HAARLEMS BODEMONDERZOEK

18

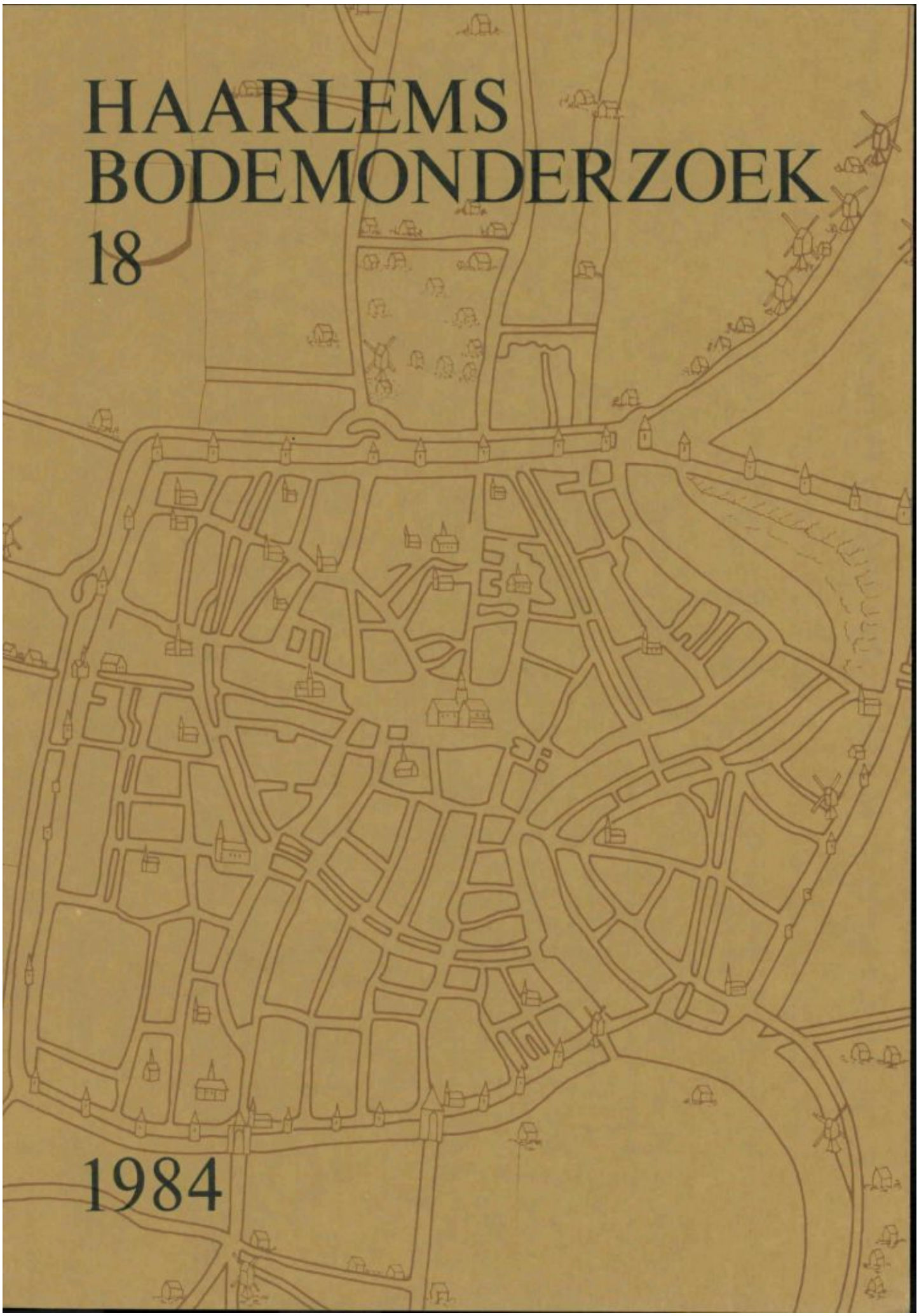

1984

Redaktie
J. de Jong (Rijks Geologische Dienst)
J. Schimmer (Archeologische Werkgroep Haarlem)
A.M. Numan (Archeologische Werkgroep Haarlem)
Drs. J.M. Poldermans (Stadsarcheoloog van de Gemeente Haarlem)

Redaktieadres
J. de Jong
Rijksstraatweg 539[III]
2025 DE Haarlem tel. 023 - 370805

Van de redaktie
Door aanpassing aan de in de handel aanwezige genormaliseerde papierformaten, zijn wij genoodzaakt Haarlems Bodemonderzoek in een gewijzigd formaat uit te geven. Tengevolge hiervan en om tevens tot een voordeliger paginavulling te komen, is het lettertype en de paginaindeling aangepast. We hopen, dat het Haarlems Bodemonderzoek hierdoor niet aan waarde heeft verloren en zich in uw belangstelling mag blijven verheugen. Op deze wijze hopen wij nog vele waarnemingen en onderzoeken voor belangstellenden toegankelijk te maken, waarmee de gegevens tevens voor de toekomst zijn vastgelegd en Haarlems Bodemonderzoek een blijvende bijdrage levert aan de kennis over het verleden van onze stad en zijn directe omgeving.

Vormgeving, zetwerk en druk:
Drukkerij „ERLA", Amsterdam-zuidoost.

Omslag: A.M. Numan naar een kaart van Jacob van Deventer, ca. 1550
Prijs f 15,—.

HAARLEMS BODEMONDERZOEK 18

1984

UITGAVE VAN DE BEHEERSCOMMISSIE
OUDHEIDKUNDIG BODEMONDERZOEK HAARLEM

Inhoud

A.M. Numan, Een onderzoek naar de noordelijke, laat middeleeuwse stadsomwalling in de Kruisstraat en Nassaustraat ..... pag. 3
J. de Jong, Pollenanalytisch onderzoek aan materiaal afkomstig uit een rioolsleuf in de Kruisstraat te Haarlem pag.10
Th. Nieuwenhuizen, Een onderzoek naar resten mogelijk afkomstig van de hofstede Nuyssenburg pag.14
W.U. Schmidt, Opgraving op binnenterrein Gerechtsgebouw aan de Jansstraat pag.17
Marion Seeman, Dierlijke resten uit historisch Haarlem pag.28
Th. Nieuwenhuizen, Opgraving op een terrein gelegen achter Jansstraat 79 ..... pag.31
J. de Jong, Het Burgwalgebied; waarnemingen en onderzoek pag.33
Kroniek pag.50

EEN ONDERZOEK NAAR DE NOORDELIJKE, LAAT MIDDELEEUWSE STADSOMWALLING IN DE KRUISSTRAAT EN NASSAUSTRAAT.

A.M. Numan

Voorafgaand aan rioleringswerkzaamheden in de Kruisstraat en Nassaustraat werd in september 1983 door de Archeologische Werkgroep Haarlem van de A.W.N. een onderzoek verricht. In de rioleringssleuf in de Kruisstraat werden aangetroffen een klein riool, mogelijk daterend uit de 18e/19e eeuw, de noordelijke stadsmuur uit ca 1592 en een zeer humeuze zandlaag uit vermoedelijk de 11e/12e eeuw. In de rioleringssleuf in de Nassaustraat werd een zware muur gevonden (afb.1).

Dank zij vroegtijdig overleg met de Civiele Afdeling van de Dienst Openbare Werken van de gemeente Haarlem en de hoofduitvoerder van het aannemersbedrijf J.G. Nelis, was het mogelijk om passend binnen de uit te voeren rioleringswerkzaamheden archeologisch onderzoek in de Kruisstraat te verrichten (afb. 1). Uit deze straat waren tot nu toe geen archeologische gegevens verkregen. Het onderzoek was vooral van belang om nadere informatie te verkrijgen over de voormalige noordelijke stadsomwalling, die op dit punt vooral tijdens het beleg in de tachtigjarige oorlog zo'n belangrijke rol heeft gespeeld. Vermeld worden eveneens gegevens die werden verkregen bij rioleringswerkzaamheden in de Nassaustraat. Deze werden verzameld door de stadsarcheoloog.

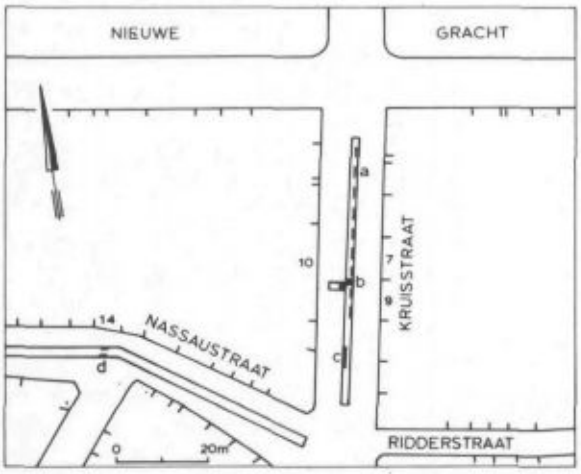

afb. 1. Situatie van de rioleringssleuven.
a: 18e/19e eeuwse riolering, b: stadsmuur, c: profiel (afb. 8), d: muur

Een oud riool.

Over vrijwel de gehele lengte van de rioleringssleuf werd een sinds lang niet meer in gebruik zijnd riool aangetroffen. Het was opgemetseld uit bakstenen met afmetingen van 19 x 9 x 4 cm, terwijl de bovenzijde van de bodem was gelegen op ca. 2.52 m onder het straatoppervlak, d.i. ca. 30 cm beneden NAP. De zijwanden waren eensteens en lagen 62 cm uit elkaar; zij waren tot een hoogte van 97 cm opgemetseld en afgedekt door een tongewelfje. Op enkele plaatsen in de rioleringssleuf zijn ook zijgootjes waargenomen die in de richting van de huizen liepen. Een datering is voor het riool moeilijk te geven. Elders in de stad zijn ook dergelijke riolen aangetroffen, nl.: Krocht[1]), Smedestraat, Grote Houtsstraat[2]) en in de Begijnestraat bij de Jansstraat (waarneming auteur).

De Stadsmuur.

Tijdens het beleg van de stad in 1573 door de Spanjaarden hebben de verdedigingswerken aan de noordzijde van de stad het zwaar te verduren gehad. De Kruispoort en de Janspoort zijn o.a. toen geheel verwoest[3])
Ampzing schrijft in zijn boek „Beschrijvinge ende Lof der stad Haerlem" hierover:...so heeft hij (Don Frederico. red.) den 18.19 ende 20 van December seer wezelijk de Kruyspoorte/ ende haere borstweringe/ ende het Blockhuys doen beschieten tot 1514 schoten toe/ lossende 't elcke reyse die 14 stucke tegelijk/ so dat hij die binne-poorte meestendeel onder de voet kreeg..."[4]). Vermoedelijk zijn na het beleg de resten van de fundering van de poort geheel uitgebroken aangezien in de rioleringssleuf hiervan niets is teruggevonden. Hoe deze eerste Kruispoort eruit zag kunnen we zien op de stadsplattegrond van

1 Greevenbroek, 1977, 24.
2 Schimmer, 1981, 7 (datering lijkt twijfelachtig).
3 Verwer, 1973, 37 en Wijn, 1942, 97.
4 Ampzing 1628/ 1974, 182.

afb. 2. Kruispoort. Detail van de kaart van Braun van 1570/72. (G.A.H.)

,raun van 1570-72 (afb. 2). Dit is de enige afbeelding van deze poort. Gonnet schrijft dat de Kruispoort — vermoedelijk gebouwd in 1480-81 — er hetzelfde heeft uitgezien als de Zijlpoort[5]).

Toen na het beleg de rust was teruggekeerd moest de stad aan de noordzijde weer beschermd worden. Tussen 1589 en 1594 werden de Jans- en Kruispoort en de ertussen gelegen stadsmuur herbouwd. De nieuwe Kruispoort kwam nu op een andere plaats te staan nl. in de huidige Nassaustraat ter hoogte van de Lange Margarethastraat; de oude toegang tot de voormalige poort in de Kruisstraat werd dichtgezet met huizen (afb. 3).

In 1675, toen de noordelijke stadsuitbreiding al ver gevorderd was, werd de muur weer gesloopt. De hier van komende bakstenen werden netjes schoongebikt en het vrij komende terrein geëgaliseerd. Met het resterende puin en zand werd de oude stadsgracht dichtgegooid. In dit verband kan worden opgemerkt dat enige grondboringen uit-

5 Gonnet, 1881, 33. Een Kruispoort wordt overigens indirekt reeds genoemd in 1386, zie Groesbeek, 1981, 23.

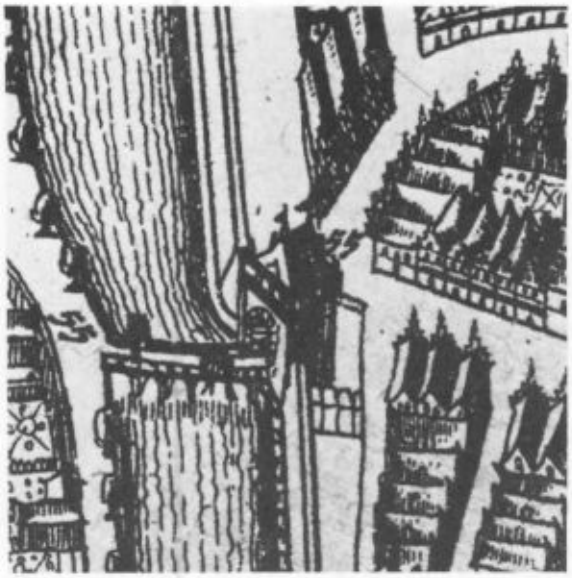

afb. 3. De in ca. 1592 gebouwde Kruispoort. Detail van de kaart van P. Wils van 1646. (G.A.H.)

gevoerd in de tuin van Nieuwe Gracht 15 op een diepte van ca. 1.40 m moesten worden gestaakt wegens de aanwezigheid van veel puin. De beide poorten werden tussen 1683 en 1686 gesloopt[6]).

In de rioleringssleuf werd ter hoogte van de huisnummers 7/9 en 10 een zware muur aangetroffen (afb. 4 en 5). Nadat van de gemeente toestemming was verkregen om aan de zijde van nr. 10 haaks op de sleuf een nieuwe sleuf te laten maken, werd het duidelijk dat het hier de stadsmuur betrof. In deze zijsleuf werd nl. de steunbeer van een spaarboog zichtbaar (afb. 6). Spaarbogen paste men toe omdat deze bouwwijze stenen bespaarde en de muur toch voldoende massief maakte om zware beschietingen te kunnen doorstaan. De dikte van de gevonden muur bedroeg 1.55 m, de steunbeer had een afmeting van 0.95 x 1.25 m. De verwerkte rode bakstenen hadden afmetingen van 26/25 x 13/12 x 6/5 cm, terwijl onder in de steunbeer rode stenen en gele IJsselstenen gebruikt zijn met afmetingen van 21/17½ x 9/8 x 4½ cm. Het metselverband week hier geheel af van de rest van de muur (zie hierover de konklusie). Op ca. 30 cm boven NAP bevond zich in de hoek van de muur en de steunbeer een stuk uitstekend mortel; mogelijk is dit een aanwijzing dat tijdens de bouw van de muur op dit niveau een werkvloer aanwezig was (afb. 5 en 7).

De basis van de muur bevond zich op 92 cm

6 Taverne, 1978, 378, 394 en 395.

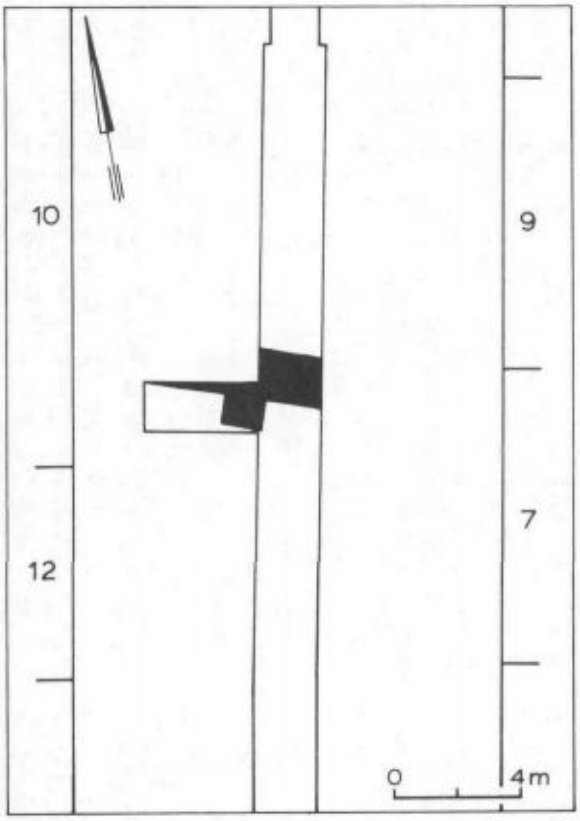

afb. 4. Ligging van de muur in de riolerinssleuf in de Kruisstraat.

afb. 6. Bovenzijde van het fundament van de stadsmuur, naar het westen gezien.

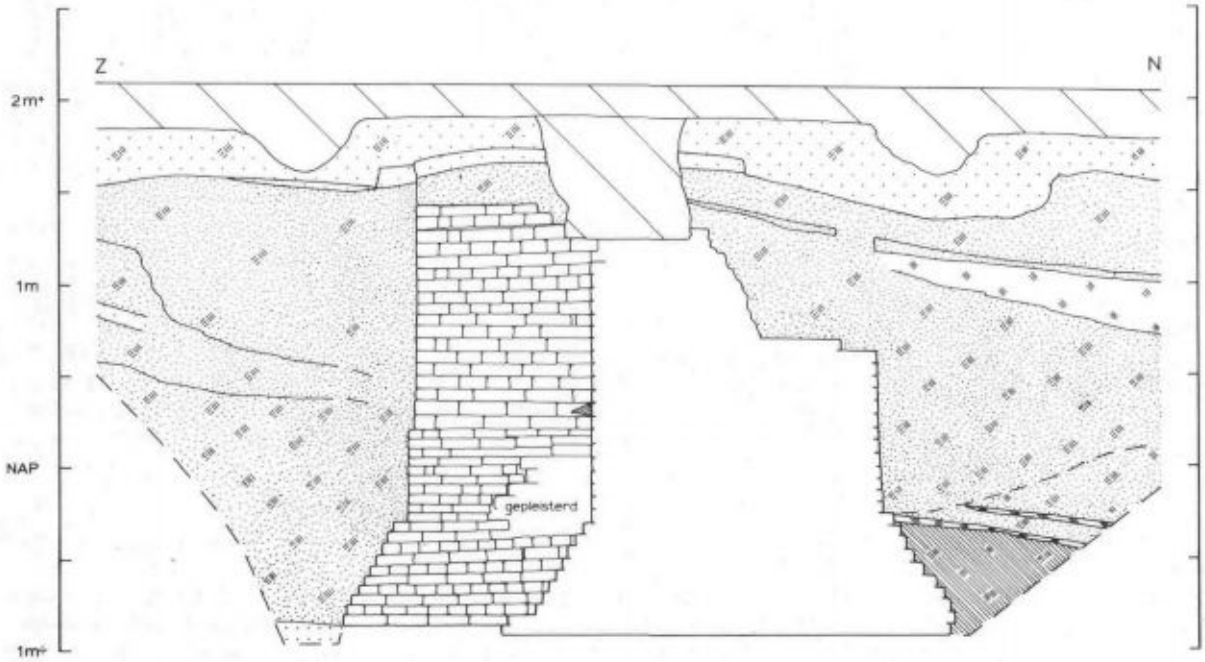

afb. 5. Doorsnede van het fundament van de stadsmuur met een aanzicht van de steunbeer, naar het westen gezien.

afb. 7. Binnenzijde van de stadsmuur met links de steunbeer. In het midden het stuk uitstekende mortel; naar het noorden gezien.

beneden NAP en lag in het zand van de Oude Duinen. Van de buitenzijde van de muur kan nog gezegd worden dat het oppervlak van de eerste twee lagen bakstenen boven de versnijdingen niet en alle stenen daarboven wel bepleisterd waren. Tijdens het graven van een rioolaansluiting voor perceel nr. 9 werd de muur ook waargenomen.
De sleuf is nog gecontroleerd op de mogelijke aanwezigheid van een binnenmuur. Hiervoor werden evenwel geen aanwijzingen aangetroffen. Een dergelijke muur werd in 1968 wel bij de Bakenessergracht waargenomen[7]).
Toen in de 15e eeuw het geschut zwaarder werd voldeed de enkele hoge muur niet meer. Men ging toen over tot het verlagen daarvan en het plaatsen van een tweede muur enkele meters achter de eerste[8]). Volgens Gonnet zou in Haarlem de afstand tussen beide muren ca. 7m hebben bedragen[9]). Deze afstand komt vrijwel overeen met die welke bij de Bakenessergracht is gemeten, n.l. 6.75m[7,10]).
Het enige stuk profiel in de rioleringssleuf dat vrijwel niet verstoord was, bevond zich ter hoogte van de huisnummers 14 en 16 (afb.1 en 8). Interessant was hier de donker bruine humeuze zandlaag waarin uit de bovenste helft de volgende aardewerkfragmenten verzameld konden worden: a. Een rand- en drie wandfragmenten van vroeg zgn. Pingsdorfaardewerk (afb.9). De kleur hiervan is lichtrose; de klei is gemagerd met zand en kleine stukjes rode klei; op een fragment zijn schraapsporen zichtbaar. b. Een wandfragment van Paffrathaardewerk. c.

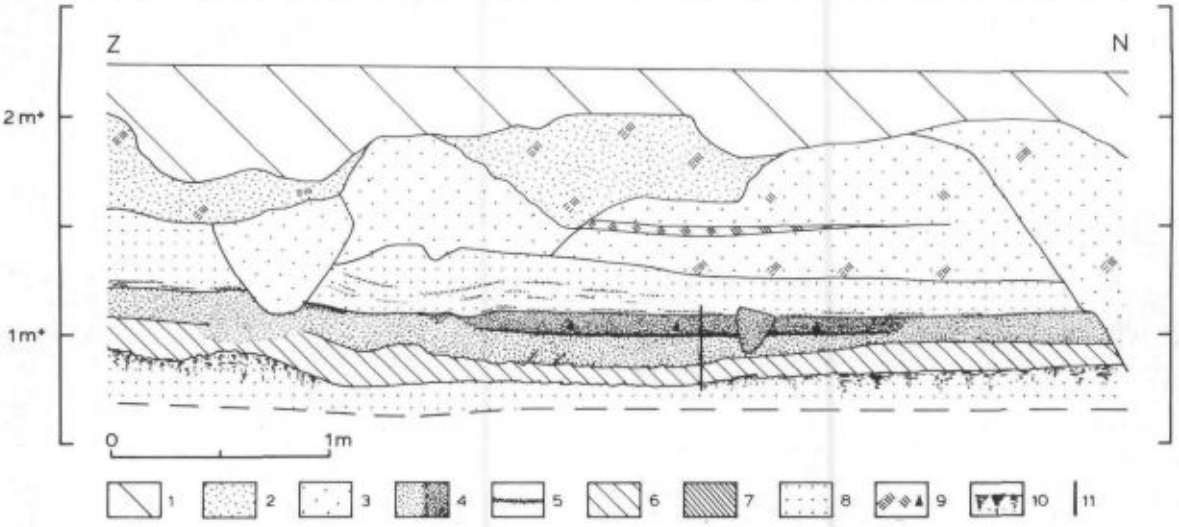

1. recent verstoord; 2. bruin zand; 3. verrommeld geel zand; 4. humeus tot zeer humeus zand; 5. vettig, zeer humeus zand met houtskool part.; 6. lichtgrijs zand, uitgeloogd; 7. donkergrijs zand; 8. geel zand; 9. puin, mortel en houtskoolpart.; 10. humeuze inspoeling; 11. plaats v. genomen pollenmonsters;

afb. 8. Profiel van de middeleeuwse grondlagen.

7 Schimmer, 1981, 21 en afb. 7.
8 De Bruyn en Reinders, 1967, 7.
9 Gonnet, 1881, 48.
10 Brunt, 1969, 2 en Schimmer 1981, 21

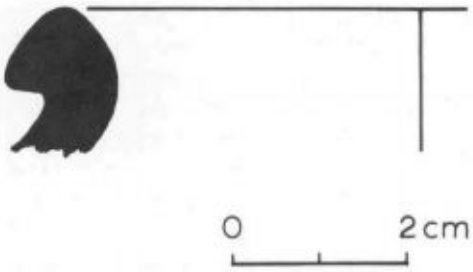

afb. 9. Randfragment van Pingsdorfaardewerk.

Een wandfragment van grof gemagerd kogelpotaardewerk. Ter plaatse van het zwarte humeuze laagje werd de bruin humeuze laag in tweeën gesplitst. Dit dunne laagje bevatte veel houtskoolfragmenten en voelde vettig aan. Een en ander kan er op wijzen dat dit laagje in een wat vochtige periode - waarin meer begroeïng ontstond - tot ontwikkeling kan zijn gekomen. Het bruine humeuze zand er boven en dat er onder zijn vermoedelijk bewoningslagen. De op één plaats waargenomen spitsporen kunnen een aanwijzing zijn dat het onderste deel van de laag toen vergraven werd. Over de humeuze zandlaag heen ligt een pakket geel zand met onderin enige bruine humeuze zandlensjes. Deze gelaagdheid is ontstaan doordat het in die tijd (Middeleeuwen) hier gestoven heeft. Het op deze laag gelegen gele zand met hierin wat puin en mortel is vermoedelijk in de 14e of 15e eeuw opgebracht. Van de diverse grondlagen zijn t.b.v. pollenanalyse monsters genomen (zie het artikel van J. de Jong in dit nummer).
Bij het graven van de rioleringssleuf in de Nassaustraat stuitte men ter hoogte van huisnummer 14 op een forse muur (afb.10).

afb. 10. Ligging van de muur in de rioleringssleuf in de Nassaustraat. (foto J.M. Poldermans)

De breedte van de muur bedroeg 1.05 m, de bovenzijde d.w.z. het niveau tot waarop alles was weggebroken wat boven de grond heeft gestaan, bevond zich ca. 30 cm onder de straat; de onderzijde kon helaas niet gemeten worden. De gebruikte rode en gele bakstenen hadden afmetingen van 18x 9½x4½cm. Deze maat wijkt af van de voor de muur in de Kruisstraat gebruikte bakstenen, maar komt wel overeen met de bakstenen die onder in de steunbeer verwerkt zijn.

Konklusie

Aanwijzingen voor het feit dat we in de rioleringssleuf in de Kruisstraat inderdaad met de stadsmuur van ca. 1592 te doen hadden zijn de volgende:
1. De buitenzijde van de muur was in kruisverband opgetrokken (afb.11). Deze wijze van metselen werd pas sinds het midden van de 16e eeuw toegepast[11]).

afb. 11. Buitenzijde van de stadsmuur in de Kruisstraat

11 Mondelinge mededeling drs. B.J. Uittenhout, medewerker bij de afdeling Monumentenzorg van de gemeente Haarlem. Zie ook de cursus Historische Bouwmaterialen, I, 7.

2. De enigszins schuine ligging van de muur komt overeen met wat op diverse tekeningen - gemaakt i.v.m. de uitbreidingsplannen van de stad - te zien is (afb.12).
Door het terugvinden van zowel de stadsmuur in de Kruisstraat als de kelder in de Janspoort in de Jansstraat in 1981, kan thans de plaats waar tot in de tweede helft van de zeventiende eeuw de noordelijke grens van de stad Haarlem zich bevond, vrij nauwkeurig bepaald worden[12]) (afb.13). Een extra aanwijzing kan het volgende zijn. Tijdens het verrichten van enige grondboringen in de tuin van Nieuwe Gracht 15 werd opgemerkt dat deze tuin 1.50 m lager lag dan de erachter gelegen tuin behorende bij Ridderstraat 7. Dit niveauverschil is ook in andere tuinen van het huizenblok - gelegen tussen de Nieuwe Gracht en de Ridderstraat - waar te nemen. Mogelijk dat ter hoogte van deze grens de stadsmuur gestaan heeft.

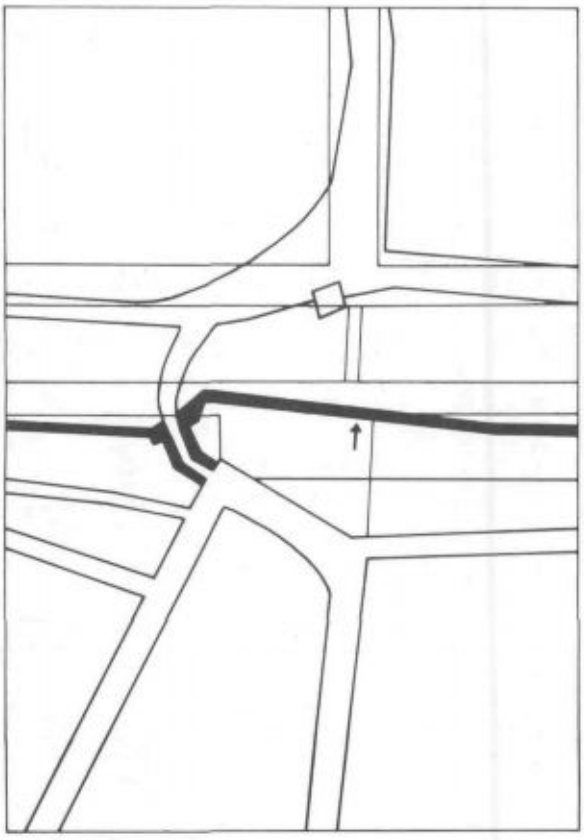

afb. 12. Schuine ligging van de stadsmuur. Weergegeven zijn de oude toestand (dikkere lijn) en de nieuw aan te leggen straten, grachten, e.d.. Detail naar een tekening van P. Wils. 1646.

12 Schimmer, 1981, 25.

Welk onderdeel van de stadsomwalling in de Nassaustraat is aangetroffen is niet geheel duidelijk. Indien de stadsplattegrond van Saenredam en Akersloot van 1628 de situatie juist weergeeft, kan de gevonden fundering behoord hebben tot de muur die juist onder de Kruispoort getekend is (afb. 14).
Van de elders in de sleuf aangetroffen donker bruine humeuze zandlaag kan, vanwege de beperkte mogelijkheden van het onderzoek, weinig gezegd worden. Duidelijk is evenwel dat we hier te doen hebben met een bewoningslaag, die op basis van het gevonden aardewerk, uit ca. de 11e - 12e eeuw na Chr. kan dateren. In het profiel zijn geen sporen herkend van de weg die hier in die tijd waarschijnlijk al gelopen moet hebben.

afb. 14. Kruispoort met de aan de stadszijde gelegen muur. Detail naar de kaart van Saenredam en Akersloot van 1628. (G.A.H.)

Dankwoord

Wij danken de Civiele Afdeling van de dienst Openbare Werken van de gemeente Haarlem en de hoofduitvoerder van het aannemersbedrijf J.G. Nelis voor hun medewerking, waardoor we in staat gesteld werden dit archeologisch onderzoek te verrichten. Dank ook aan de heer J.M. Poldermans, stadsarcheoloog, voor het beschikbaar stellen van de gegevens die hij in de Nassaustraat heeft verzameld.

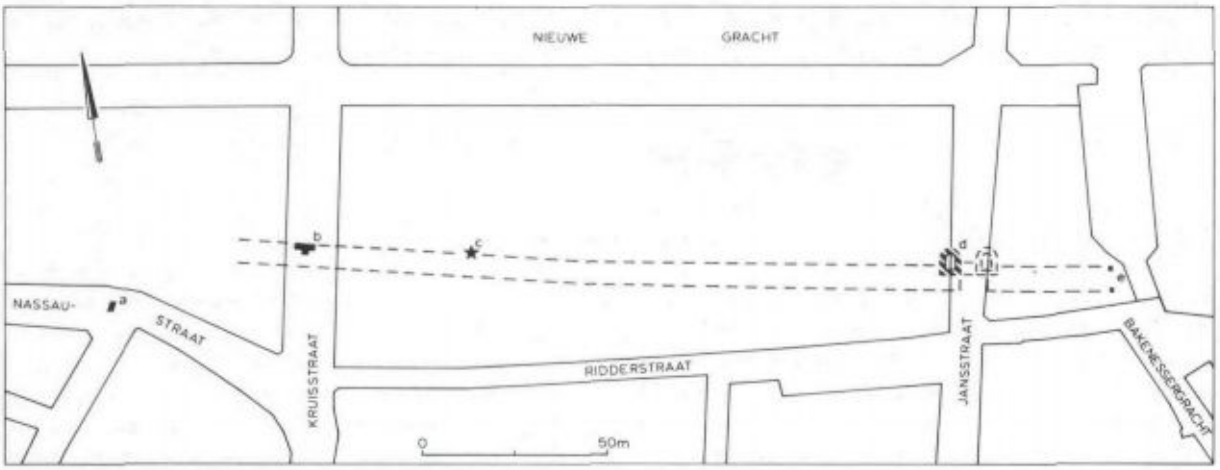

a. onbekend muurfragm.; b. stadsmuur; c. waargenomen niveauverschil v.d. tuinen; d. kelder St. Janspoort; e. dubbele stadsmuur.

afb. 13. Reconstructie van de vermoedelijke locatie van een deel van de noordelijke stadswal van ca. 1592.

Literatuur

AMPZING, S., 1628, herdruk 1974: Beschryvinge ende Lof der stad Haerlem in Holland. Amsterdam.
BRUNT, J., 1969: Bodemvondsten. In: „Het zwaailicht", oktober. Personeelsorgaan van de Gemeente Politie te Haarlem.
BRUYN, C.A. de, en H.R. REINDERS, 1967: Nederlandse vestingen. Fibulareeks nr. 3.
GONNET, C.J., 1881: De Wallen en Poorten van Haarlem. Haarlem.
GREEVENBROEK, J.Th.R. van, 1977: Archeologische waarnemingen bij rioleringswerkzaamheden. Haarlems Bodemonderzoek 3, p. 19-34.
GROESBEEK, J.W., 1981: Enkele aantekeningen in zake oude vermeldingen van poorten, grachten en muren te Haarlem. Haarlems Bodemonderzoek 13, p.23.
SCHIMMER, J., 1981: De voormalige St. Janspoort te Haarlem. Haarlems Bodemonderzoek 13, p. 25-35.
SCHIMMER, J., 1981: Waarnemingen bij de uitmonding van de Bakenessergracht in de voormalige Stedegracht. Haarlems Bodemonderzoek 14, p. 21-26.
TAVERNE, E., 1978: In 't land van belofte: In de nieue stadt. Maarssen.
VERWER, W.J., 1973: Memoriaelbouck. Haarlem.
WIJN, J.W., 1942. Het Beleg van Haarlem. Patriamonografie nr. XXVIII. Amsterdam.
Stichting ter bevordering van de kennis van de Nederlandse bouwkunst, cursus Levende Stenen, hfdst. Historische Bouwmaterialen I. Leiden.

POLLENANALYTISCH ONDERZOEK AAN MATERIAAL AFKOMSTIG UIT EEN RIOOLSLEUF IN DE KRUISSTRAAT TE HAARLEM

J. de Jong[1])

Uit pollenanalytisch onderzoek, verricht aan materiaal verkregen uit een rioolsleuf in de Kruisstraat, volgt, dat enkele laagjes, aanwezig op een lichtgrijze uitlogingshorizon van een podzolbodem (A2-horizon), een middeleeuwse ouderdom hebben. Ze zijn pollenanalytisch gekenmerkt door een sterke invloed van landbouw, die zich uit door hoge waarden van stuifmeel van granen, waaronder dat van rogge. Hoger in het profiel werd stuifmeel van de korenbloem aangetroffen in een woonlaag, die archeologisch gekenmerkt is door de aanwezigheid van aardewerk daterend uit de 11-12e eeuw. Hiermee zijn de pollenanalytische en de archeologische dateringen niet geheel met elkaar in overeenstemming. Een nog hoger in het profiel aanwezig zandpakket — vermoedelijk duinzand — kon niet nauwkeurig worden gedateerd, al lijkt een ouderdom van 14e eeuw of vroeger waarschijnlijk.

Inleiding

Op 6 september 1983 vonden opname en bemonstering plaats in een rioolsleuf in de Kruisstraat. De sleuf was ongeveer in het midden van de Kruisstraat aangebracht en wel langs het traject vanaf de Nieuwe Gracht tot aan de kruising Nassaustraat/Ridderstraat. Ter plaatse werd door de Archeologische Werkgroep Haarlem van de AWN oudheidkundig bodemonderzoek verricht. Elders in dit nummer wordt daarover verslag uitgebracht[2]) .

De wanden van de ca. 1.50 m diepe sleuf waren voor een belangrijk deel opgebouwd uit betrekkelijk jong omgewerkt of aangebracht materiaal. Tegenover de percelen Kruisstraat 11 en 13 (oostzijde) was evenwel over een lengte van ca. 4 meter een deel van een oudere bodem (podzol) bewaard gebleven, gelegen onder lagen van waarschijnlijk middeleeuwse ouderdom. Restanten van een dergelijke — vermoedelijk pre-middeleeuwse — bodem worden in de binnenstad slechts weinig aangetroffen, daar deze later veelal zijn vergraven.

Het onderhavige onderzoek vond vooral plaats om mogelijk enige nadere informatie te verkrijgen over genoemde bodemvorming en over een hoger in het profiel aanwezig stuifzand, vermoedelijk daterend uit de late middeleeuwen.

Veldwaarnemingen

In de westelijke profielwand, ongeveer tegenover de perceelscheiding 11-13 (oostzijde), werd een profiel van de volgende samenstelling opgenomen[3]) (afb. 1). Bovenkant van de beschrijving (0.00 m) is 0.28 m onder de bovenkant van het wegdek (25 cm

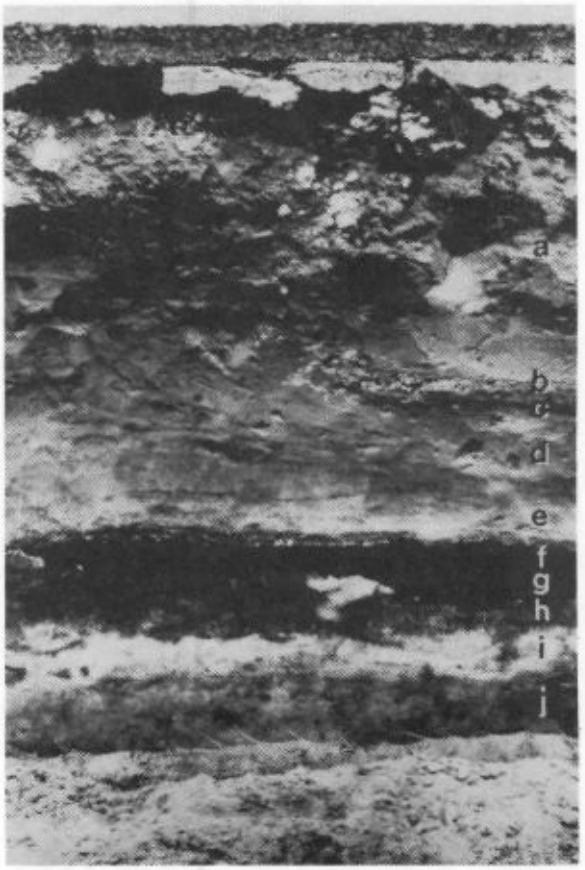

afb. 1. Opbouw van het onderzochte profiel. Voor codering laagnummers, zie tekst.

1 Rijks Geologische Dienst, Haarlem
2 Numan 1984
3 Numan 1984, afb. 8

wegdek, daaronder 3 cm bruingekleurd zand); 0.00 m van de beschrijving = +2 m NAP.
a) 0.00 - 0.50 m zand, matig fijn, grijs; opgebracht duin- en/of zeezand; weinig anthropogene insluitsels.
b) 0.50 - 0.52 m schelpkalk
c) 0.52 - 0.56 m zand, matig fijn, iets humeus; gelaagd door verschil in humusgehalte en enkele mm geelbruingekleurde bandjes
d) 0.56 - 0.70 m zand, matig fijn, duinzand, opgebracht/geroerd; enkele fijne mortel- en fijne puinresten
e) 0.70 - 0,88 m zand, witgrijs, zeer zwakke bruine tint; duinzand. In het zand komen enkele fijne humeuze laagjes voor, o.a. op 0.75 en 0.80 m, en tevens een nagenoeg geheel humeus deel aan de basis van 0.85 - 0.88 m, plaatselijk gelaagd
f) 0.88 - 0.99 m zand, humeus, bruingrijs; verspreid houtskoolpartikels
g) 0.99 - 1.02 m organogeen materiaal; donkerbruin, fijn van structuur,overwegend zandig
h) 1.02 - 1.11 m zand, lichtbruingrijs
i) 1.11 - 1.25 m zand, witgrijs, loodzand (A2 - horizon van podzolprofiel in Oud Duin zand)
j) 1.25 - 1.40 m zand, matig fijn, oranjebruine ijzerkleuring in variabele dikte en naar beneden afnemend (B - horizon van podzolprofiel in Oud Duin zand. Overgaande in blond zand, doch op vele plaatsen wordt het niet-beïnvloede materiaal (C-horizon) niet bereikt. Boven in de laag komen op een aantal punten fijne verharde ijzerverbindingen voor.

Aanvullende opmerkingen

laag e: Variërende dikte door onregelmatige diepte van de basis van bovenliggend geroerd materiaal. Maximale dikte ca. 25 cm. Naast de in de beschrijving gegeven humeuze laagjes komen enkele nog dunnere en meer onduidelijke laagjes voor. Het zand heeft een iets lichtere tint dan bij duinzand veelal het geval is.
laag f: De aanwezigheid van houtskoolpartikels wijst op anthropogene invloed. De laag kan door stuiving beïnvloed zijn. In de laag komen geen duidelijke bewerkingssporen voor, ook niet vanuit deze laag in de ondergelegen lagen. Wel kunnen enige onregelmatigheden in de basis van de bovengelegen laag (e) opgraafsporen wijzen.
laag g: Dit organogene laagje vertoont een enigszins variërende dikte, doch is als een vrij strakke laag langs het profiel aanwezig. Het betreft waarschijnlijk een anthropogeen bepaald laagje, dat niet in een nat milieu behoeft te zijn afgezet. In deze en de onderliggende laag (h) komen verspreid enkele blondgele zandpartijen voor van onregelmatige vorm (zie afb. 1). Het betreft hier waarschijnlijk graafgangen van dieren vanuit het bovengelegen deel van het profiel.
laag h: In dikte variërende laag, waarin sporen van mogelijke graafwerkzaamheden. Dit zou echter ook door invloeden van voormalige vegetatie kunnen zijn veroorzaakt. Duidelijke graafsporen vanuit deze laag komen niet voor; zeer fijne donkere partikels, waarschijnlijk houtskool, aanwezig.
laag i: Duidelijke loodzandlaag van onregelmatige dikte. Ook hierin komen donkere figuraties voor, mogelijk secondaire doorworteling. Tussen deze laag en de ondergelegen bruine laag (j) komt op enkele plaatsen nog een vuilgrijze zone voor.

Pollenanalytisch onderzoek (afb.2)

De verhouding bomen-landkruiden (uiterst links op afbeelding 2) wijst erop, dat het gehele onderzochte deel van het profiel is ontstaan toen er een betrekkelijk open landschap in de omgeving aanwezig was. De hoge waarden van granen, onkruiden en tredplanten (ganzevoetachtigen, composieten, korenbloem) geven aan, dat genoemd landschap door toedoen van de mens is ontstaan, m.a.w., er heeft ontbossing plaatsgevonden i.v.m. de bewoning en de uitoefening van landbouw. Deze invloed neemt van onderen naar boven in het diagram toe. Bij de boscomponenten domineren de eik en de els.
Bij de granen is ook rogge vertegenwoordigd (niet apart op het diagram weergegeven). Dit betekent, dat tijdens de vorming van het gehele onderzochte deel van het profiel rogge werd verbouwd. Het begin van de verbouw van rogge vindt eerst laat plaats in verhouding tot de meeste andere graansoorten en kan in onze omgeving op ongeveer 700 na Chr. worden gesteld[4]. Een tweede dateringsmogelijkheid geeft de aanwezigheid van de korenbloem in het bovenste deel van het profiel. Deze plant wordt geacht hier eerst vanaf ca. 1300 na Chr. algemeen aanwezig te zijn.

4 Jelgersma et al. 1970

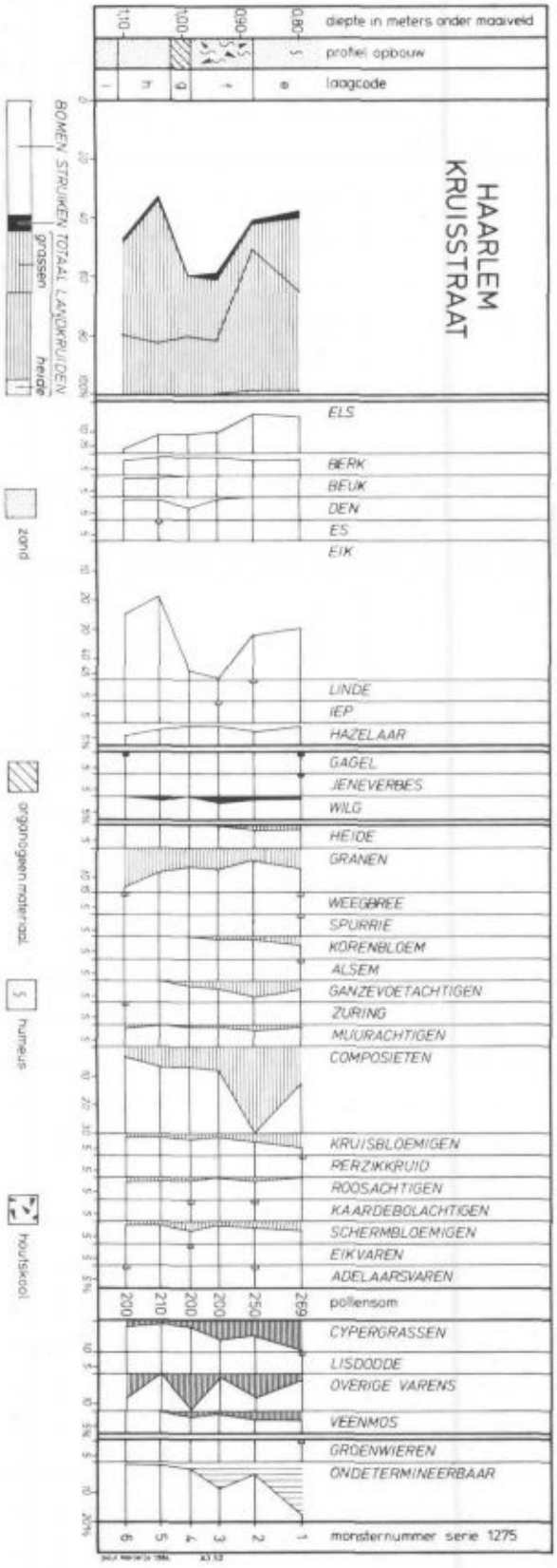

afb. 2. Pollendiagram van het onderzochte deel van het profiel.

Opgemerkt kan nog worden, dat de conservatietoestand van het stuifmeel slecht was, hetgeen de oorzaak is voor het grote aandeel van ondetermineerbaar pollen (uiterst rechts op het diagram weergegeven). Over het algemeen heeft dit een ongunstige invloed op de determinatiemogelijkheid en tot op zekere hoogte op de betrouwbaarheid ervan.

Bespreking resultaten

De uitkomsten van het onderzoek betekenen voor de datering en de stratigrafische opbouw van het profiel, dat de onderste onderzochte lagen (g, h, i,) uit de middeleeuwen dateren, strikt genomen na 700, maar gezien de hoge waarden van granen waarschijnlijk een aantal eeuwen later, echter vóór ca. 1300 (ontbreken van de korenbloem). Een meer nauwkeurige datering is niet te geven.

Aan de laag (f) een duidelijke bewoningslaag, kan op pollenanalytische gronden, gezien de aanwezigheid van de korenbloem, een niet veel hogere ouderdom dan 1300 na Chr. worden toegekend. Het in de laag aangetroffen aardewerk wijst evenwel op een wat vroegere datering, t.w. 11-12^{e}eeuw[5)]. Het verschil in ouderdom, dat door het onderzoek overigens niet kan worden opgelost, is mogelijk door de volgende omstandigheden te verklaren:

a. De laag is tot een later tijdstip in gebruik geweest dan het gevonden aardewerk aangeeft en is daarbij jonger doorgewerkt.
b. Het verschijnen van de korenbloem in deze omgeving dient op een vroeger tijdstip te worden gesteld. Hiervoor zijn tot nu toe onvoldoende aanwijzingen verkregen.

Mede door de minder zekere datering van de bovenbehandelde woonlaag (f), is ook de daarbovengelegen laag, vermoedelijk duinzand (e), minder nauwkeurig te dateren. Een ouderdom jonger dan de 14^{e} eeuw lijkt voorlopig minder waarschijnlijk.

Het onderzoek maakt verder duidelijk, dat de dieper gelegen donkergekleurde organogene laag (g) en de daarondergelegen lichtbruingrijze laag met mogelijk bewerkingssporen (h), eveneens in de middeleeuwen werden gevormd. Daar er goede redenen zijn om aan te nemen dat de vorming van het

podzol aanzienlijk vroeger plaatsvond, betekent dit dat de genoemde laag (h) discontinu ligt op de uitlogingshorizon (i; A2-horizon), m.a.w. van het oorspronkelijke podzolprofiel is slechts het onderste deel bewaard gebleven. Het hoger gelegen humushoudende deel (A0-en A1-horizon), dat mogelijk informatie over de in de omgeving aanwezige vegetatie in de vroege middeleeuwen of daarvoor had kunnen geven, werd waarschijnlijk in de late middeleeuwen vergraven.

Het onderzoek geeft geen aanwijzingen over de aard van het materiaal van de organogene laag (g) en de betekenis daarvan.

LITERATUUR

JELGERSMA, S., J. DE JONG, W.H. ZAGWIJN & J.F. VAN REGTEREN ALTENA, 1970: The coastal dunes of the western Netherlands: geology, vegetational history and archeology. — Meded. Rijks Geologische Dienst, Nieuwe Serie 21, p. 93-167.

NUMAN, A.M., 1984: Een onderzoek naar de noordelijke laatmiddeleeuwse stadsomwalling in de Kruisstraat en Nassaustraat. — Haarlems Bodemonderzoek, 18, p. 3-9

EEN ONDERZOEK NAAR RESTEN MOGELIJK AFKOMSTIG VAN DE HOFSTEDE NUYSSENBURG

Th. Nieuwenhuizen

Door de schrijver werden verkenningen uitgevoerd in ontgravingen ten behoeve van het bouwrijp maken van een terrein op de plaats van de voormalige hofstede Nuyssenburg. Aangetroffen werden resten van funderingen en 16e / 17e eeuws aardewerk, vermoedelijk verband houdend met de genoemde hofstede. Een kort historisch overzicht wordt gegeven.

Inleiding

In verband met de uitvoering van het bestemmingsplan Oosterduin III-oost, vonden op het terrein ten oosten van de Oosterduinweg en de De Waal Malefijtlaan te Aerdenhout (Gemeente Bloemendaal) ontgravingen plaats teneinde het terrein bouwrijp te maken. Tijdens deze werkzaamheden werden enkele waarnemingen verricht.

De waarnemingen

Het terrein bevindt zich in de ten westen van Haarlem gelegen strandvlakte. Terplaatse bevindt zich onder een tot aan het oppervlak aanwezig pakket van opgebracht materiaal (overwegend humeus zand), een ca. 1 m dikke veenlaag, die grotendeels op zand rust. Voor de bouw- en rioleringswerkzaamheden, werd het veen plaatselijk verwijderd tot op het onderliggende zand, waarbij de ontstane gaten met duinzand

afb.1. Situatiekaartje, naar een topografische kaart van de gemeente Bloemendaal; A en B lokaties genoemd in de tekst.

werden opgevuld. In de noord-oost hoek van het terrein op ca. 40 m uit de sloot gemeten van de Munterslaan tekende zich een oost-west lopende sloot af, welke door de veenlaag heen gegraven was tot op het zand (lokatie afb.1:A). Aan de bovenkant had de sloot een breedte van 7.00 m en was ± 1 m diep. Deze sloot bevatte 16e en 17e eeuws aardewerk.
Op de hoek Oosterduinweg/De Waal Malefijtlaan bevond zich in een sleuf een gedeelte van een fundering welke ten behoeve van de nieuwe riolering verwijderd moest worden, maar verder in het noord-oost profiel bleef zitten (lokatie afb.1:B).
De bovenkant van de funderingsresten zaten 65 cm onder het maaiveld. De fundering bestond uit 5 lagen stenen met een breedte van 68 cm, daar bovenop, met een versnijding aan 2 zijden, 17 lagen stenen met een totale breedte van 48 cm. De steenmaat was overwegend 19x9x4 cm en 17x7½x4 cm. Volgens de werklieden had de muur op planken gestaan, maar dit was niet meer te constateren.
Ten noord-westen van deze fundering zaten in de andere sleuf op een diepte van ± 1 m onder het maaiveld een laag keitjes in het profiel ter breedte van 3.00 à 4.00 m (mogelijk zou dit op een wegdek kunnen duiden). In de nabijheid van de fundering kwam uit de voornamelijk geroerde bovengrond 16e / 17e eeuwse aardewerk scherven en een in die tijd te dateren pikhaak (afb.2).

afb.2. IJzeren pikhaak. Grootste lengte 26 cm.

Konklusie

Volgens historische gegevens heeft op het terrein van onderzoek van de 16e tot de 18e eeuw de hofstede „Nuijssenburg" gestaan. De aangetroffen resten van de sloot kunnen van de gracht zijn die rond de hofstede gelegen heeft, aangezien de ligging overeenkomt met de situatie die op de topografische kaart van 1927, waarvan de eerste verkenning in 1880 verricht is, aangegeven staat en die 16e en 17e eeuws aardewerk bevatte (afb.3). Van de funderingsresten kan weinig gezegd worden aangezien deze te fragmentarisch zijn.

Historie Nuyssenburg

In verband met bovengenoemde waarnemingen wordt een kort historisch overzicht van de hofstede Nuyssenburg gegeven[1]) .
In de 16e eeuw stichtte Jonkheer Dirck van Nuys, schutter en poorter van Haarlem, een landhuis of hofstede die door hem „Nuyssenburg" werd genoemd. Een ooit gevonden rood gebakken haardplaat met het jaartal 1568 wijst op een mogelijke bouwdatum van de hofstede. Het landhuis was gelegen ten oosten van de tegenwoordige Oosterduinweg, aan de noordzijde grensde het aan de tegenwoordige Munterslaan en aan de oostzijde aan de Houtvaart. Op 7 augustus 1609 verkocht hij het aan Lourens Janss. Spiegel, raad en schepen van Amsterdam, die ook eigenaar was van een perceel met opstallen gelegen ten westen van de tegenwoordige Oosterduinweg, die hij de naam „Spiegelenburg" had gegeven. Na zijn overlijden in 1623 liet hij zijn bezit na aan zijn dochter Bregitta, die getrouwd was met Mr. Willem

afb.4. De hofstede Nuyssenburg onder Aerdenhout, ± 1730. Uit: Schetsboek van C. Pronk, overgenomen uit Hoekstra 1947.

1 Gonnet 1934

Backer. Tot 1749 is het in bezit geweest van de familie Backer. Op 17 mei 1749 worden de hofstedes „Nuyssenburg" en „Spiegelenburg" verkocht aan Christoffel Lublink. Na diens overlijden gaat „Spiegelenburg" een aantal malen in andere handen over, Nuyssenburg wordt dan niet meer apart genoemd. Op 4 maart 1776 wordt het verkocht aan Mr. Gerrit Munster, die al sinds 1750 eigenaar was van het aangrenzende „Oosterduin". Deze Mr. Gerrit Munster verkocht het op 2 november 1780 aan Mr. Diederick Johan van Hogendorp Gijsbertsz, die het op 1 mei 1794 weer verkocht aan Pieter Muylman, schepen van Amsterdam.
In deze periode zullen verscheidene gebouwen gesloopt zijn, de grond werd geschikt gemaakt voor land- en tuinbouw. Pieter Muylman verkocht het op zijn beurt, op 24 april 1803, aan Conrad Adriaan de Hasselgreen. Een hek met de naam Nuyssenburg, dat omstreeks 1905 ten oosten van de Oosterduinweg stond, was een laatste herinnering aan deze hofstede.

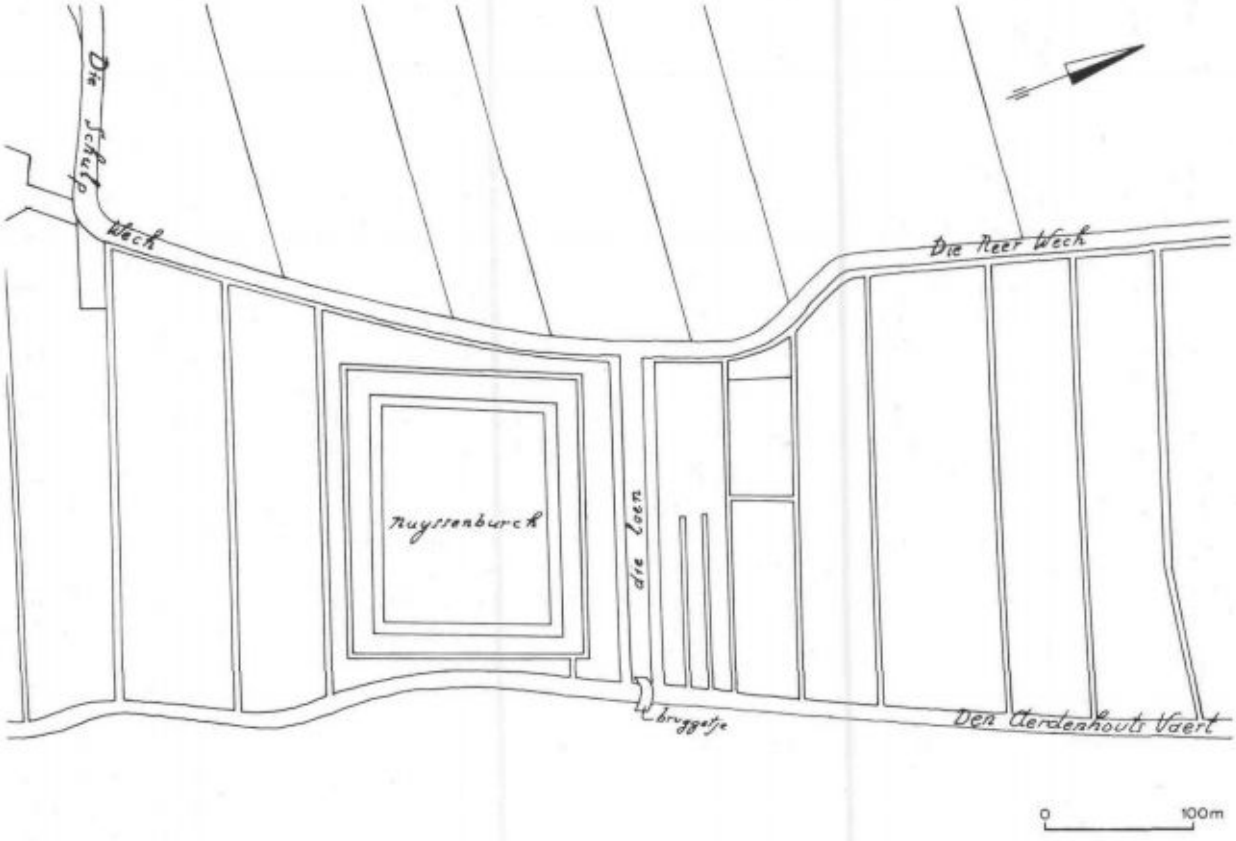

afb.3. Fragment van een kaart uit het „Caert-Boeck" van 1599, van Adriaen Ockersz.

Literatuur

GONNET, J.C., 1934: Nuyssenburg. Haerlems Jaarboek p.58-76.
HOEKSTRA, P., 1947: Bloemendaal. Proeve eener streekgeschiedenis.

OPGRAVING OP BINNENTERREIN GERECHTSGEBOUW AAN DE JANSSTRAAT

W.U. Schmidt

De van 1979 t.e.m. begin 1982 uitgevoerde opgravingen op het binnenterrein van het gerechtsgebouw, Jansstraat 46, leverden voornamelijk middeleeuws en jonger materiaal op. Dit was voor een belangrijk deel afkomstig uit beerputten, beerkuilen en van verspreid over het terrein verkregen vondsten, die niet meer in hun oorspronkelijke positie aanwezig waren. Ook werden sporen van prehistorische bewoning aangetroffen evenals bij een in juni 1984 in de directe omgeving verrichte opgraving langs de Morinnesteeg. Aldaar was vooral van belang de aanwezigheid van prehistorische ploegsporen. Het aangetroffen prehistorische aardewerk dateert uit het Laat Neolithicum en de Late Bronstijd.

Op het binnenterrein van het gerechtsgebouw, Jansstraat 46, kad. nrs 6218-19, is in fasen van 5 mei 1979 tot begin februari 1982 door de Archeologische Werkgroep Haarlem van de AWN een opgraving uitgevoerd. Aansluitend aan deze opgraving werd in juni 1984 langs de Morinnesteeg nog een opgraving uitgevoerd. Zie voor situering van de werkputten afbeelding 1.
Over het algemeen was de grond tot een diepte van ongeveer 2 m verstoord. Resten van het Ceciliaklooster, dat hier gevestigd is geweest, zijn niet gevonden. Uit de donkerbruin-humeuze laag, die op circa 2.30 m diepte is aangetroffen, werd voornamelijk 14e en 15e eeuws materiaal geborgen.

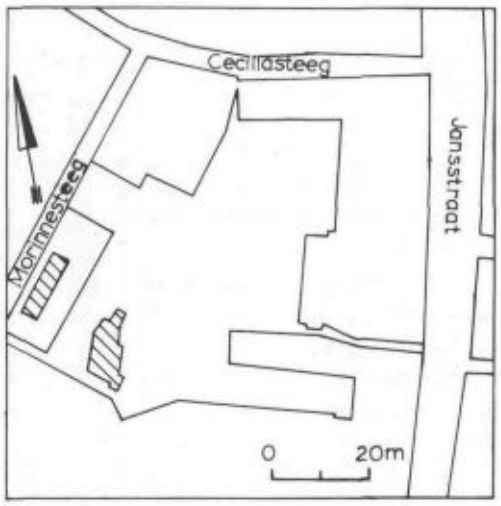

afb.1. Situering van de werkputten (gearceerd). De linker werkput wordt in deze publicatie aangeduid als „langs de Morinnesteeg" en werd in 1984 onderzocht.

Op dit binnenterrein werden een aantal beerputten, beerkuilen en afvalkuilen gevonden (afb. 2 en 3). De op afbeelding 2 weergegeven concentraties konden als gesloten vondstcomplexen worden aangemerkt; de overige waren te verstoord om er aandacht aan te besteden.
Voorts is een verkenning naar de herberg „de Morinne" uitgevoerd.
De verspreide vondsten leverden materiaal op variërend van de 12e eeuw tot de 18e eeuw. Ook uit het bruin-humeuze zand werden vondsten (aardewerk) afkomstig van de 12e tot de 18e eeuw geborgen.
Op circa 3 m onder het maaiveld werd een 0.20 m dikke laag humeus grijs zand aangetroffen met daarin scherven uit de Bronstijd.

Beerput en beerkuilen

Van de verstoorde putten en ingravingen zal geen beschrijving worden gegeven, deze bevatten namelijk het meest uiteenlopende materiaal. Het kwam wel voor, dat bijvoorbeeld Andenne aardewerk (12e eeuws) en fragmenten van 18e eeuws materiaal, dicht bijelkaar, in hetzelfde grondpakket werden gevonden; flink verstoorde grond derhalve. Hierna zijn uitsluitend die concentraties beschreven, die een onverstoord karakter vertoonden, te weten een beerput en een aantal beerconcentraties (zie afb. 2 en 3).

De beerput. Het hoogste punt van de gemetselde rand van de put bevond zich op 1.25 m beneden het maaiveld en de diameter was 1.80 m. Gevonden zijn (alles fragmentarisch):
- 6 grote grapen, 16e eeuw
- 1 hoge, steile graap van wit aardewerk met

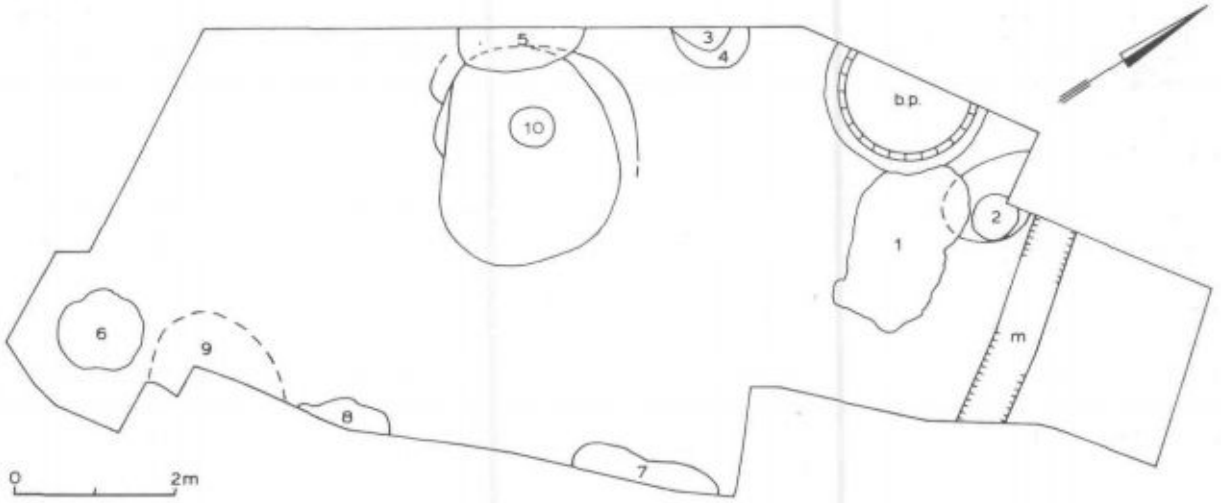

afb.2. Situering beerput (b.p.), beerkuilen (nrs 1 t/m 10) en muur (m) in het vlak.

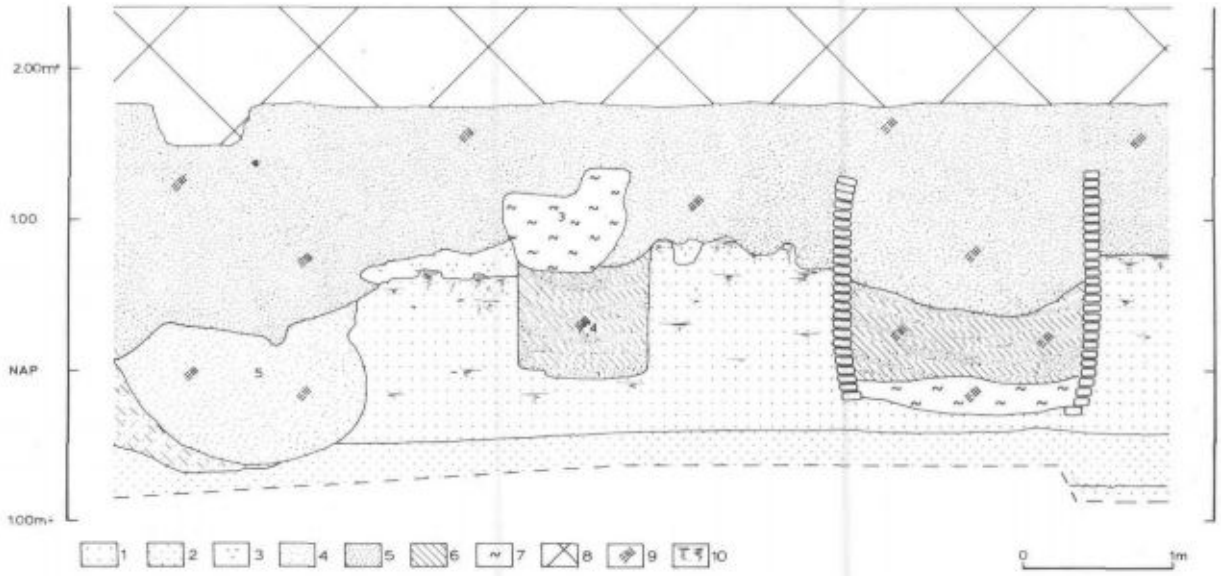

afb.3. Westprofiel van de werkput met hierin de beerput en beerkuilen 3, 4 en 5.
1 geel zand (Oud Duin), 2 lichtgrijs zand met houtskool, 3 paarsgrijs zand, 4 lichtbruin humeus zand, 5 donkerbruin humeus zand, 6 verrommeld geel zand, 7 beer, 8 recent verstoord, 9 puin, 10 humeuze fibers

groen glazuur, 17e- en 18e eeuw
•10 kleine grapen, 16e eeuw
•1 pot op standring, binnen geheel geglazuurd, buiten ged. glazuur, 15e- of 16e eeuw
•1 voorraadpot, 17e eeuw
•1 grote diepe pan, 17e eeuw
•2 schotels, 16e eeuw
•1 schaaltje/bordje, 15e eeuw
•1 bord (Wanfried), 17e eeuw
•1 testje, 16e eeuw
•13 bloempotten, 16e- of 17e eeuw
•6 kamerpotten, 16e eeuw

Lager in de put werden nog al wat ongeglazuurde steengoedscherven en een drinknapje van hetzelfde materiaal gevonden, alles te dateren als 14e en 15e eeuws. Dit pakket moet worden beschouwd als een licht verstoorde bovenlaag van de onderste, 0.30 m dikke, laag, die uitsluitend materiaal uit de 14e en 15e eeuw bevatte. De bovenlaag bevatte een stukje kogelpot (12e of 13e eeuws), dat echter als vervuiling moet worden beschouwd. Het onderste pakket bevatte voornamelijk roodbakkend aardewerk, niet of slechts gedeeltelijk geglazuurd. Gevonden zijn (alles fragmentarisch):

•2 kommetjes, waarvan één met sneb en aangeknepen voetjes; beide kommetjes zijn alleen aan de binnenzijde van glazuur voorzien;
•3 grapen, waaronder één kleine;
•2 kannen, waaronder één met drie uitge-

knepen standlobben en één met zes uitgeknepen standlobben;
•2 testjes, waarvan één met haakoor (aan de andere zijde oor nog fragmentarisch aanwezig); niet van glazuur voorzien; het andere testje is aan de buitenzijde spaarzaam van glazuur voorzien;
•1 bord;
•1 natuurstenen voorwerp, dat of een wetsteen, of een toetssteen kan zijn geweest.

Er is betrekkelijk weinig steengoed in deze laag gevonden, niet meer dan acht scherven, te dateren als 15e eeuws en slechts één fragment van een drinkglas, dat echter als 16e eeuws moet worden aangemerkt. Een en ander zou kunnen wijzen op een huishouden van een bescheiden welstand, niet woonachtig aan de Jansstraat, waar toen de aanzienlijken woonden. Hetzelfde kan ook voor de Morinnesteeg worden aangenomen, waar volgens Allan[1]) geen onaanzienlijken woonden. Het binnenterrein was in de 15e eeuw nog niet bebouwd met woningen; dit is eerst in de 17e eeuw gebeurd. Een mogelijkheid, die dan overblijft en tenminste het overdenken waard is, is het Ceciliaklooster, waaraan dergelijke vondsten wel toegeschreven zouden kunnen worden.

Beerkuil 1. Naast de beerput (afb. 2), werd op 2.20 m beneden het maaiveld beerkuil 1 aangetroffen. Hierin bevond zich materiaal uit de 14e tot en met de 16e eeuw. Gevonden werden in het bovenste niveau fragmenten van drie steengoed-kruiken, 1 steelpan, 1 vetvanger, een aantal grapen, 1 testje, glas, wit majolica, 1 steengoed-schaaltje en pijpekoppen. Een en ander wijst er wel op, dat de kuil op dit niveau fors was verrommeld. Dieper in de kuil werd de samenstelling van de vondsten iets homogener van aard. Gevonden werd een gebroken, maar compleet bord met slibversiering (14e — 15e eeuw), alsmede fragmenten van andere borden, grapen, bakpannen en kommen (15e — 16e eeuw). Bij verder uitgraven werd een complete kan van steengoed gevonden (afb. 4). Bovendien werd een kan gevonden, waarvan het oor ontbreekt. Afbeelding 5 laat een fragment zien van een schilderij van Pieter Breughel de oudere (1525 — 1569), waarop dergelijke kannen zijn afgebeeld. De hierna volgende opsomming geeft een indruk van de aard van het gevonden materiaal.

1 Allan 1979, 351

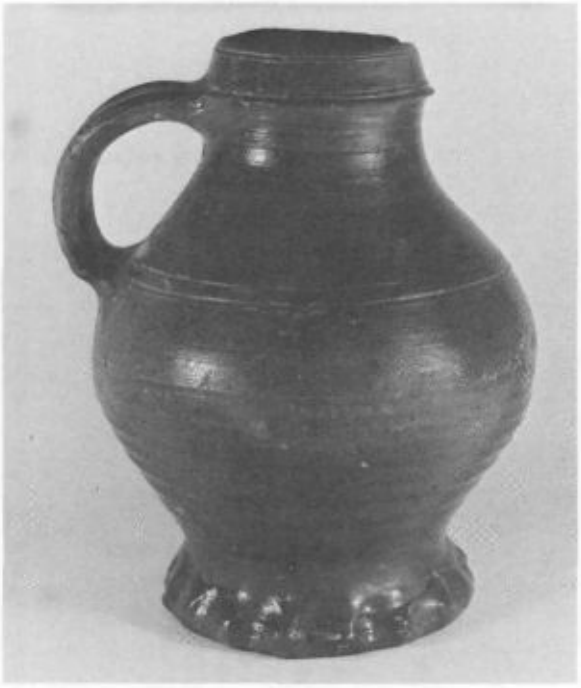

afb.4. Steengoed-kan gevonden in beerkuil 1; hoogte 21 cm

•2 kannen van steengoed, één compleet en één met gebroken oor (16e eeuw);
•1 bord met slibversiering (compleet) 14e — 15e eeuw;
•1 bord met slibversiering (bijna compleet) 14e — 15e eeuw;
•5 kommen met standring (fragmentarisch) 15e eeuw;
•1 kruik (Raeren) 16e eeuw;
•4 Siegburg-kannen 15e eeuw;
•3 vrijwel complete bakpannen met toegeknepen handvat 14e — 15e eeuw;
•1 kleine graap met slibversiering 14e — 15e eeuw;
•1 kleine graap met groen glazuur en slibversiering 14e — 15e eeuw;
•13 kleine grapen (fragmentarisch) 15e — 16e eeuw;
•2 voorraadpotten (fragmentarisch) 15e — 16e eeuw;
•1 vetvanger (fragmentarisch) 15e — 16e eeuw;
•4 kamerpotten (fragmentarisch) 15e — 16e eeuw;
•2 olielampjes (waarvan één bijna compleet) 14e — 15e eeuw;
•2 bloempotten (fragmentarisch) 16e eeuw;
•2 aspotten (fragmentarisch) 16e eeuw;
•1 fragment glazen beker met ruitmotief 16e eeuw;
•1 testje met spaarzaam glazuur 14e — 15e eeuw.

afb.5. Fragment van een schilderij van Pieter Breughel de oudere.

Ook deze vondsten getuigen van een bescheiden welstand en bepaald niet van een rijke huishouding, derhalve moeilijk te relateren aan de omliggende bewoning met uitzondering van het Ceciliaklooster.
In de grond rondom beerput en beerkuil 1 werden aardewerkfragmenten gevonden variërend van de 12e tot en met de 15e eeuw (Paffrath en ongeglazuurd steengoed).

Beerkuil 2. Hierin werd de onderhelft van een kan (rood aardewerk) met negen uitgeknepen voeten gevonden. Voorts een vrijwel compleet steengoed kruikje met „rode gloed" (15e eeuws), een ijzeren hak of dissel en een spinklosje. Eveneens werden gevonden:
- 1 kan van grijs ongeglazuurd aardewerk; 13e - 14e eeuw;
- 1 kleine graap met spaarzaam glazuur en één oor; conisch; 14e eeuw;
- 1 grote kan, gedeeltelijk geglazuurd, met slibversiering (bladmotief), met vingerafdruk in oor; 14e eeuw.
- 1 schoengesp; zie afb. 6;

De geborgen vondsten waren te gering in aantal om een indruk te vormen van de huishouding waaruit het afval afkomstig is. Onder in de beerkuil 2 bevond zich een houten ton, waaruit botmateriaal kon worden geborgen.
De beerkuilen 3 en 4 werden boven elkaar in het westprofiel aangetroffen (zie afb. 2 en 3).

Beerkuil 3. Deze bevatte hoofdzakelijk 17e eeuws materiaal. Het vermelden waard zijn:
- 1 hoge kookpot met steel, gedeeltelijk geglazuurd;
- 1 kleine graap met schenktuit en plat oor; geheel van glazuur voorzien;
- 1 bord met slibversiering;
- een grote hoeveelheid pijpekoppen.

Beerkuil 4. Deze bevatte materiaal, waarvan het steengoed voor het grootste deel als 15e eeuws gedateerd kon worden en enkele voorwerpen als 14e en 16e eeuws. Een aantal scherven kon worden samengevoegd tot:
- een 2-orige graap met spaarzaam glazuur; 14e eeuws;
- 1 majolica drinknap; 16e eeuws;
- 1 steelpan op pootjes; aan de binnenzijde geglazuurd; 16e eeuws;
- 1 kom op standring; 16e eeuws.

Beerkuil 5, leverde geen noemenswaardige vondsten op.

Beerkuil 6. Deze bevatte een opmerkelijk grote hoeveelheid pijpekoppen. Gevonden werden bovendien een gesp (17e eeuws) en verscheidene nestels. Flink wat beer uit deze kuil is voor een nader onderzoek meegenomen om gezeefd te worden. Het merendeel van het aldus gevonden materiaal (zaden) bleek te zijn verkoold, te weten: eikels, rogge, haver, kroosjes, vlierbes en erwt. Alleen de gevonden druivepitten waren niet verkoold. Deze zaden zijn gedetermineerd door de heer drs. J.P. Pals, wetenschappelijk medewerker aan het I P P te Amsterdam.

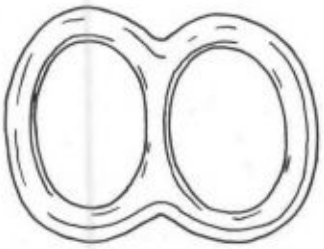

afb.6. Schoengesp gevonden in beerkuil 2. afm. 1½x2 cm.

Beerkuil 7, was ingegraven in een omvangrijk complex bruin-humeuze grond op 1.15 m beneden het maaiveld. De beerkuil had een diepte van circa 0.20 m en een diameter van 1.20 m. Het geborgen materiaal was overwegend 16e eeuws en voor een geringer deel 15e en 17e eeuws. Het betrof fragmenten van:

- 3 bloempotten, waarvan één redelijk compleet; hoogte ca. 19 cm, diameter ca. 26 cm, platte geprofileerde bovenrand, liggende oren, alsmede uitstulpingen met gaatjes voor stokjes, of voor het ophangen van de pot, standring, rood-bakkend ongeglazuurd aardewerk (het laatste geldt overigens voor alle gevonden bloempot-fragmenten);
- 2 aspotten, waarvan één exemplaar redelijk compleet,liggend schuin omhoog-staand oor (ronde doorsnede), rood-bakkend aardewerk (dit geldt ook voor de andere pot); in beide gevallen van binnen zwarte aanslag als gevolg van as;
- 1 bak of schaal, rood-bakkend ongeglazuurd aardewerk met sporadisch wat glazuur sporen; geprofileerde rand met schenklip; aangeknepen voet; schuin oplopende wand (ca. 7 cm hoog);
- 14 grote twee-orige grapen, rood-bakkend aardewerk, waarvan één een hoge graap; alle exemplaren aan binnenzijde geheel geglazuurd, de buitenzijde gedeeltelijk geglazuurd; 16e eeuw;
- 3 kleinere grapen met overigens hetzelfde voorkomen als de grote grapen; 16e eeuw;
- 1 comfoor, rood-bakkend aardewerk, zowel binnen- als buitenzijde geheel geglazuurd; 17e eeuw
- 2 bakpannen van rood-bakkend aardewerk; één fragment had een toegeknepen steel;
- 1 majolica-bord (eind 16e-, begin 17e eeuw); in totaal drie stukjes van dit bord;
- 1 Weser aardewerk (eind 16e eeuw); in totaal twee fragmenten van vermoedelijk twee verschillende voorwerpen;
- 1 fragment van een Berkemeyer-glas (eind 16e eeuw);
- 2 stuiters (grote exemplaren); middellijn 40 en 42 mm; geglazuurd steengoed;
- 2 pijpen, één eerste helft 17e eeuw en de ander begin 18e eeuw;
- 1 kamerpot, rood-bakkend aardewerk, geheel geglazuurd; 17e eeuw;
- 1 boerendanskruik, zie afb. 7; op de fragmenten zijn de volgende teksten te lezen: ....SEN : : DANSEN : DEI BVR....ENSY : RASEN : FRY : VFSPRICHT BASTOR : ICH : VERDANS : DY : KAP : MIT D...

en

: DER LAS : DEN : HVNDEN : ER : BRVLVEFT : ENDE : DEI : BVREN : EREN : DANSZ : G : E : 1590

Het zijn varianten van de volgende zinnen:

GERET DV MVS DAPER BLASEN SO DANSEN DI BVREN ALS WEREN SI RASEN FRS VF SPRICHT BASTOR ICH VERDANS DY KAP MIT EN KOR

en

WER SEIN HOEPT WILL HALDEN GANTZ DER LASS DEN HONDEN ER BROLEFT ENDE DEI BVREN EREN DANSZ

afb.7. Boerendanskruik, gevonden in beerkuil 7.

De algemene indruk van het in kuil 7 gevonden materiaal is, dat het van eenvoudige aard is. Veel kostbare stukken komen niet voor. Het merendeel van de vondsten bestaat uit rood-bakkend, gedeeltelijk geglazuurd aardewerk. Over het algemeen is het afkomstig uit de keuken. Enkele voorwerpen zijn mogelijk wat kostbaarder geweest: Weser, majolica en Berkemeyer-glas. Een relatie met bebouwing op het binnen-terrein (17e eeuw) zou in dit geval, althans gedeeltelijk, mogelijk zijn.

Beerkuil 8. Deze strekte zich uit van 1.45 m tot 1.80 m beneden het maaiveld. De inhoud van deze beerlaag is te dateren als 16e en 17e eeuws. Het aantal vondsten was gering in aantal en nogal eenvoudig van karakter: uitsluitend rood-bakkend aardewerk. Daar-

naast werden drie stukjes steengoed gevonden, dit kan echter ook vervuiling zijn. De gevonden zaken betreffen bijna zonder uitzondering keukengerei, te weten fragmenten van

- 1 kom
- 7 grapen, waarvan 2 wellicht 2-orig
- 3 testjes, waarvan 1 een vuurtestje
- 1 bakpan met toegeknepen steel
- 1 schaal (plat)
- 3 bakken of grote diepe schalen
- 1 drinkglas met opgelegde versiering

Beerkuil 9. Deze werd op 1.50 m tot 1.70 m beneden het maaiveld gevonden. Hierin bevond zich 14e en 15e eeuws materiaal, zoals een pot of kruik van grijs-bakkend aardewerk met uitgeknepen standlobben, een aantal grapen, een bakpan en een schotel (alles van rood-bakkend aardewerk met spaarzaam glazuur). In dit laagje werd ook een vingerhoed gevonden.

Beerkuil 10 met tonputje. Op een gegeven moment werd in het vlak, op 2.70 m beneden het maaiveld, een donkerbruine cirkel-vormige verkleuring zichtbaar. Bij het verdiepen van het vlak bleek in deze verkleuring het restant van een tonputje te zitten. De houten delen ervan waren echter volledig vergaan. De inhoud van dit vondstcomplex was ruwweg te dateren als 12e-, 13e- en 14e eeuws. Gevonden werd Andenne aardewerk (12e eeuws) en vroeg steengoed (13e eeuws), als ook rood-bakkend aardewerk met glazuurspatjes (14e eeuws). Het aardewerk uit de ingraving (steengoed en rood-bakkend aardewerk) was 14e en 15e eeuws.

Ingravingen

Behalve een beerput, beerkuilen en andere beer-concentraties werden ook andere duidelijke ingravingen aangetroffen. Met welk doel deze ingravingen zijn gemaakt was niet te achterhalen. Een aantal ervan is onderzocht. Zo werd een ingraving bevattend donkerbruin zand, puin en houtskool gevolgd van 0.79 m + NAP tot 0.11 m + NAP. Bovenin werd 14e en 15e eeuws materiaal gevonden. Over het algemeen vertoonde deze ingraving een homogeen beeld; met uitzondering van een stukje vroeg steengoed (13e eeuws) waren alle scherven te dateren als 14e en 15e eeuws.
De meeste andere ingravingen vertoonden een rommelig karakter; de datering van de vondsten varieerde van de 12e tot de 16e eeuw.
In dit verband kan ook aandacht worden besteed aan het in de inleiding genoemde donkerbruin-humeuze pakket, dat op ca. 2.30 m beneden het maaiveld is aangetroffen. Hierin werd voornamelijk 14e en 15e eeuws materiaal gevonden. Enige overeenkomst met de vondsten in de donkerbruine zandlaag op het terrein van het voormalig Barbara Gasthuis[2]) lijkt er wel te zijn. Ook op het gasthuisterrein werden uit deze zandlaag voorwerpen vanaf de 14e eeuw geborgen.
Een andere relatie met de opgraving op het gasthuisterrein zou een bodemfragment van een kan of kruik kunnen zijn, dat niet met zekerheid gedetermineerd kon worden. Niet uitgesloten is, dat het een fragment romeins aardewerk is. Het werd gevonden in het sterk verstoorde donker bruine zandpakket. Uit een soortgelijk, ook verstoord, donker bruin pakket zand werden op het gasthuisterrein wandfragmenten van een romeinse dolium of amfoor gevonden[2]) .

Funderingen

Er zijn een aantal funderingen en muurresten aangetroffen, die zonder meer als recent aangemerkt kunnen worden, uitgezonderd één muur-fragment (afb.2:m), waarvan moet worden aangenomen, dat het van vroeger datum is, hoewel er geen vermoeden bestaat van welk gebouw het ooit een onderdeel zou zijn geweest. De maten van de gebruikte baksteen zijn 22.5x11x5 cm. Er resteerden nog drie lagen stenen in metselverband, waaronder veel halve stenen, gevoegd met schelpmortel. De basis van de muur bevond zich op 1.60 m beneden het maaiveld. De muur was georiënteerd op de Morinnesteeg.

Het klooster

Het Ceciliaklooster is gesticht in 1468, het beschikte oospronkelijk over het terrein gelegen tussen Ceciliasteeg en Morinnesteeg. De kerk van het Ceciliaklooster zou vermoedelijk hebben gestaan op de hoek van de Morinnesteeg en de Ceciliasteeg[3]) .
Stadsvernieuwings-activiteiten kunnen in een nabije toekomst wellicht mogelijkheden

2 Numan 1982
3 vriendelijke mededeling mr. J.W. Groesbeek

tot een gericht onderzoek naar deze kerk bieden.
Zoals in de inleiding al is vermeld zijn op het eigenlijke terrein van de opgraving geen aanwijsbare restanten van het Ceciliakloos-ter aangetroffen.

Herberg „de Morinne"

Tevergeefs is geprobeerd iets terug te vinden van de 17e eeuwse herberg, die in de directe omgeving van de werkput gestaan zou hebben, dit evenwel zonder direct resultaat. Als basis voor het onderzoek heeft een schets gediend uit de publicatie van Dr. G.H. Kurtz[4]). De vermoedelijke situering van de herberg is op deze schets met een stippellijn aangegeven. Gevonden werd echter slechts een verstoord grondpakket, waarin aardewerk-fragmenten uit de 15e-, 18e- en 19e eeuw werden aangetroffen. De juiste plaats van de herberg zal voorlopig nog wel in nevelen gehuld blijven.
Wel zijn er vondstcomplexen aangetroffen, die mogelijk aan een normaal huishouden toegeschreven kunnen worden. Zo zijn in de beerkuilen 3 en 6 opmerkelijk veel pijp-fragmenten gevonden, allemaal, dit is ook opmerkelijk, met het hielgekroonde AP. Van andere pijpmerken werden slechts drie exemplaren gevonden, te weten tudorroos met B, tudorroos met ster en een merkloze pijp. De pijpen, gekroonde AP, kunnen worden gedateerd in het laatste kwart van de 17e eeuw. Een aantal pijpen was grijs als gevolg van verontreinigde klei (duidelijk niet als gevolg van verbranding). Wellicht wat we tegenwoordig tweede keus zouden noemen. Uit beerkuil 3 kwam bovendien veel glaswerk te voorschijn: fragmenten van 17e eeuwse roemers en fragmenten van 18e eeuwse steelglazen.

Bijzondere vondsten

Enkele vondsten verdienen nadere toelichting, het zijn:
- Een fragment van een Spaans-Moorse goudlustermajolica kom[5]).
- Een vroeg (zuid- of noord-Nederlands)majolica-kannetje[5]).
- Een majolica-kannetje (zie afb.8), te dateren als eerste helft 16e eeuw. De hoogte van het kannetje bedraagt 12.5 cm, de diameter 11.5 cm en de opening 6.5 cm. De afbeelding laat zien dat het kannetje vrijwel compleet is. Het is versierd met blauwe bloem- en bladmotieven.

afb.8. Majolica-kannetje, gevonden in beerkuil 1, hoogte 12.5 cm.

Alle drie hiervoor genoemde bijzondere vondsten zijn afkomstig uit beerkuil 1 (zie afb.2).
- In het midden van de werkput in het bruin humeuze zand werd op een diepte van 0.90 m + NAP een Franse rekenpenning uit de 15e eeuw gevonden. Rekenpenningen zijn geen munten, maar hulpmiddelen bij het uitvoeren van berekeningen. De manier van werken is vergelijkbaar met het werken met een telraam. Op een tafel of blad waren lijnen aangebracht voor eenheden, tientallen enz, op welke lijnen de penningen werden gelegd. De penning is weergegeven op de afbeeldingen 9a en 9b. Het randschrift luidt: AVE MARIA GRACIA PL(ena).
- In het noordelijk deel van de werkput werd in een afvallaag op 0.52 m + NAP een fragment van een benen speldekoker gevonden (afb.10);
- Afbeeldingen 11 en 12 tonen een fragment van een bewerkt benen voorwerp, waarvan niet duidelijk is waarvoor het gediend heeft; aan de binnenzijde (afb.12) is een schroefdraad zichtbaar. De diameter is 2.5 cm.
- Uit een concentratie houtskool op een diepte van 0.79 m + NAP werd een benen

4 Kurtz 1952
5 Zie ook Schimmer 1980

naald gevonden van 12.1 cm lengte; zie afb.13;

- Een stukje bewerkt bot, zie afb.14, werd in het vlak van de werkput op een diepte van 0.48 m + NAP gevonden in een concentratie van verbrand bot-afval.

afb.9a. Rekenpenning 15° eeuw (voorzijde); foto I P P

afb.9b. Rekenpenning 15° eeuw (achterzijde); foto I P P

afb.10. Fragment benen speldekoker. lengte 6 cm.

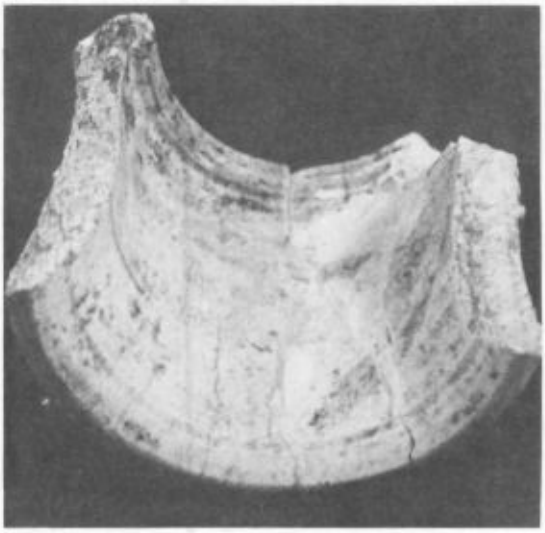

afb.12. Fragment bewerkt benen voorwerp (achterzijde), lengte 2.5 cm.

afb.11. Fragment bewerkt benen voorwerp (voorzijde), lengte 2.5 cm, diam?

afb.13. Benen naald uit houtskool-concentratie, lengte 12 cm.

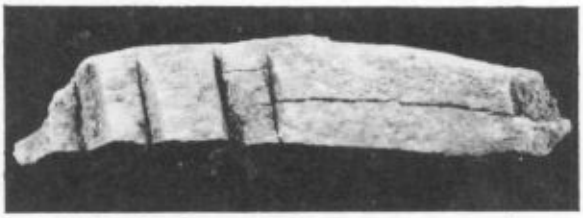

afb.14. Stukje bewerkt bot uit concentratie verbrand bot-afval, lengte 5.5 cm.

Prehistorische bewoning

Onder in de werkput werden delen van een humeuze laag aangetroffen, die werd gevormd onder invloed van prehistorische bewoning. Op afb.15 is de verbreiding van dit materiaal in een deel van de bouwput weergegeven (zie ook afb.16). Het zal verder worden behandeld bij de hierna volgende beschrijving van de opgraving langs de Morinnesteeg.

Morinnesteeg

Een nieuwe gelegenheid tot onderzoek in de directe omgeving van de werkput deed zich voor in de zomer van 1984, toen aan de Morinnesteeg een oude bouwvallige schuur instortte. Door schatgraversactiviteiten gedwongen verrichtte het gemeentelijk archeologisch team in eerste instantie hier onderzoek (twee beerputten en een waterput). Deze mogelijkheid werd aangegrepen teneinde de pre-historische laag terug te vinden, die in de hiervoor behandelde werkput was aangetroffen (afb.15). De laag bevindt zich direct op het ongestoorde duinzand. De in 1984 langs de Morinnesteeg gegraven werkput en de oude hiervoor behandelde werkput zijn op afbeelding 16 weergegeven, welke afbeelding tevens een overzicht biedt van de pre-historische grondsporen in de oude werkput en de werkput aan de Morinnesteeg. Alvorens de definitieve werkput uit te graven, zijn drie proefsleufjes gegraven om te onderzoeken op welke diepte zich het zand van de oude duinen bevindt.
Het materiaal, afkomstig uit de bovenste laag was over het algemeen zeer verrommeld. Gevonden zijn een aantal afvalkuilen en beerputten, waarvan de inhoud echter niet homogeen was. Uitzonderlijk was het middelste proefsleufje. Hierin werd een grijze vettig-humeuze laag, of kuil, gevonden van homogene samenstelling. De vondsten hieruit betroffen ongeglazuurd steengoed en daarnaast nog enkele stukjes roodbakkend aardewerk (gedeeltelijk, of spaarzaam van glazuur voorzien), alles te dateren als 14e-, of 15e eeuws aardewerk. De op afbeelding 17 getekende ton heeft geen vondsten opgeleverd.
Aangezien de bovenste laag van de geplande werkput te gering van betekenis was om er veel tijd en moeite aan te besteden, is besloten deze in één keer met de graafmachine te laten verwijderen. Daarna werd het vlak afgeschaafd tot op de pre-historische laag (ca. 0.40 m - NAP). Het resultaat was verheugend; gevonden werden ploegsporen (eergetouw). Vermoedelijk heeft men hier in een laatste bewoningsstadium nog geakkerd en zijn de ploegsporen kort daarna met geel zand dichtgestoven. Afbeelding 17 geeft een goede indruk van de gevonden ploegsporen. De gevonden scherven zijn ter determinatie overhandigd aan de heer drs. P.J. Woltering, provinciaal archeoloog in Noord-Holland. Zijn eerste oordeel ten aanzien van het gevonden materiaal is dat het deels kan worden gedateerd in het Laat Neoliticum en deels in de Late Bronstijd. De laat neolitische scherven kunnen afkomstig zijn van zogenaamde potbekers, welk aardewerk in 1978 ook is gevonden aan de Grote Markt (Brinkmann)[6]. Het potbekeraardewerk kan worden toegeschreven aan de Klokbekercultuur.
Een ander deel van de gevonden scherven zijn door de heer Woltering toegeschreven aan de Late Bronstijd.

6 Woltering 1980

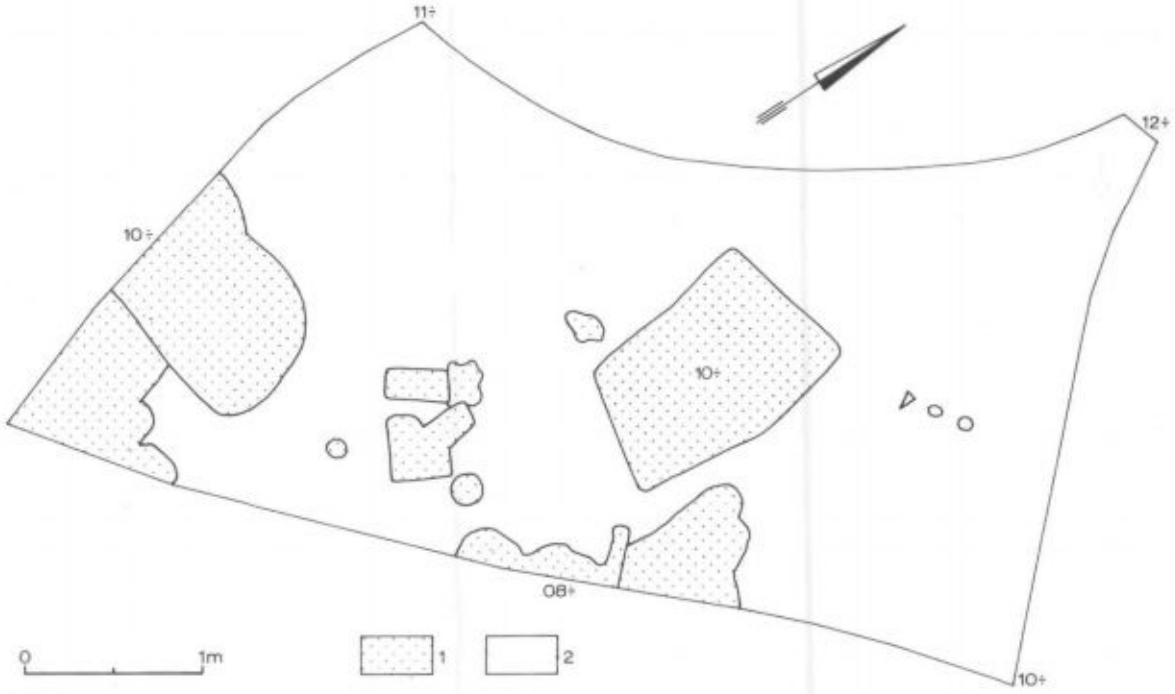

afb.15. Resten van pre-historische grondsporen in de oude werkput
1.lichtgrijs zand met houtskoolfragmenten, 2. geel zand (ongestoord Oud Duinzand)

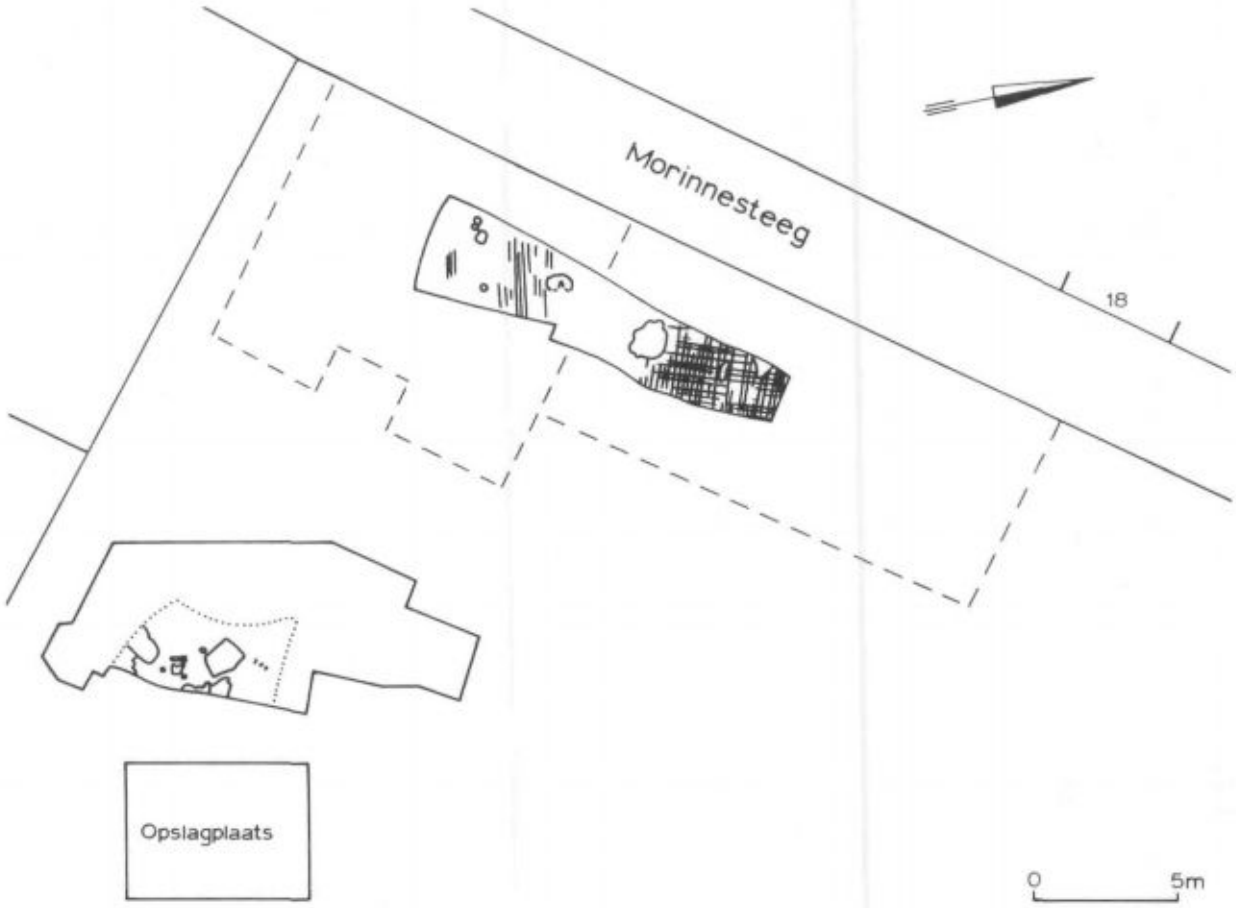

afb.16. Overzicht van het voorkomen van pre-historische grondsporen in de oude werkput en die aan de Morinnesteeg: De onderbroken lijn geeft de gesloopte bebouwing weer.

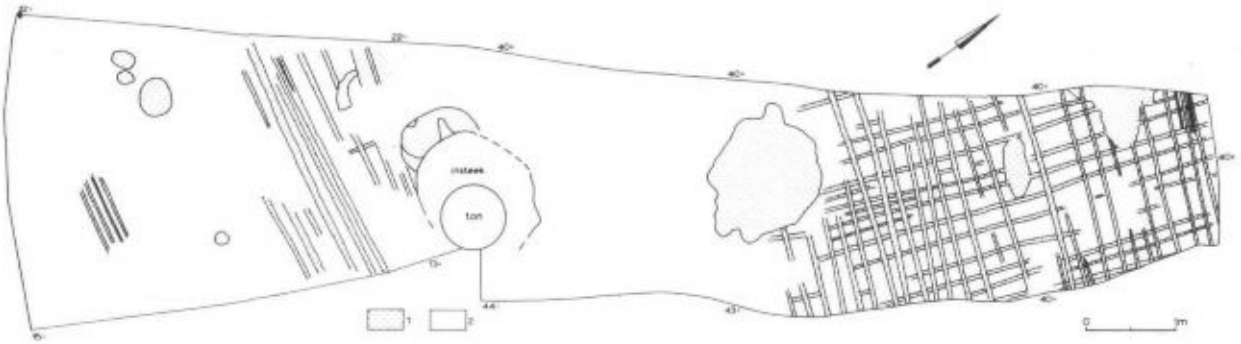

afb.17. Situatie werkput langs de Morinnesteeg met langgerekte, deels haaks op elkaar staande ploegsporen. 1. lichtgrijs zand met houtskoolfragmenten, 2. geel zand (Oud Duinzand). De cijfers geven diepten weer in centimeters beneden NAP.

Literatuur

ALLAN, F., 1979: Geschiedenis en Beschrijving van Haarlem. Brederode Haarlem.
BARNARD, F.P.,1916: The Casting counter and the counting board. Oxford.
EUGEN, OTTO, 1977: Steinzeug aus den Raerener und Aachener Raum, uitg. Mayer, Aken.
KURTZ, G.H., 1952: Het oude Gouvernementsgebouw. Jaarboek 1951 van de Vereniging Haerlem.
NUMAN, A.M., 1982: Opgraving op een terrein van het voormalige Barbara Gasthuis, Haarlems Bodemonderzoek 15.
SEEMAN, M., 1984: Dierlijke resten uit historisch Haarlem. Haarlems Bodemonderzoek 18.
SCHIMMER, J., 1980: Spaans goudlustermajolica en vroeg Nederlandse majolica uit een opgraving in het voormalige „Cecilia"klooster te Haarlem. Haarlems Bodemonderzoek 11.
WOLTERING, P.J., 1980: Prehistorische bewoning aan de Grote Markt te Haarlem. Haarlems Bodemonderzoek 12.

DIERLIJKE RESTEN UIT HISTORISCH HAARLEM

Marion Seeman[1])

Verslag van een onderzoek naar dierenresten gevonden bij opgravingen uitgevoerd door de Archeologische Werkgroep Haarlem op het binnenterrein van het Gerechtsgebouw aan de Jansstraat 46. Het bestudeerde materiaal dateert uit de 12e-18e eeuw. Het betreft resten van zoogdieren, vogels, vissen, schelpdieren en insekten.

Inleiding

In de periode 1979 tot 1982 is in fasen door de Archeologische Werkgroep Haarlem opgegraven op het binnenterrein van het Gerechtsgebouw te Haarlem[2]) . Tijdens dit onderzoek zijn dierlijke resten verzameld. De datering, op grond van het gevonden aardewerk, beslaat grofweg de periode 12e-18e eeuw, met het accent op de 14e-17e eeuw. De determinatie van de zoogdier-, vogel- en visresten is geschied op het Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP) te Amsterdam met behulp van de vergelijkingskollektie aldaar. De schelpen zijn geïdentificeerd door de heer R.G. Molenbeek, werkzaam op de afdeling Molluscen van het Instituut voor Taxonomische Zoölogie (ITZ) te Amsterdam. De insekten zijn gedetermineerd door de heer B.J.H. Brugge van de afdeling Entomologie van hetzelfde instituut. De dierlijke resten zijn afkomstig uit beerput 1, beerkuil 1 t/m 8 en tonput 1 en 2. Door verstoring was het niet mogelijk de vlakvondsten te dateren; deze zijn dan ook niet bij dit onderzoek betrokken. Per vondstkomplex zijn de gegevens op aparte formulieren vermeld. Voor geïnteresseerden zijn deze lijsten beschikbaar bij de Archeologische Werkgroep Haarlem.
In tabel 1 is het totaal aan gedetermineerd materiaal weergegeven.

Tabel 1: gedetermineerd faunamateriaal (> = meer dan)

kategorie	aantal fragmenten
huisdieren	416
jachtwild	413
gevogelte	193
vissen	>607
schelpdieren	>224
insekten	69

1 tijdelijk medewerker Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie te Amsterdam
2 Schmidt, 1984, deze publikatie

Huisdieren

De kategorie huisdieren omvat de volgende soorten: rund (251 fragm.), varken (75 fragm.), schaap/geit (53 fragm.), paard (2 fragm.), hond (8 fragm.) en kat (27 fragm.). De resten van de drie eerstgenoemde diersoorten kunnen beschouwd worden als overblijfselen van de dagelijkse maaltijd.

Jachtwild

De volgende kategorie, het jachtwild, wordt gevormd door één diersoort: het konijn (*Oryctolagus cuniculus* L.). Alhoewel bij opgravingen melding wordt gemaakt van skeletelementen afkomstig van konijnen, is dit Haarlemse komplex één van de eerste vondsten botmateriaal van enige omvang.
Wilde konijnen komen na de laatste IJstijd (ca. 10.000 jaar geleden), wat betreft Europa, voor in Spanje[3]) . Deze dieren werden daar door de Romeinen aangetroffen en beschreven. Apicius (3e eeuw na Chr.) vermeldt een recept voor het maken van konijnenworst; waarschijnlijk zijn toen ook konijnen ingevoerd in Italië[4]). Na de bosontginningen in de vroege Middeleeuwen heeft deze diersoort zich mede door de invloed van de mens kunnen verspreiden over Noord-West Europa. Het milieu dat toen is ontstaan nl. open landschappen, is uitermate geschikt als leefruimte voor konijnen. Omstreeks 1250 na Chr. wordt melding gemaakt van z.g. waranden[4]). Dit zijn omheinde jachtgebieden waarin konijnen uitgezet zijn. Vaak werden eilandjes gebruikt als woongebied voor deze dieren; water was een goedkope en effektieve begrenzing.
De domestikatie van deze soort is in gang gezet door middeleeuwse monniken. Binnen de kloostermuren was het gemakkelijk konijnen te houden en men was verzekerd van

3 Zeuner, 1963
4 van der Feen, 1963

een goede vleesleverancier. Bovendien konden pas geboren of ongeboren (foeten) dieren op vleesloze dagen gegeten worden. Zij werden (nog) niet als vlees beschouwd, dit in navolging van de Romeinen[3]) .
Omstreeks 1500 na Chr. zijn er reeds zoveel konijnen in Holland, dat zij veel schade toebrengen aan gewassen [5]). Dit zijn voornamelijk ontsnapte nakomelingen van de dieren die in de waranden gehouden zijn. Het konijn werd niet alleen bejaagd vanwege het vlees, de pels was in die tijd minstens zo belangrijk. Een jas van konijnebont was vooral bij de gegoede burgerij in trek[5]). Het materiaal uit Haarlem geeft aan dat de skeletelementen van de achterpoot meer vertegenwoordigd zijn dan de botten van de voorpoot (tabel 2).

Tabel 2: botten konijn, beerput 1 en beerkuil 1.

achterpoot	aantal fragm.
dijbeen (*femur*)	36
scheenbeen (*tibia*)	46
kuitbeen (*fibula*)	2
sprongbeen (*astragalus*)	1
hielbeen (*calcaneum*)	7
middenvoetsbeen (*metatarsus*)	61 [6]
totaal	153

voorpoot	aantal fragm.
opperarmbeen (*humerus*)	20
spaakbeen (*radius*)	13
ellepijp (*ulna*)	16
middenhandsbeen (*metacarpus*)	5[6]
totaal	54

Opmerkelijk is, dat de middenvoetsbeentjes veel talrijker aangetroffen zijn dan de middenhandsbeentjes. Dit kan het gevolg zijn van de manier waarop het dier van de huid ontdaan is. Een gebruikelijk methode van villen is het konijn aan de pezen van de achterpoot op te hangen en het vel vanaf het achterlijf naar beneden te trekken. De voorpoten worden ter hoogte van de pols gebroken. Het gevolg is dat de middenhandsbeentjes en kootjes samen met de huid verwijderd worden. Op grond van de geringe hoeveelheid middenhandsbeentjes kunnen we veronderstellen dat deze wijze van afhuiden mogelijk ook in de 12e - 18e eeuw toegepast is. De hier gevonden resten geven ons een aanwijzing dat we te maken hebben met konsumptieafval.
De omgeving van Haarlem met de duinstreek in de onmiddellijke nabijheid, is een aantrekkelijk milieu voor konijnen. De reeds eerder genoemde schade door deze dieren toegebracht treft vooral de duinen, waardoor verstuiving optreedt[5]).
De toenmalige bewoners hebben misschien een bijzondere voorkeur voor dit vlees gehad. Een andere mogelijkheid kan zijn, dat de aanvoer van deze diersoort groot is geweest en misschien gemakkelijk en goedkoop te verkrijgen. Of moeten we denken aan giften van gelovigen aan de bewoners van het Ceciliaklooster? Tenslotte kunnen we niet uitsluiten dat binnen de muren van het klooster konijnen gehouden zijn, waardoor dit dier vaker op het dagelijkse menu heeft gestaan.
Eerder uitgevoerd onderzoek in Haarlem, het Brinkmann-complex, leverde slechts 10 fragmenten van konijnen op[7]).

Gevogelte

De volgende soorten vogels zijn gedetermineerd: kip (12 fragm.), eend (61 fragm.), taling (8 fragm.), gans (10 fragm.), plevierachtigen[8]) (4 fragm.), ooievaar (1 fragm.), zangvogel[8]) (5 fragm.), (hout)snip (1 fragm.) en vogel[8]) (91 fragm.). Alle gevonden vogelsoorten zijn eetbaar; op te merken valt dat de resten van eend het meest gevonden zijn.

Vissen

De kategorie vissen levert ons de soorten:
— zeevis: kabeljauwachtigen (138 fragm., waaronder 17 fragm. van kabeljauw en 10 fragm. van schelvis), platvissen (16 fragm., waaronder 3 fragm. van bot en 3 fragm. van schol) en haring (77 fragm.).
— zoetwatervis: baars (meer dan 100 fragm., voornamelijk schubben), karperachtigen (104 fragm., voornamelijk wervels) en paling

5 Rentenaar, 1978
6 per poot zijn 4 middenhands- resp. middenvoetsbeentjes aanwezig
7 van Wijngaarden-Bakker, 1980
8 niet op soort te determineren

(37 fragm.)
Vervolgens zijn 135 fragmenten aangetroffen die niet op soort te determineren zijn. De meeste vondsten zijn afkomstig uit tonput 2. Echter alleen op deze plaats is een grondmonster genomen voor nadere analyse, dat na zeven de genoemde vissoorten opleverde.
Alle gevonden dieren zijn eetbaar, voor de zeevissen geldt dat deze afkomstig zullen zijn uit de Noordzee. Strandvisserij kan mogelijk afgeleid worden uit de resten van platvissen. In volle zee zullen onder meer haringen gevangen zijn.

Schelpdieren

Na determinatie zijn de volgende soorten aangetroffen: mossel (meer dan 152 fragm.), strandschelp (29 fragm.), oester (12 fragm.), kokkel (10 fragm.), tepelhoorn (9 fragm.), gewone alikruik (1 fragm.), zaagje (1 fragm.) en *Littorina saxatilis* L.[9]) (1 fragm.). Alle soorten kunnen voor de konsumptie gebruikt worden. Ze zijn afkomstig uit een zoutwater milieu en algemeen aan te treffen langs het Noordzee strand. De soort *Cepea nemoralis* L[9]) (9 fragm.) is een landslak en komt in heel Nederland voor.

Insekten

De resten van de gedetermineerde insekten leverden een drietal keversoorten op. Voor twee soorten is het minimum aantal individuen (MAI) bepaald op grond van de aanwezige dekschilden. In tabel 3 zijn de gevonden resten weergegeven.

Daar het onderzoek van insektenresten uit archeologische kontekst een nog vrijwel onbekend vakgebied is in Nederland, kan ook geen vergelijking gemaakt worden met andere vondstkomplexen. Door de in tabel 3 gestelde indikaties kunnen we ons wellicht een beeld vormen van het plaatselijke milieu.

Gesteld kan worden dat het faunamateriaal ons een indruk geeft wat de mens uit de 12e - 18e eeuw aan dierlijke komponenten in zijn dagelijkse voedsel heeft gehad: vlees van runderen, varkens, schapen/geiten, konijnen, vogels, diverse zee- en zoetwatervissen en schelpdieren. Vooral het eten van konijnevlees is bijzonder in de smaak gevallen.

Tabel 3: gedetermineerde insektenresten

keversoort[10])	aantal fragm.	MAI	milieu
Carabis nemoralis Mueller	41	10	algemeen in tuinen
Otiorrhynchus sulcatus F.	3		algemeen op kamerplanten, plaag op de wijnstok
Nebria brevicollis F.	25	13	algemeen in loofbos en parken, kultuurvolger

Literatuur

FEEN, P.J., VAN DER, 1963: Hoe en wanneer zijn wilde konijnen in Europa verspreid geraakt? Biologisch Jaarboek, Kon. Natuurw. Genootsch. Dodonaea, jrg. 31, p. 237-243.
RENTENAAR, R., 1978: De vroegste geschiedenis van het konijn in Holland en Zeeland. Holland, 10, p. 2-16.
SCHMIDT, W.U., 1984: Opgraving op binnenterrein Gerechtsgebouw aan de Jansstraat. Haarlems Bodemonderzoek 18.
WIJNGAARDEN-BAKKER, L.H. VAN, 1980: Botten uit de opgraving in het Brinkmann-complex, Grote Markt, Haarlem. Haarlems Bodemonderzoek 12, p. 53-59.
ZEUNER, F.E., 1963: A history of domestic animals. New York/Evanstown.

9 van deze soorten is geen Nederlandse naam bekend

10 van de genoemde keversoorten is geen Nederlandse naam bekend

OPGRAVING OP EEN TERREIN GELEGEN ACHTER JANSSTRAAT 79

Th. Nieuwenhuizen

Bij een opgraving in jan. 1981 in de tuin van het voormalig Bisschoppelijk Museum (Jansstraat 79) werden een aantal muurfragmenten aangetroffen. De oudste is opgebouwd uit kloostermoppen en kan in de 13e/14e eeuw worden gedateerd.

Gedurende de periode van 3 tot 31 januari 1981 werd door de A.W.H. gegraven op een terrein gelegen achter Jansstraat 79, de tuin van het voormalig Bisschoppelijk Museum.

afb.1. Algemene situatie; het zwarte blokje geeft de plaats van opgraving aan

Aan de zijde van de percelen van de Lange Begijnstraat werd een werkput van ca. 4.40 m bij 2.40 m uitgezet (maaiveld 2.70 m + NAP), die daarna machinaal ca. 1 m werd verdiept (afb.1). Op 1.36 m + NAP werd fundering a zichtbaar die na vrijmaken, oost-west georiënteerd bleek te zijn (afb.2).
Fundering a bestond uit 4 lagen stenen met aan weerszijden twee versnijdingen. De steenmaat bedroeg 22/23x11½/12x5½/6 cm. Loodrecht op fundering a sloot, in noordelijke richting lopend, een enigszins scheef weggezakte fundering b aan (afb.2); deze bestond uit 5 lagen stenen, zonder versnijding en van dezelfde steenmaat als fundering a.
Ca. 10 cm onder fundering a werden fragmenten van een bakpan (roodbakkend aardewerk) met holle steel en bolle bodem gevonden (afb.3).
In de zuidoost hoek van de werkput werd ten dele onder fundering a op een diepte van 0.94 m + NAP fundering d (afb.2) gevonden. Deze fundering bestaat uit twee delen die loodrecht op elkaar staan; een deel loopt in

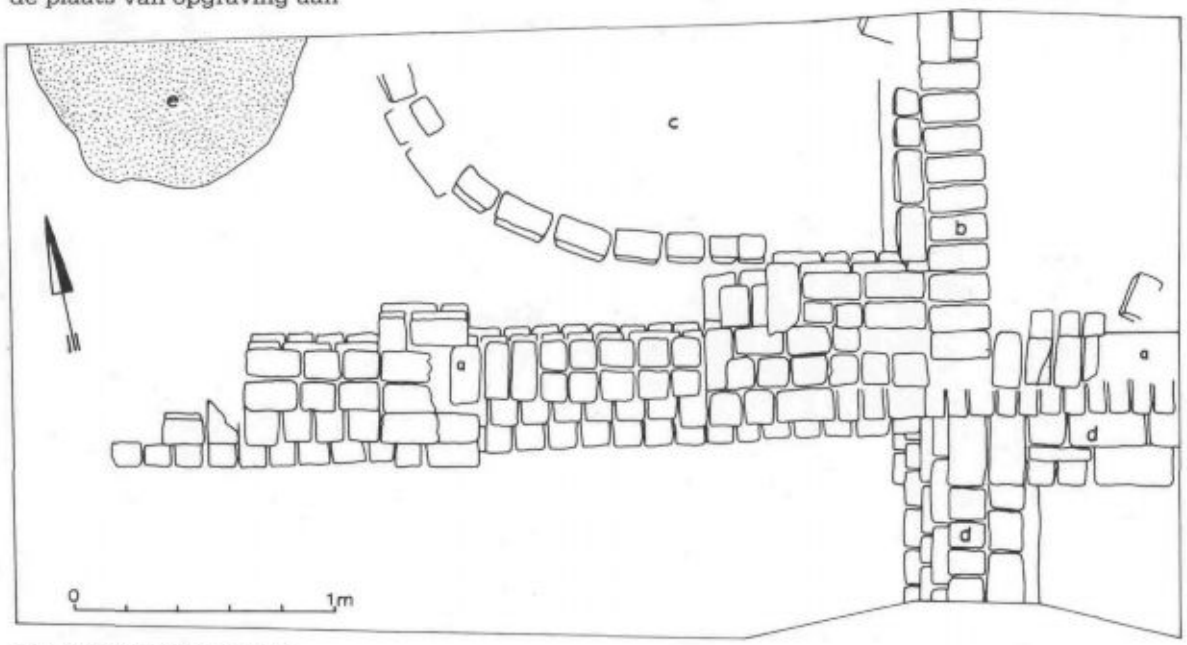

afb.2. Funderingsresten

afb.3. **Bakpan met holle steel en bolle bodem**, hoogte 5 cm, diameter 25 cm

gelijke richting als fundering a en het andere deel komt wat richting betreft overeen met fundering b. Deze laatste fundering was aan de bovenkant 30 cm breed, opgebouwd uit 5 lagen kloostermoppen van 28/30½x14/15x7 cm en had aan beide zijden vier versnijdingen.
In de noordwesthoek van de werkput, tussen beide funderingen, bevond zich een beerput (afb.2-c) opgebouwd uit dezelfde soort stenen als van fundering a. Na het leeghalen bleek de beerput geheel gevuld te zijn met puin en mortel. Tevens werd hier op 1.36 m + NAP een beerkuil aangetroffen met een diameter van ca. 1.20 m (afb.2-e).
De scherven uit de beerkuil bestonden voornamelijk uit roodbakkend, spaarzaam geglazuurd aardewerk uit de 14e tot 16e eeuw. Hieronder werden fragmenten aangetroffen van: grapen, bakpannen, potten, een vuurklok en een drinkbekertje van geelbakkend aardewerk met glazuur (afb.4); verder waren steengoedfragmenten van kruiken en kannen uit de 12e tot 15e eeuw vertegenwoordigd. Blauw-grijs aardewerk was slechts aanwezig in de vorm van fragmenten van een voorraadpot uit de 13e/14e eeuw.

afb.4. Drinkbekertje met klauwpootjes, hoogte 10 cm, diameter 8 cm

Konklusie

De fundering, opgebouwd uit kloostermoppen, behoort tot de oudste ter plaatse aangetoonde bewoningsfase en kan aan de hand van de eronder gevonden bakpan gedateerd worden rond de 14e eeuw. Mogelijk heeft de beerkuil hier bijgehoord, die ook later, tijdens jongere bewoning, in gebruik is geweest.

HET BURGWALGEBIED; WAARNEMINGEN EN ONDERZOEK

J. de Jong[1])

Waarnemingen verricht in rioolsleuven, boorgegevens, resultaten van pollenanalytisch onderzoek, archeologische gegevens en een C14-datering geven informatie over de geologische opbouw van het gebied en de laatmiddeleeuwse bewoning. Uit het onderzoek volgt, dat het Spaarne waarschijnlijk reeds vanaf ca. 4000 (C14)jaren geleden bestond. Zanden en organogene afzettingen wijzen erop, dat de oever tot in de middeleeuwen nog ten zuiden van de Spaarnwouderstraat (Antoniestraat) lag, terwijl de huidige Spaarneoever in de veertiende eeuw, maar waarschijnlijk reeds beginnend in de dertiende eeuw werd opgehoogd en op zijn huidige plaats werd vastgelegd.
Besproken worden het veen, het daarop gelegen middeleeuwse kleidek en de veertiende eeuwse en latere ophogingen die tijdens de bewoning van het gebied werden aangebracht.

Inleiding

In de afgelopen jaren werden op verschillende tijdstippen waarnemingen verricht in de bodem van het Burgwalgebied. Dit gebeurde vooral tijdens rioleringswerkzaamheden uitgevoerd in 1977 en 1978 langs de Burgwal, Raamsteeg en het Spaarne. Hoewel het hier incidentele waarnemingen betreft — volledigheid kon niet worden nagestreefd — was het toch mogelijk enige informatie te verkrijgen over de geologische opbouw van het gebied en de veranderingen die zijn opgetreden tijdens de bewoning in de late middeleeuwen en daarna.
Naast de waarnemingen in rioolsleuven werd een aantal boringen verricht met het doel gegevens te verkrijgen van meer regionale betekenis. Het betreft in dit geval onderzoek naar de samenstelling en ouderdom van het hier op betrekkelijk geringe diepte aanwezige veen en het daarop aanwezige kleidek, alsmede naar de ontstaansgeschiedenis van het Spaarne. In enkele gevallen werden ook de gegevens van een aantal boringen uit het archief van het Bedrijf Openbare Werken van de Gemeente Haarlem gebruikt.
De bedoeling van het artikel is vooral om de feitelijke gegevens te vermelden en voor zover mogelijk, een interpretatie te geven aangaande de geologische opbouw en de historische ontwikkeling van het gebied. Ook een aantal zeer summiere waarnemingen worden vermeld, in een aantal gevallen zonder commentaar te geven. De waarnemingen zijn ten dele in een aantal profieltekeningen verwerkt. Hierin zijn niet alle details weergegeven, terwijl soms een aantal dunnere lagen tot een laag werd samengevat. Ter documentatie is achter in het artikel een appendix opgenomen, waarin de profielbeschrijvingen van zowel waarnemingspunten in de rioolsleuven als die van de verrichte boringen zijn weergegeven.
Nadere toelichting verdient nog de benaming van de verschillende aangetroffen afzettingen. Naast klastische materialen als zand en klei — bij de meeste lezers wel bekend — komt in het onderhavige gebied, evenals aan de overzijde van het Spaarne, een veelheid van organische sedimenten voor. Naast veen — dit is een accumulatie van onder water geconserveerde en ter plaatse gegroeide plantenresten — komt veel veenslik voor. Hieronder wordt verstaan een in water bezonken, veelal fijn verdeeld materiaal van organische oorsprong (blubber), dat ook vaak met het Zweedse woord gyttja (juutja) wordt aangeduid. Het voorkomen wijst op het ter plaatse bestaan van open water waar geen belangrijke beweging in optrad. Veenslik kan allerhande bijmengselen bevatten, zoals klei en zand, maar bijv. ook aardewerkscherven en ander door toedoen van de mens in het water terechtgekomen afval.
Daarnaast vertoont in dit gebied een groot deel van de door de mens aangebrachte ophogingslagen eveneens een hoog gehalte aan organische bestanddelen. Ze lijken in sommige gevallen op gyttja's, maar zijn vaak gekenmerkt door een opeenvolging van lagen met een verschillende samenstelling. Voor een deel kan uit het water opgehaald veenslik hiervan deel uitmaken, maar verder ook mestlagen en ander afval van organische oorsprong. Dit materiaal is in de beschrijvin-

1 Rijks Geologische Dienst, Postbus 157, 2000 AD Haarlem

gen en in de profieltekeningen als organogeen materiaal weergegeven. Het betreft zowel materiaal, behorende tot de ophogingslagen als materiaal, waarvan de herkomst niet duidelijk is.

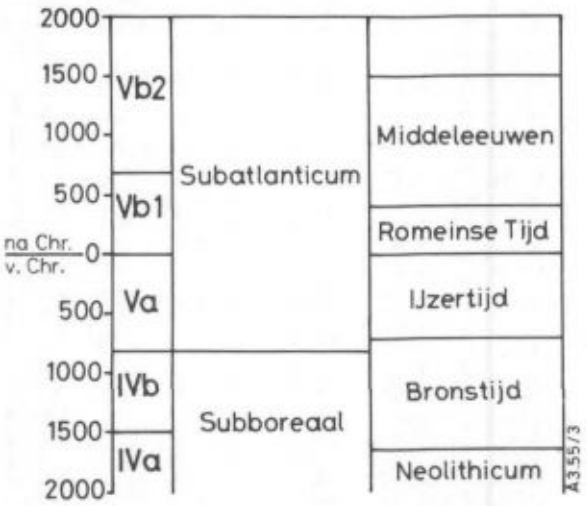

afb. 1. Vergelijkende tabel, weergevende van links naar rechts: 1. tijdschaal; 2. in de tekst gebruikte pollenzonering; 3. chronostratigrafische indeling van het Holoceen; 4. archeologische periodisering. De dateringen berusten voor een deel op conventionele C14-dateringen.

Naast een C14-ouderdomsbepaling werd een groot deel van de dateringen door middel van pollenanalytisch onderzoek verkregen. De pollenanalytische gegevens werden reeds elders behandeld[2]), hier worden slechts de pollenzones vermeld. Dergelijke pollenzones, onderscheiden op grond van verschillen in samenstelling van het aangetroffen stuifmeel in de onderzochte sedimenten, geven fasen in de vegetatiegeschiedenis weer en daarmee een indicatie voor de tijd van vorming. Verder werd een aantal globale dateringen afgeleid van aangetroffen aardewerkscherven. De aangetroffen aardewerkresten dienen echter nog nauwkeuriger en meer volledig te worden bewerkt.
De chronologische betekenis van de gebruikte pollenzones t.o.v. de jaartelling en de archeologische periodisering zijn op afb. 1 aangegeven. Onder laat middeleeuws wordt hier verstaan de periode tussen ca. 1000-1500 na. Chr.

Geologische situatie (afb. 2)

Het Burgwalgebied ligt in de strandvlakte tussen de strandwal van Spaarnwoude in het oosten en die van Haarlem — waarop o.a. het centrum van de stad ligt — in het westen. Dit relatief laag gelegen gebied werd omstreeks 4200 jaar geleden in het westen van de zee afgesloten bij het ontstaan van de strandwal van Haarlem. De door de zee gedeponeerde — z.g. mariene — afzettingen bestaan in het Burgwalgebied overwegend uit zand; kleiige afzettingen zijn schaars. Op deze sedimenten vormde zich naderhand een dik veenpakket (Hollandveen), dat eerst na het begin van de jaartelling werd overstroomd, waarbij zich een enkele decimeters dikke kleilaag vormde. Dit kleidek, dat over een groot deel van de strandvlakte ten oosten van Haarlem aanwezig is en o.a. in een gelijke situatie op Bakenes voorkomt, wordt verder in het artikel ook Klei van Bakenes genoemd. De klei maakt deel uit van een groep van afzettingen die door geologen als Afzettingen van Duinkerke III wordt aangeduid.
In het Burgwalgebied bevinden zich op deze klei ophogingslagen, waarop zich de huidige bebouwing en straten bevinden.
De geschetste profielopbouw geldt voor het gehele gebied, met uitzondering van een zone langs het Spaarne.

De waarnemingen (afb. 3)

Het veen

Het veen komt in het gehele Burgwalgebied voor, met uitzondering van een strook langs het Spaarne. Het heeft dikwijls een dikte van ruim 1.5 m en is grotendeels opgebouwd uit een in een voedselrijk (eutroof) milieu ontstaan rietveen. Bovenin treden op sommige plaatsen plantengezelschappen op, die kenmerkend zijn voor iets minder voedselrijke (mesotroof) omstandigheden en gewoonlijk gevormd zijn in ondieper water. Het kwam echter nergens tot hoogveenvorming, zoals op andere plaatsen in de strandvlakte wel het geval is. De ouderdom van het begin van de veengroei werd bepaald aan veen uit een boring verricht op het voormalige Booy-terrein (afb. 3: C, en afb. 4). De basis van het veen werd aldaar d.m.v. een C14-bepaling op 4075 ± 35 jaar voor heden gedateerd, d.w.z. ongeveer 2000 j. v. Chr.
Het einde van de veengroei werd op archeologische en pollenanalytische gronden in dit gebied bepaald aan een profiel ontsloten in

2 de Jong 1984

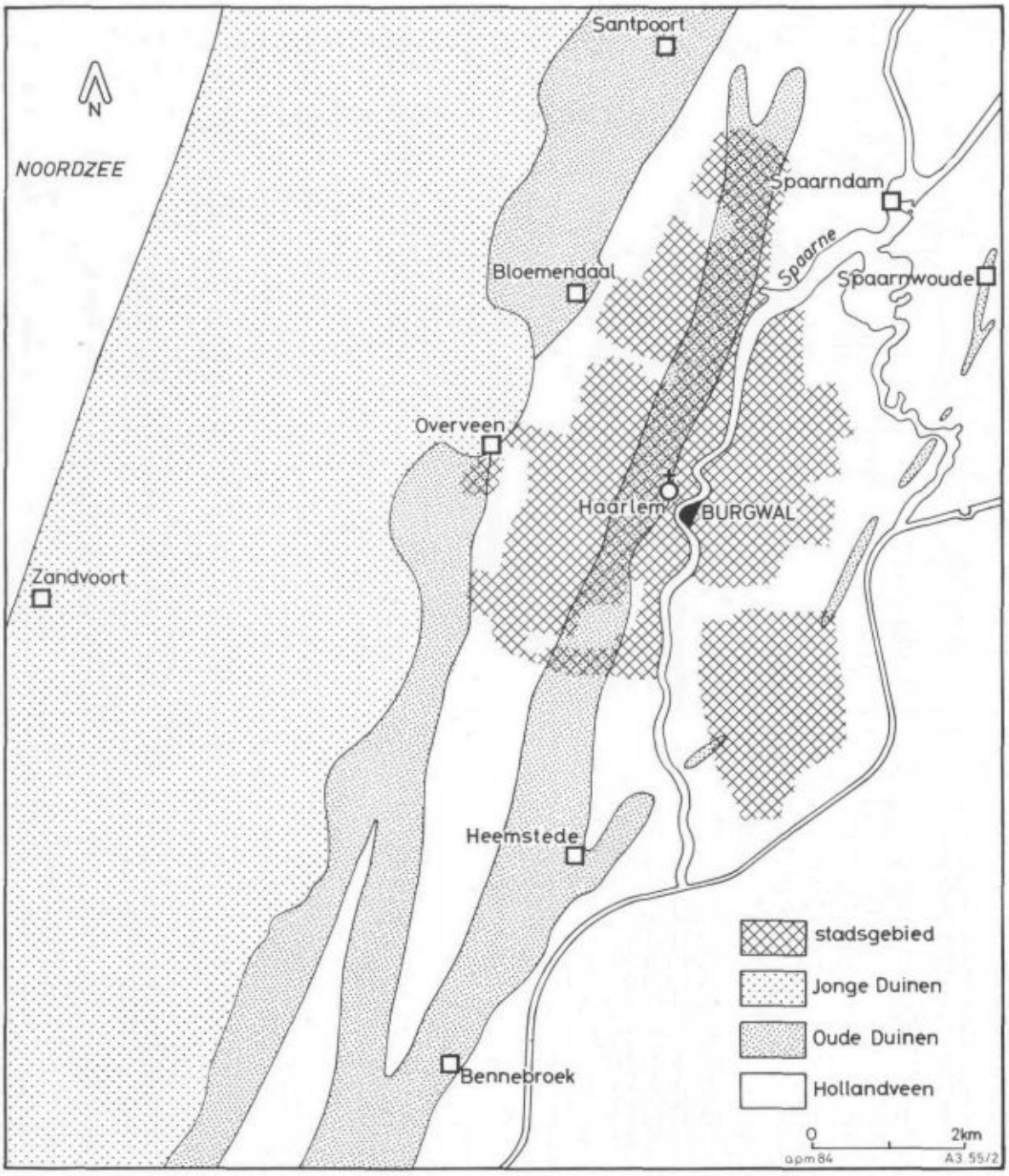

afb. 2. Geologisch kaartje van Haarlem en omgeving. Niet aangegeven zijn de aan de oppervlakte aanwezige kleien ten noorden en oosten van de stad (Duinkerke III-afzettingen) en die in de Haarlemmermeer (Afzettingen van Calais). De ligging van de eigenlijke strandwallen van Haarlem en Spaarnwoude kan worden afgeleid van het op de kaart weergegeven patroon van het Oude Duinzand, dat op de strandwallen werd gevormd.

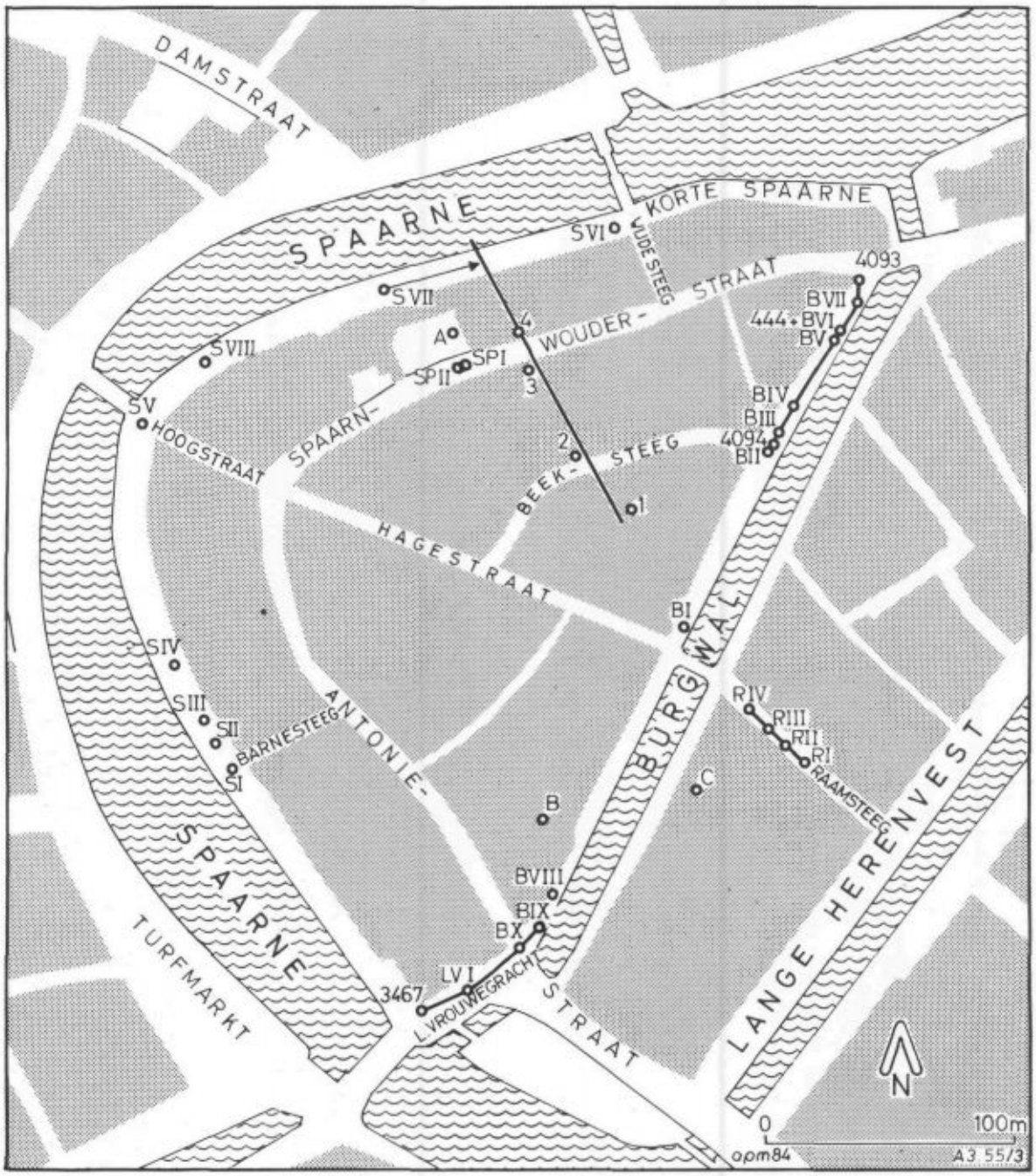

afb. 3. Situatiekaartje van het Burgwalgebied met de locaties van de behandelde waarnemingen. Codering waarnemingen: B = Burgwal; LV = Lieve Vrouwegracht; R = Raamsteeg; S = Spaarne; SP = Spaarnwouderstraat; 3467 Boring archief Openbare Werken Gemeente Haarlem.

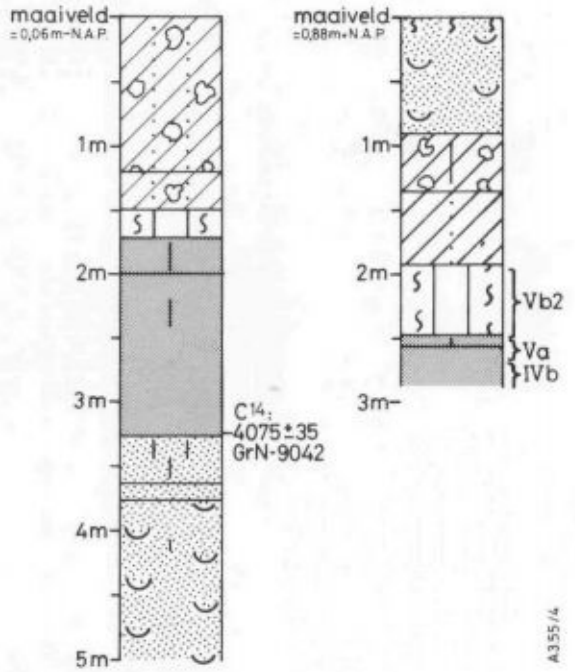

afb. 4. Profielopbouw van boring Burgwal C en pollenanalytisch onderzocht profiel uit een archeologische opgraving bij de Antoniestraat. Locaties afb. 3, punten B en C. Legenda: afb. 5 Va, Vb, Vb_2 pollenzones, zie afb. 1.

een werkput van de Archeologische Werkgroep Haarlem op een terrein tussen de Antoniestraat en de Burgwal (zie afb. 4 en 3.B). Ter plaatse werd in de geoxideerde top van het veen (en onder de klei) een aardewerkscherf gevonden, die kan worden gedateerd in de eeuwen omstreeks het begin van de jaartelling. Het bevestigt elders verkregen waarnemingen, die er op wijzen, dat de veengroei in de omgeving van Haarlem op vele plaatsen omstreeks het begin van de jaartelling tot een einde was gekomen.

Klei van Bakenes

In het laatstgenoemde profiel bij de Antoniestraat is boven het veen klei aanwezig. De gevonden aardewerkscherf in de bovenkant van het veen geeft tevens aan dat de klei na het begin van de jaartelling werd afgezet. Het pollenanalytisch onderzoek geeft door het voorkomen van stuifmeel van granen, w.o. dat van rogge, aan, dat de klei na ca. 700 j. na Chr. werd gevormd. Gezien ook pollenanalytisch onderzoek op andere plaatsen, zal dit waarschijnlijk wel enkele eeuwen later te stellen zijn, waarbij het begin mogelijk samenhangt met de historisch bekende overstromingen uit de twaalfde eeuw[3]) .

Onder de klei werd tot nu geen middeleeuws aardewerk aangetroffen. Pollenanalytisch onderzoek van de klei in een hierna te behandelen boring in de Spaarnwouderstraat geeft een gelijke datering. Zowel het pollenanalytisch onderzoek als dat van diatomeeën (kiezelwieren) wijzen op een afzetting van de klei in zoet water. Dit betekent dat de klei door het Spaarne werd afgezet, weliswaar mogelijk onder invloed van het stuwende water in de Spaarnemond vanuit het IJ, maar het zoute water bereikte daarbij niet de omgeving van Haarlem, maar bemoeilijkte, naar we aannemen, wel de waterafvoer via het Spaarne.

Profiel bij de Spaarnwouderstraat

Op afb. 5 is een profiel weergegeven, geconstrueerd aan de hand van een aantal boringen vanuit de omgeving van de Burgwal in de richting van het Spaarne. Het profiel geeft duidelijk het verschil in opbouw weer tussen het gebied langs het Spaarne en dat meer oostelijk gelegen.
De boring Beeksteeg 1 vertoont nog de algemene profielopbouw in het Burgwalgebied, t.w. van onderen naar boven: zand met schelpen, Hollandveen, klei, ophoging. De in de boring Beeksteeg 2 optredende gyttjalaag in het veen dient met invloed van het Spaarne in verband te worden gebracht. Dit is in de boring Spaarnwouderstraat 3 helemaal het geval. Hierin ontbreekt het Hollandveen volkomen, terwijl gyttja en zand een profielopbouw weergeven, die er duidelijk op wijst dat hier eertijds het Spaarne stroomde. Het pollenanalytisch onderzoek geeft aan, dat de onderste gyttja aan het einde van het Subboreaal (subzone IVb) werd gevormd, terwijl het zand tijdens subzone Va (het deel van het Subatlanticum van voor het begin der jaartelling; zie afb. 1) werd afgezet. Dit zand bevindt zich ook in de boringen Spaarnwouderstraat 4 en Spaarne VII. Vooral in de boring Spaarnwouderstraat 4 komt de bovenkant van het zand hoog in het profiel voor. Deze afzettingen kunnen worden opgevat als zandige afzettingen, gevormd in de binnenbocht van het Spaarne. Mogelijk dat de hoogste voorkomens als oeverwal kunnen worden beschouwd.
Boven dit rivierzand komen dikke gyttjalagen voor, die in de boring Spaarnwouder-

3 Gottschalk 1971

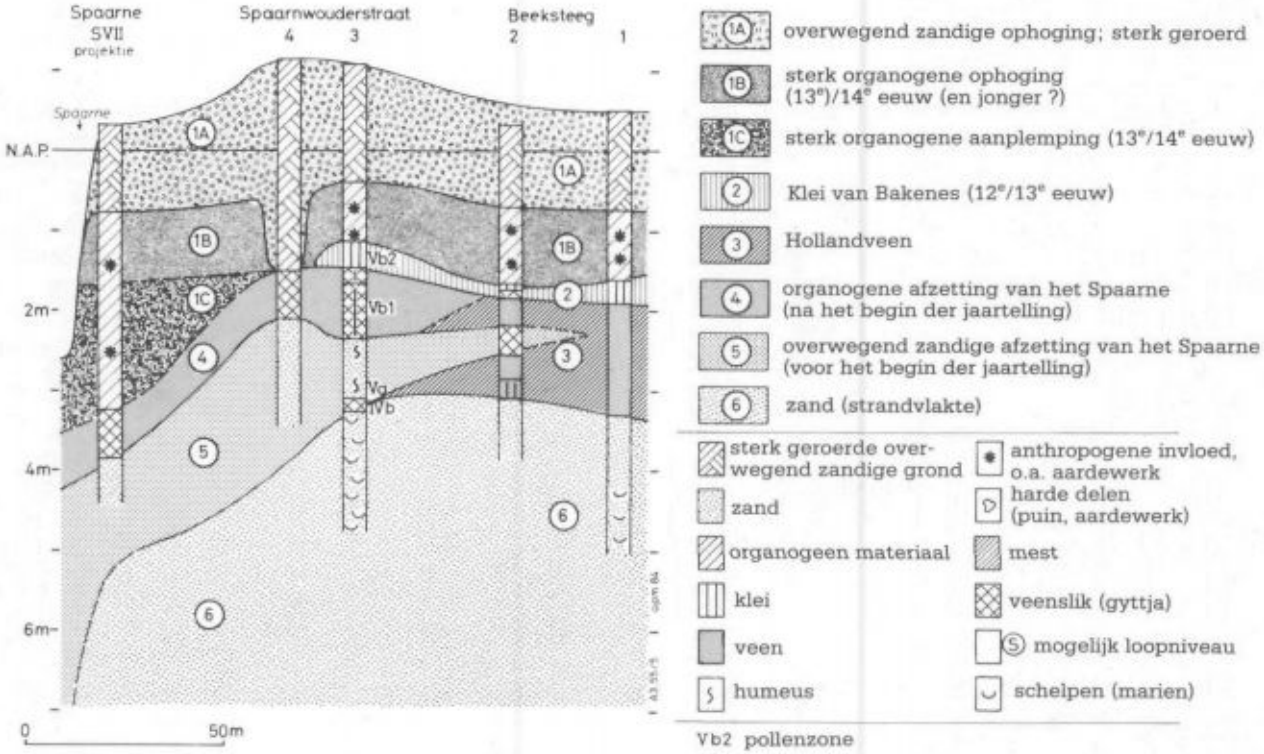

afb. 5. Profiel over Beeksteeg en Spaarnwouderstraat naar het Spaarne. Locatie zie afb. 3. Gedeeltelijk naar de Jong 1984. Legenda lithologie ook geldig voor afb. 8, 9 en 11.

straat 3 dateren uit de periode na het begin van de jaartelling, maar vóór de tijd dat de middeleeuwse akkerbouw tot ontwikkeling kwam, d.w.z. voor 700 j. na Chr., maar mogelijk nog enkele eeuwen later. De afzettingen wijzen er op, dat het Spaarne ter plaatse geen zand meer aanvoerde, m.a.w., dat het een betrekkelijk rustig water was.

De Klei van Bakenes komt voor tot aan de Spaarnwouderstraat, maar ontbreekt daar aan de zijde van het Spaarne. Ook het pollenanalytisch onderzoek van de klei in de boring Spaarnwouderstraat 3 wijst op een laatmiddeleeuwse afzetting, zoals reeds behandeld bij het onderzoek van het profiel bij de Antoniestraat.

De ophogingslagen in het gebied van de Spaarnwouderstraat en de Burgwal dateren op historische gronden waarschijnlijk uit de veertiende eeuw en later. Archeologische dateringen werden hierover bij het onderzoek niet verkregen. Dergelijke lagen komen aan de kant van het Spaarne op aanzienlijk grotere diepte voor. Ze bestaan voor een deel uit min of meer natuurlijke, onder water afgezette sedimenten, maar bevatten aardewerkfragmenten en andere resten van menselijk afval. Deze lagen hebben mogelijk een iets hogere ouderdom en zijn voor een deel nog dertiende eeuws. Hierop wijst o.a. aardewerk gevonden in een ontsluiting voor het aanbrengen van een olietank in de tuin van het perceel Spaarne 15[4e]) (afb. 3: A).

Langs het Spaarne

Bij rioleringswerkzaamheden werd langs het Spaarne nog een aantal waarnemingen verricht. In het deel tussen de Langebrug en de Melkbrug werd bij de locaties S I, S III en S IV zeer veel aardewerk aangetroffen, voor een groot deel fragmenten van blauwgrijze kogelpotten, daterend uit de veertiende, voor een deel nog uit de dertiende eeuw. Het betreft hier voor een deel losse vondsten, maar bij locatie S III werd vastgesteld dat soortgelijk materiaal daar op een diepte van 1.60 - 2.00 m onder het straatniveau (1.35 - 1.75 - NAP) voorkomt. De waarnemingen bevestigen dat ook hier een belangrijke hoeveelheid laatmiddeleeuws materiaal voorkomt, dat heeft gediend om de Spaarneoever op te hogen en op zijn huidige plaats te fixe-

4 de Jong 1971, 143

afb. 6. Overzicht rioleringswerkzaamheden langs het Spaarne in januari 1978; gezicht vanaf de Melkbrug in oostelijke richting.

Afb. 7. Overzicht rioleringswerkzaamheden in de Raamsteeg, juni 1977.

ren. Het archeologische materiaal zal naderhand in een aparte publikatie worden behandeld[4]).
In het deel tussen de Melkbrug en de Gravestenenbrug (zie afb. 6) werden enkele waarnemingen verricht op de locaties S VIII en S VII. Het blijkt, dat ook in dit deel langs het Spaarne ophogingslagen met afvalresten voorkomen; deze zijn gelegen op gyttjaäfzettingen, terwijl op een dieper niveau zand voorkomt, waarin deels nog organogeen materiaal, soms in laagjes, aanwezig is (zie boring S VII, afb. 5).
Genoemd kan nog worden de aanwezigheid van muurrestanten van baksteenmetselwerk bij de Melkbrug (loc. S V) en bij de Gravestenenbrug (loc. S VI). De betekenis van deze objecten is niet duidelijk. Ook de datering is niet bekend, al werd in beide gevallen de indruk verkregen dat het hier niet meer om metselwerk uit de laatste eeuwen gaat.

Raamsteeg (afb. 7 en 8)

In juni 1977 werden bij rioleringswerkzaamheden waarnemingen verricht, waarvan een viertal gedetailleerd opgenomen profielen op afb. 8 is weergegeven. In alle beschreven punten is de Klei van Bakenes aanwezig, gelegen op het strandvlakteveen, waarvan de bovenkant ter plaatse uit rietveen bestaat.
In de ophogingslagen overheerst organisch materiaal, maar treedt verder variatie in samenstelling op, die veelal aan de basis het sterkst lijkt. Het ophogingsmateriaal vertoont door het gehele profiel een sterke anthropogene invloed, gezien de aanwezigheid van puinresten, aardewerkscherven e.d. Het is niet waarschijnlijk dat in de ophoging nog natuurlijke, d.w.z. in dit geval onder water gedeponeerde, afzettingen aanwezig zijn. Op grond van concentraties van harde delen (o.a. puin) en oxidatieverschijnselen, werd in het veld een aantal niveaus onderscheiden, die mogelijk op stilstandsfasen in de ophoging zouden kunnen wijzen. Het zou in dit geval om voormalige loopniveaus kunnen gaan. Op afb. 8 is niet getracht deze in de verschillende profielen met elkaar te verbinden. Voor zover het hier inderdaad om loopniveaus mocht gaan, is het duidelijk dat ter plaatse voor de bewoning geen algemene ophoging heeft plaatsgevonden, maar dat deze gedurende de bewoning over langere tijd is tot stand gekomen. Het betekent eveneens, dat de huidige lage ligging van bedoelde niveaus door klink is veroorzaakt. Gezien de sterkere variatie in opbouw en de aanwezigheid van bedoelde niveaus onder in de profielen — afgezien van de bovenste in profiel R I, alle beneden 1 m - NAP — lijkt het waarschijnlijk dat de klink aanvankelijk gering was en naderhand in intensiteit is toegenomen.

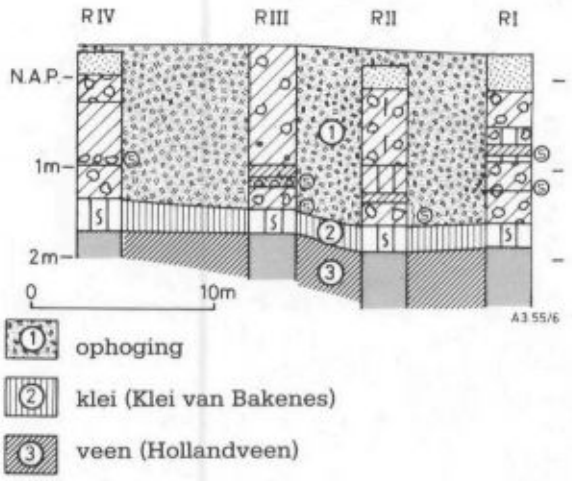

afb. 8. Profiel door de Raamsteeg. Locatie zie afb. 3

Burgwal

Langs het noordelijk deel van de Burgwal, t.w. in het traject tussen Beeksteeg en de Spaarnwouderstraat, werd in augustus 1977 een aantal opnamen gemaakt. Deze zijn op afb. 9 in een profiel weergegeven. Hierbij is ook een drietal boringen uit het archief van het Bedrijf Openbare Werken van de Gemeente Haarlem opgenomen, waardoor tevens een indruk over de samenstelling en opbouw van het dieper gelegen deel van de afzettingen wordt verkregen.
Het blijkt, dat het klastische pakket onder het veen zandig is ontwikkeld en schelpen bevat, d.w.z. dat het een zeeafzetting is. Het veen heeft een dikte van ruim 1.50 m terwijl, afgezien van enkele jongere ingravingen, de bovengelegen klei (Klei van Bakenes) langs het gehele traject aanwezig is.
In het traject tussen de profielen B II en B IV vertoont de opbouw van het profiel gelijkenis met die uit de Raamsteeg. Dit geldt in het bijzonder voor het deel van de ophoging, waarin niveaus kunnen worden onderschei-

5 In bewerking bij de Archeologische Werkgroep Haarlem

den, die mogelijk als loopvlakken zijn op te vatten. Ook hier kan dezelfde konklusie luiden: voor het begin van de bebouwing heeft in dit gebied geen grootscheepse ophoging plaatsgevonden, maar deze is gedurende de bewoning in de latere eeuwen successievelijk tot stand gekomen. Dit zou er eveneens op kunnen wijzen dat, althans ter plaatse, — de profielen werden ongeveer in het midden van de straat opgenomen — geen vestingwal aanwezig is geweest. In dat geval had waarschijnlijk een andere opbouw mogen worden verwacht, misschien zoals dit in het noordelijke deel van het profiel het geval is. Daar bevindt zich op de klei, die ter plaatse in de geïnspecteerde profielen B V, B VI en B VII aanwezig is, venig materiaal met kleibrokken. Dit zou klei en veen kunnen zijn, die daar bij het graven van de Burgwal (gracht) terecht is gekomen. De datering van dit materiaal is evenwel niet bekend, zodat het hier ook om jongere graafwerkzaamheden zou kunnen gaan.
Zuidelijk van de Hagebrug (afb. 10) werden slechts enkele verkenningen gemaakt. Afb. 11 geeft enkele profielen, die in de omgeving van de Antoniestraat werden opgenomen. Het profiel bij opname B IX bevat mogelijke loopniveaus en vertoont daarmee gelijkenis met die uit de Raamsteeg en een deel van de opnamen uit het deel van de Burgwal ten noorden van de Beeksteeg.
Een volkomen ander profiel bevond zich bij opname B X. Dit is een iets grotere ontsluiting op de kruising van Burgwal en Antoniestraat. Het maaiveld ligt ter plaatse hoger in verband met de oprit van de brug over de Burgwal (Antoniebrug). In deze put ontbreekt de klei, terwijl op het veen een gyttja voorkomt van onbekende ouderdom. Vermoedelijk betreft het hier een afzetting uit het Spaarne.
Van belang kan verder zijn, dat in de zuidoosthoek van de put, dit is het deel van de put aan de zijde van de Burgwal (gracht) een op houten palen gefundeerd stenen metselwerk aanwezig was. Het betrof hier een vrij zwaar metselwerk, dat waarschijnlijk niet uit de laatste eeuwen dateert. De voormalige functie ervan is niet duidelijk.
Op afb. 11 is de positie van de diverse opnamen in de richting van het Spaarne weergegeven. Uit het profiel volgt, dat zowel het veen als de bovenliggende klei, in de richting van het Spaarne niet meer aanwezig is. Het deel zuidelijk van de Antoniestraat, langs de Lieve Vrouwengracht (LV I), vertoont duidelijk de kenmerken van de opbouw, zoals we die ook elders langs het Spaarne kennen en in dit artikel reeds hebben beschreven aan de hand van het profiel Beeksteeg — Spaarnwouderstraat — Spaarne (zie afb. 5).

Spaarnwouderstraat

Naast de behandelde boringen uit de directe omgeving van de Spaarnwouderstraat, werden in de Spaarnwouderstraat zelf slechts enkele summiere gegevens verkregen (afb. 3, locaties SP I en SP II). Bij locatie SP II komt vanaf de bovenkant tot op een diepte van

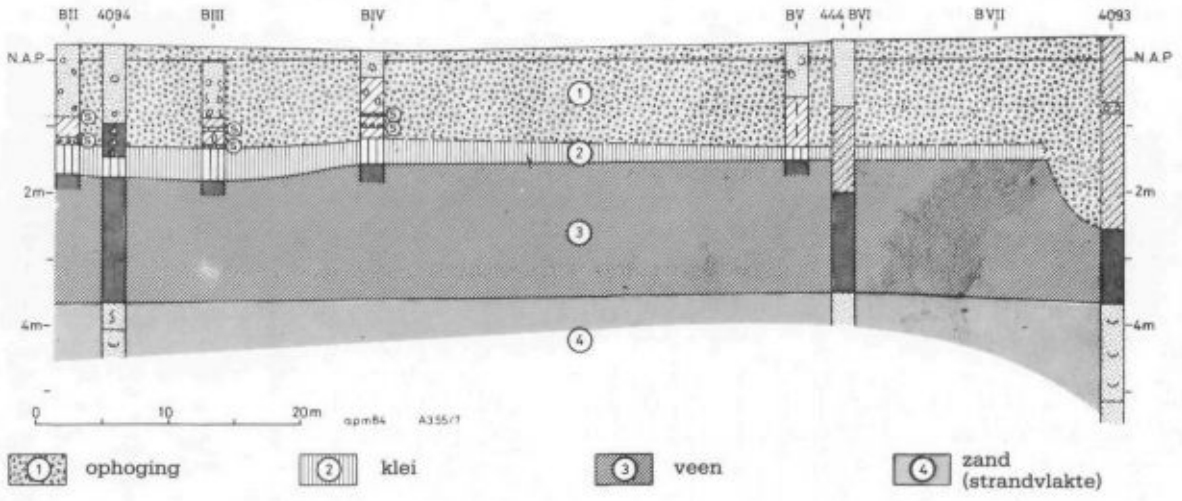

afb. 9. Profiel langs de Burgwal, noordzijde. Locatie zie afb. 3.

Afb. 10. Overzicht rioleringswerkzaamheden bij de Antoniebrug, september 1977.

1.20 m beneden maaiveld (maaiveld= + 1 m NAP) zandig materiaal voor, waaronder tot op een diepte van 2.50 m onder maaiveld organogeen materiaal met middeleeuws of jonger afval aanwezig is. Hier beneden bevindt zich nog enige gyttja, gelegen op zand, dat ter plaatse tot zeer hoog in het profiel reikt (2.80 m - maaiveld = − 1.80 m NAP).
Bij locatie SP I werd slechts tot op een diepte van 1.60 m - maaiveld een waarneming verricht. Deze geeft geen aanvullende informatie t.o.v. locatie SP II. De profielopbouw in de Spaarnwouderstraat geeft aan de hand van deze schaarse gegevens geen afwijkend beeld t.o.v. de boringen die uit de directe omgeving bekend zijn. Wel ontbreekt de middeleeuwse klei. De verkregen gegevens zijn verder te summier om enige conclusie over het al of niet bestaan van een dijk te kunnen trekken. Ook de paaltjes die bij locatie SP II werden opgemerkt (zie appendix), zijn niet duidelijk hiermee in verband te brengen.

Nabeschouwing

Uit het onderzoek in het Burgwalgebied volgt (zie afb. 5), dat het Spaarne daar reeds in het Subboreaal (pollenzone IVb) bestond toen organogeen materiaal werd afgezet. Tevens sedimenteerde voor het begin van de jaartelling een aanzienlijke hoeveelheid zand, dat wijst op een toenemende activiteit van het Spaarne op deze plaats. Na het begin der jaartelling en vóór de laatmiddeleeuwse bewoning nam de activiteit weer af; er werd toen gyttja gevormd. De oever van het Spaarne lag in deze tijd nog steeds voorbij de Spaarnwouderstraat in de richting van de Beeksteeg.
Tijdens de vorming van de Klei van Bakenes (afb. 5, laag 2) in de twaalfde, mogelijk ook dertiende eeuw, maakt het gebied ten zuiden van de Spaarnwouderstraat geen deel meer uit van het Spaarne. Wel werd het gebied toen — waarschijnlijk periodiek — overstroomd. In de veertiende, waarschijnlijk voor een deel reeds in de dertiende eeuw werd de strook ten westen van de Spaarnwouderstraat, die tot dan toe nog deel van het Spaarne uitmaakte, aangeplempt en werd de oever van het Spaarne vastgelegd op de plaats waar deze nu nog ligt. De Spaarnwouderstraat is aangelegd aan de landzijde van deze oeverzone en volgt de kromming van het Spaarne. Deze zal al vroeg als dijk (kade) gefungeerd kunnen hebben, zoals dit volgens historici ook later het geval was. Het onderzoek geeft geen aanwijzingen òf en wanneer dit het geval was.

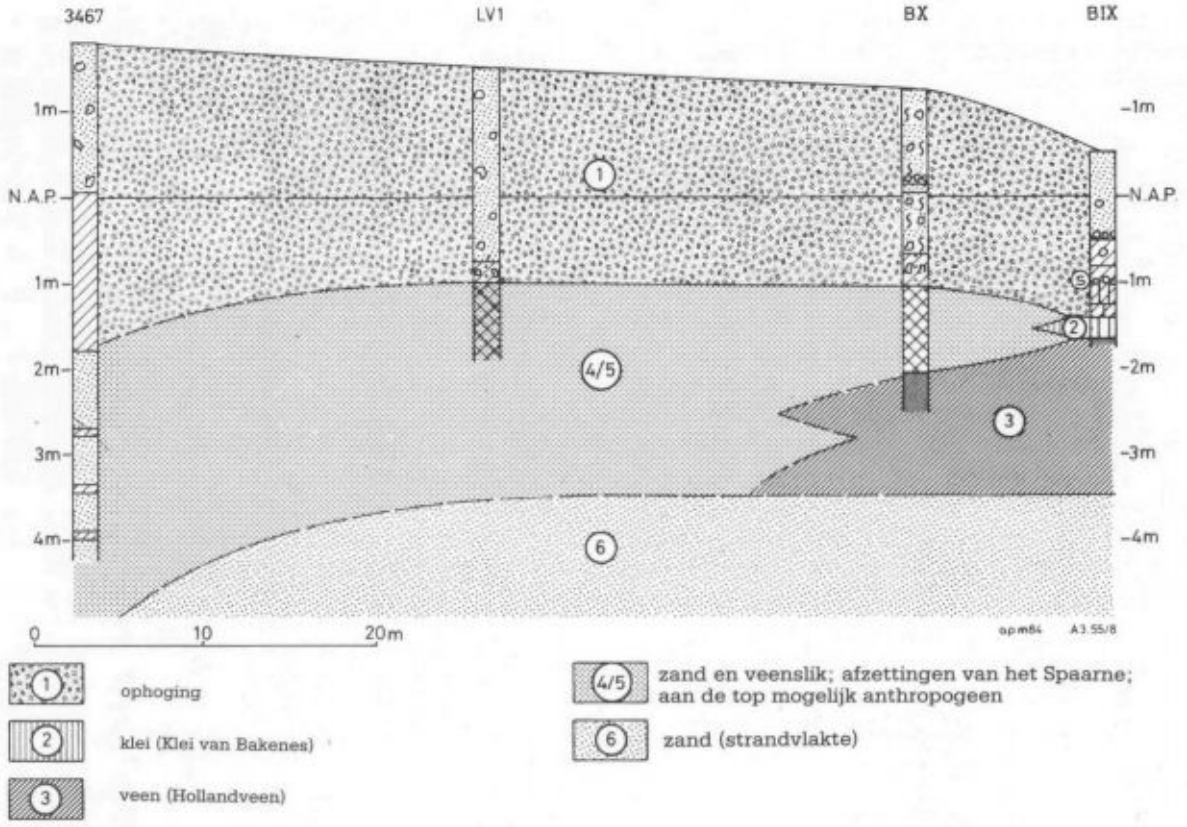

afb. 11. Profiel Burgwal zuidzijde, Lieve Vrouwengracht, Spaarne. Locatie zie afb. 3.

In verband met de ouderdom van het Spaarne kan worden opgemerkt, dat aan de overkant van het Spaarne (Damstraat[6];) organogene afzettingen daterend uit het Subboreaal (overgang pollenzone IVa/IVb), voorkomen op een diepte van meer dan - 5 m NAP. De aanzienlijk diepere ligging t.o.v. de bovenkant van de mariene afzettingen, zowel in de oostelijke strandvlakte (ca. - 3 m NAP) als in de strandwal in het centrum van Haarlem (ca. - 2.50 m NAP), geeft aan dat er voor de laatstgenoemde datering insnijdingen in de mariene afzettingen hebben plaatsgevonden, hetgeen op een nog oudere fase wijst, d.w.z., een nog vroeger deel van de eerste helft van het Subboreaal.

Een ander gegeven, dat eveneens op een vroege datering van het Spaarne kan wijzen, is de betrekkelijk late datering van de basis van het veen in de hiervoor vermelde onderzochte boring Burgwal C (4075 ± 34 BP; GRN-9402). Uit andere, hier verder niet te bespreken geologische gegevens en een datering verkregen van de basis van het veen uit de bouwput voor het FIOD-kantoor in Schalkwijk (4200 ± 60 BP; GRN-10921) mag worden aangenomen, dat veengroei elders in de vlakte eerder mogelijk was. Dit zou er op kunnen wijzen, dat in een zone langs het huidige Spaarne reeds afwijkende omstandigheden heersten, waardoor de veengroei eerst later tot stand kwam. In dat geval mag worden verondersteld dat het Spaarne ca.4000 jaar geleden in aanleg reeds aanwezig was.

Over het tijdstip waarop de uitleg over het Spaarne plaatsvond, werd geen nieuwe informatie verkregen. Zoals reeds vermeld, dateert vermoedelijk het gevonden materiaal, afkomstig uit de randzone van het Spaarne, voor een deel nog uit de dertiende eeuw. Dit laatste wijst op een iets oudere datering dan op historische gronden wordt aangenomen (Speet 1982). Het materiaal uit de overige ophogingslagen werd echter nog niet voldoende bestudeerd, zodat nauwkeurige gegevens op archeologische gronden daarover nog ontbreken.

Het onderzoek langs de Burgwal en de Raamsteeg maakt het waarschijnlijk, dat in de ondergrond van deze straten verschillende loopvlakken zijn te onderscheiden. Dit geeft aan, dat de ophogingslagen gedurende

de bewoning zijn ontstaan en niet bij de inrichting van dit gebied in één keer werden aangebracht. Voor de Burgwal zou dit er eveneens op kunnen wijzen, dat daarlangs geen stadswal heeft gelegen.
Bij het profiel in de Antoniestraat bleek, dat de bovenkant van het veen ter plaatse uit omstreeks het begin der jaartelling dateert. Deze indruk werd aan de hand van pollenanalytisch onderzoek ook elders reeds verkregen, o.a. op Bakenes. Waarschijnlijk is de tijd tussen het begin van de jaartelling en de eerste afzetting van de klei in de twaalfde eeuw betrekkelijk droog. Dit zou ook kunnen blijken uit de belangrijke afzetting van veenslik in de randzones aan weerszijden van het Spaarne. Dit wijst op een betrekkelijk geringe activiteit van de rivier, d.w.z., waarschijnlijk een relatief geringe waterafvoer. De gegevens langs het Spaarne zijn echter nog te beperkt voor het trekken van conclusies geldend voor de gehele regio. Elders werd na het begin van de jaartelling wel enig zand afgezet, zoals langs het Donkere Spaarne.

Dankbetuiging

De schrijver dankt de heer A.M. Numan (Archeologische Werkgroep Haarlem) voor het verstrekken van enkele archeologische gegevens, de heer H. de Wolf voor het beschikbaar stellen van enkele gegevens verkregen bij het diatomeeënonderzoek, de heer A.P. Marselje voor het vervaardigen van de tekeningen, de heer F. Willemsen voor het bewerken van de foto's en mevr. R. Jouini-Spruijt voor het typen van het manuscript.

Literatuur

GOTTSCHALK, M.K.E., 1971: Stormvloeden en rivieroverstromingen in Nederland. I. De periode vóór 1400. - Van Gorcum (Assen), 581 p.
JONG, J. de, 1971: Geologische geschiedenis en vroegere bewoning van Haarlem. - Jaarboek 1970 Haerlem, p. 110 - 149.
JONG, J. de, 1984: Geological investigations in the centre of Haarlem (The Netherlands) and the development of the river Spaarne. - Geologie en Mijnbouw, Nr. 3, vol. 63, p. 287-298.
SPEET, B.M.J., 1982: Haarlem. - In: Historische Stedenatlas van Nederland. University Press (Delft), p. 1-39.

Appendix

Gegeven worden beschrijvingen van de in de tekst behandelde waarnemingspunten. Daar het voor een groot deel waarnemingen betreft verricht in rioolsleuven, valt de bovenkant van de beschrijving en vele gevallen samen met de onderkant van het wegdek. Dit was echter niet in alle gevallen mogelijk wegens de verstoringen die bij dit soort werkzaamheden in de bovenkant van het profiel vaak optreden. Moeilijkheden bij het bepalen van het oorspronkelijke oppervlak traden ook bij een aantal waarnemingspunten op braakliggend terrein buiten de straten.
De beschrijvingen betreffen zowel die van boringen, als die van profielen opgenomen in de wanden van rioolsleuven. Voor zover niet anders vermeld, gaat het om waarnemingen in rioolsleuven; in een enkel geval zijn deze voor het diepere deel aangevuld met gegevens verkregen bij een verkenning met de handboor in de bodem van de sleuf.

De locaties van de opnamen zijn op afb. 3 aangegeven. In de onderstaande beschrijvingen is slechts voor een deel der locaties een nadere aanduiding gegeven t.o.v. de perceelnummers:

Antoniestraat, opname in ontgraving voor archeologisch onderzoek van de Werkgroep Haarlem van de AWN. Locatie: zie afb. 3: B, zie ook afb. 4.
Datum opname: augustus 1983; 0.00 = + 0.88 m NAP.

0.00 - 0.15 m zand, humeus
0.15 - 0.90 m zand, blond, schelpen; opgebracht zeezand
0.90 - 1.35 m geroerde, donkere, iets slibhoudende grond met puinresten
1.35 - 1.92 m ophoogmateriaal, bestaande uit organisch materiaal met een zeker zandgehalte; vanuit 1.35 m treden lateraal aan weerszijden insnijdingen op, o.a. aan de basis opgevuld met mest
1.92 - 2.03 m klei, sterk humeus, gyttjahoudend
2.03 - 2.12 m klei, grijs

2.12 - 2.18 m gyttja, bruin met enkele zandnestjes; het zand vooral geconcentreerd op 2.14 m
2.18 - 2.21 m klei, donkergrijs, humeus
2.21 - 2.24 m gyttja, bruin
2.24 - 2.30 m klei, donkergrijs, sterk humeus
2.30 - 2.33 m klei, grijs, zwak humeus
2.33 - 2.41 m klei, humeus, veel plantenresten
2.41 - 2.46 m klei, sterk humeus, zeer veel plantenresten
2.46 - 2.57 m rietveen, donkerder van kleur; mogelijk iets slibhoudend
2.57 - 2.90 m rietveen, lichtbruin van kleur

Burgwal boring C. Locatie: zie afb. 3: C; zie ook afb. 4.
Opname in 1978; 0.00 = − 0.06 m NAP
0.00 - 1.20 m zand en humeus materiaal met puinresten (baksteen); sterk geroerd
1.20 - 1.50 m organogeen materiaal, deels zandig, verspreid kleine delen van baksteen
1.50 - 1.70 m klei en organogene laagjes;
1.59 - 1.70 m het meest kleiig
1.70 - 1.99 m rietveen, plaatselijk kleiig
1.99 - 3.26 m rietveen; een iets kleiige zone van 2.19 - 2.42 m
3.26 - 3.65 m zand, matig fijn, aan de top kleiig humeus; verder enkele slibhoudende zones en enig hout en detritus
3.65 - 3.76 m zand, matig fijn, grijs
3.76 - 4.95 m zand, matig fijn, schelpresten; een kleilaagje van 4.10 - 4.15 m.

Beeksteeg boring 1. Locatie: braakliggend terrein tussen Beeksteeg en Burgwal. Datum: mei 1982; 0.00 = − 0.51 NAP (d.i. beneden het oorspronkelijke maaiveld)
0.00 - 1.10 m donkergekleurde heterogene grond
1.10 - 1.40 m klei, grijs, iets donker van kleur
1.40 - 2.75 m rietveen; bovenkant donker van kleur (geoxydeerd); beneden 2.20 m veel zaden van Menyanthes; vanaf ca. 2.60 m enkele houtresten
2.75 - 2.85 m zand kleiig
2.85 -(4.00 m) zand, matig fijn, grijs; beneden 3.50 m schelpgruis

Beeksteeg boring 2. Locatie: braakliggend terrein van de azijnfabriek Haas. Datum: mei 1982; 0.00 = + 0.35 m NAP (d.i. beneden het oorspronkelijke maaiveld).
0.00 - 1.00 m zandig materiaal; ophoging
1.00 - 1.80 m donker heterogeen materiaal
1.80 - 1.95 m organogeen materiaal, aan de basis iets kleiig
1.95 - 2.00 m klei, sterk humeus
2.00 - 2.20 m gyttja, iets kleiig
2.20 - 2.45 m rietveen
2.45 - 2.80 m gyttja, bruin
2.80 - 3.20 m rietveen, enkele Menyanthes zaden
3.20 - 3.35 m veen, zandig
3.35 - 3.40 m zand, humeus, met vertikale doorworteling
3.40 - 4.00 m zand, matig fijn

Spaarnwouderstraat boring 3. Locatie braakliggend terrein van de voormalige azijnfabriek Haas. Datum: 27.10.1982; 0.00 = + 1.11 m NAP.
0.00 - 1.24 m heterogeen zandig en organogeen materiaal; recent geroerd of opgebracht.
1.24 - 1.30 m zand, plaatselijk organisch materiaal
1.30 - 1.78 m organisch materiaal, zandig
1.78 - 1.84 m veen (verplaatst)
1.84 - 1.97 m organogeen materiaal, donker, iets zandig; op 1.84 m een kies (rund?)
1.97 - 2.09 m organogeen materiaal, fijn met grovere plantenresten, lichtbruin, waarschijnlijk mest
2.09 - 2.20 m organogeen materiaal, zandig, donkerbruin
2.20 - 2.53 m klei grijs, vet; verspreid enig organisch materiaal
2.53 - 2.63 m gyttja, kleiig
2.63 - 2.73 m gyttja, plaatselijk kleiig
2.73 - 3.37 m gyttja, bruin; 2.40-3.05 m mogelijk iets kleiig; op 3.12 m en 3.27 m enkele dunne zandlaagjes
3.37 - 3.88 m zand grijs, matig fijn, plaatselijk organisch materiaal
3.88 - 4.14 m zand met gyttjadelen, geturbeerde laagjes
4.14 - 4.33 m gyttja met hout
4.33 - 4.50 m zand, matig fijn, schelpgruis
4.50 - 5.05 m zand, matig fijn

Spaarwouderstraat boring 4. Locatie Parkeerterrein Spaarne 11. Datum: mei 1982; 0.00 = + 1.13 m NAP
0.00 - 2.60 m zand met puin; in het onderste deel fijner materiaal, heterogeen, ook wortelresten.
2.60 - 3.15 m gyttja, homogeen
3.15 -(4.00)m zand, matig fijn (geen schelpgruis opgemerkt)

Spaarne I. Datum: 26 september 1977
Veel aardewerk verzameld in uitgeworpen grond in de directe omgeving van de rioolput t.o. de Barnesteeg. Het aardewerk bestaat overwegend uit fragmenten van blauwgrijze kogelpotten.

Spaarne II. Datum: 26 september 1977
Oppervlakkige waarneming in rioolsleuf. Ter plaatse ligt tot aan het oppervlak zandig ophogingsmateriaal, met daaronder een organogene afzetting. De basis van het organische materiaal ligt op − 1.75 m NAP, op zand, waarin nog organisch materiaal voorkomt. Het is niet uitgesloten dat dieper nog organogeen materiaal in aanzienlijke dikte aanwezig is.

Spaarne III. Locatie: tegenover Spaarne 65; Datum: 27 september 1977, 0.00 = + 0.25 m NAP
0.00 - 0.45 m zand, geelbruin, opgebracht
0.45 - 0.75 m zand vuilgrijs met weinig organisch materiaal; aan de basis rode baksteenresten
0.75 - 0.95 m zandig, organogeen materiaal met zandige en tot nagenoeg uit zuiver zand bestaande insluitsels
0.95 - 1.00 m zand, matig fijn, grijs
1.00 - 1.55 m organogeen materiaal met hout, iets zandige partijen, enkele baksteenresten, weinig scherven
1.55 - 1.60 m mest
1.60 - 2.00 m organogeen materiaal met veel houtresten en zeer veel scherven
2.00 - 2.40 m organogeen materiaal, bruin, geen duidelijke plantenresten; geen harde delen die op anthropogene invloed wijzen
(2.40) zand

Spaarne IV. Datum: 28 september 1977
Verzameld grote hoeveelheid aardewerkscherven uit een afvalhoop in de directe omgeving van een rioolput, gelegen ongeveer tegenover de grens van de percelen Spaarne 59 en 61. Het materiaal bestaat grotendeels uit fragmenten van blauwgrijze kogelpotten.

Spaarne V. Locatie: bij de Melkbrug; Datum: 6 oktober 1977.
Ter plaatse vond een ontgraving plaats tussen de Melkbrug en de uitgang van de Hoogstraat. Er werd slechts een vluchtige waarneming verricht. Vermeldenswaard is de aanwezigheid van een bakstenen metselwerk, aanwezig ter hoogte van ongeveer het midden van de Hoogstraat en met een lengterichting loodrecht op het Spaarne. Het was zichtbaar tot ca. 2 m vanaf de oever van het Spaarne. De breedte werd geschat op ca. 1 m. Het diepste punt dat kon worden waargenomen was op ca. − 0.70 m NAP. De basis reikte evenwel dieper. Datering onbekend.

Spaarne VI. Datum: 6 januari 1978
Vluchtige waarneming. Ter plaatse was een metselwerk zichtbaar, dat circa haaks op het Spaarne stond. Locatie ca. 2 m ten westen van de rooilijn van de bebouwing langs de Wijde Steeg aan de zuidzijde. Breedte ca. 0.8 m. Diverse typen baksteen. Gezien tot ca. − 1 m NAP, reikt echter dieper. Datering onbekend.

Spaarne VII. Locatie: tegenover Spaarne 15, nabij grens met Spaarne 17. Datum: 16 januari 1978; 0.00 = + 0.35 m NAP
0.00 - 0.70 m zand met veel puin, w.o. rode baksteenresten
0.70 - 1.10 m zand lichtgrijs, rode baksteenresten
1.10 - 2.00 m organogeen materiaal met veel houtresten;
1.60 - 1.80 m enkele grijze zandlaagjes; verspreid botten en enkele mestlaagjes
2.00 - 3.60 m organogeen materiaal; mestlaagjes
3.60 - 4.20 m gyttja homogeen, deels met grovere plantenresten
4.20 - 4.80 m zand, plaatselijk humeus
Opgenomen tot 2.00 m in de wand van de rioolsleuf, beneden 2 m geboord met guts.

Spaarne VIII. Locatie: tegenover perceel nr. 29; Datum opname: 24 januari 1978, 0.00 = + 0.45 m NAP.
0.00 - 0.75 m zand deels humeus, geroerd (inclusief straat)
0.75 - 1.50 m zand, lichtgrijs, organogene delen en puinresten, de laatste naar de basis in aantal afnemend
1.50 - 2.00 m organogeen materiaal; vrij grove samenstelling; houtresten, botresten
2.00 - 3.80 m organogeen materiaal, deels grove delen, deels mestachtige laagjes en gyttja; geen anthropogene invloed waargenomen. Dit deel behoort mogelijk nog in zijn geheel bij de laat middeleeuwse ophogingslagen
3.80 - 4.20 m zand, matig fijn, grijs, deels met humeuze slierten
4.20 - 5.50 m gelaagd pakket van grijs, matig fijn zand en gyttjalaagjes in wisselende dik-

ten; plaatselijk zand met humeuze slierten
Opname tot 2.00 m in wand van de rioolsleuf. Het diepere deel werd gestoken met een guts.

Raamsteeg I. Locatie: tegenover Raamsteeg nr.13
Datum opname: 22 juni 1977: 0.00 = + 0.25 m NAP
0.00 - 0.40 m zand, deels geelgrijs; opgebracht
0.40 - 0.80 m zand met organisch materiaal; geheel donker van kleur, veel puinresten
0.80 - 0.98 m klei en zandig materiaal, grijs van kleur, puinresten e.d.
0.98 - 1.12 m gyttja/mestlaag, geelbruin materiaal met deels een min of meer amorfe structuur
1.12 - 1.52 m gyttjaächtige laag, bruin; van ca. 1.12 - 1.20 m een donkerder, meer kleiige laag, die eventueel als een apart laagje is te beschouwen; puinresten, botresten e.d.; aan de basis een puin-mortellaagje van enkele cm dikte.
1.52 - 1.86 m gyttjaächtig materiaal met hout- en puinresten
1.86 - 2.10 m klei, humeus
2.10 - 2.80 m veen, rietveen

Raamsteeg II. Locatie ca. 6 m ten noorden van Raamsteeg nr.11.
Datum opname: 23 juni 1977; 0.00 = + 0.15 m NAP.
0.00 - 0.25 m zand, duinzand; opgebracht
0.25 - 1.10 m donkergekleurd organogeen materiaal met zeer veel puinresten (baksteenresten). Ook kleiige delen aanwezig
1.10 - 1.42 m kleiig, humeus materiaal, heterogeen, weinig archeologica
1.42 - 1.50 m lichtbruin gekleurde gyttja/mestlaag
1.50 - 1.76 m donkergekleurd organogeen materiaal met scherven, botten e.d., weinig puinresten
1.76 - 2.05 m klei, humeus, deels gyttjahoudend
2.05 - 2.80 m rietveen

Raamsteeg III. Locatie: midden perceel nr.6.
Datum opname: 24 juni 1977; 0.00 = + 0.35 m NAP
0.00 - 1.30 m donker, humeus materiaal, veel puinresten
1.30 - 1.45 m lichtbruine gyttja/mestlaag; fijne harde delen
1.45 - 1.55 m donkere band, humeus, mogelijk gereduceerd materiaal, deels zandig en met harde resten van puin e.d.
1.55 - 1.80 m fijnkorrelig, kleiig en overwegend gyttjaächtig materiaal, meest fijne harde delen overwegend van mortel; op 1.70 m een groter stuk roodgele (gevlekte) baksteen
1.80 - 2.05 m klei, grijs humeus
2.05 - 2.50 m rietveen met op 2.14 - 2.16 m een kleiige zone

Raamsteeg IV.
Datum: 27 juni 1977; 0.00 = + 0.30 m NAP.
0.00 - 0.25 m zand, duinzandachtig materiaal
0.25 - 0.60 m donkergekleurd, humeus materiaal met veen, puinresten
0.60 - 1.25 m donkergekleurd, humeus materiaal met botresten en weinig andere harde delen. Aan de basis o.a. as en steengruis.
1.25 - 1.60 m gyttjahoudend, enigzins heterogeen samengesteld materiaal met verspreid enkele baksteenresten (rood)
1.60 - 1.95 m klei, humeus
1.95 - 2.10 m rietveen

Burgwal I. Locatie: percelen Burgwal 56-54
Datum: 25 juli 1977
Oppervlakkige verkenning, ter plaatse is de middeleeuwse klei aanwezig. Verder geen waarnemingen tussen Burgwal I en II

Burgwal II. Locatie: globale verkenning t.o. perceel 24.
Datum: 5 augustus 1977; 0.00 = + 0.25 m NAP
0.00 - 1.10 m zandig, overwegend donkergekleurd materiaal met veel rode baksteen- en andere puinresten; aan de basis enige donkerkleuring en een laagje as
1.10 - 1.40 m fijn, gyttjaächtig, compact materiaal; enkele monocotylenresten, houtdelen, plaatselijk mestachtig; nagenoeg geen harde delen
1.40 - 1.50 m laag met as (lichter gekleurd) in deels zeer donmker mâteriaal (reductie); enkele baksteenresten, enkele deeltjes van aardewerk. De laag varieert in dikte en is plaatselijk minder dan 0.10 m dik
1.50 - 1.95 m klei, deels donker van kleur, vet, compact, stug
1.95 - 2.00 m veen

Burgwal III. Locatie: tegenover perceel 20.
Datum: 8 augustus 1977; 0.00 = ca NAP

0.00 - 0.20 m zand, vrij schoon, duinzand
0.20 - 0.85 m grijs zand met gyttjaächtige delen in een min of meer gelaagd patroon; veel rode puinresten
0.85 - 1.00 m gyttja met enkele monocotylenresten; egaal ontwikkeld pakket
1.00 - 1.30 m relatief donkere laag bestaande uit organogene afzetting, met in de donkere delen gesteentegruis en fragmenten. Onder te verdelen in: 1.00 - 1.05 m donker gekleurd niveau, overwegend organogeen met harde resten, deels zandig, as, fijnere puinresten; 1.05 - 1.25 m meer bruin gekleurde gyttja met weinig harde delen; 1.25 - 1.30 m donkergekleurd, overwegend organogeen materiaal met puinresten (baksteenresten)
1.30 - 1.80 m klei, overwegend dopnker van kleur, in het midden een meer organogeen ontwikkelde zone. Boven in de klei komt plaatselijk organogeen gyttjaächtig materiaal voor met witte vivianietvlekjes. Dit mineraal komt plaatselijk eveneens voor in de klei. Basis met het veen niet scherp.
1.80 - 2.20 m veen, monocotylen

Burgwal IV. Datum: 9 augustus 1977; 0.00 = + 0.13 m NAP
0.00 - 0.40 m zand, grijs en blond, gemengd met rode puinresten
0.40 - 0.95 m donkerbruine, organogene laag met puinresten
0.95 - 1.00 m gyttja, gelig, mestachtig; op 1.00 m niveau met enkele baksteenfragmenten
1.00 - 1.06 m donkergekleurd, organogeen niveau
1.06 - 1.15 m donkergekleurd, organogeen niveau, waarbij de basis het meest donker; aldaar voorkomen van steenfragmenten en enkele aardewerkresten
1.15 - 1.30 m donkerbruin, organogeen materiaal (zonder archeologica e.d.)
1.30 - 1.70 m klei, over het algemeen humeus en donker van kleur; 1.48 - 1.60 m venig (meer organogeen ontwikkeld)
1.70 - 2.00 m veen, overwegend monocotylen; aan de top hout.

Burgwal V. Locatie: tegenover nr.8 zwart
Datum: 12 augustus 1977; 0.00 m = + 0.26 m NAP.
0.00 - 0.80 m zandige ophoging met rode puinresten
0.80 - 1.55 m venig, heterogeen materiaal met kleibrokken en stukken turf
1.55 - 1.75 m klei
1.75 - 2.00 m veen, monocotylen

De klei is ter plaatse voor een deel (bovenkant) vergraven. Dit blijkt ook uit het voorkomen van kleidelen in het traject van 0.80 - 1.55 m. De indruk werd verkregen, dat deze vergravingen niet in de laatste eeuwen hebben plaatsgevonden. Archeologica werden niet aangetroffen; er werden geen afwijkende niveaus in het deel van 0.80 - 1.55 m opgemerkt.

Burgwal VI. Locatie: zuidgrens perceel 6.
Datum: 15 augustus 1977
Oppervlakkige verkenning. Lijkt veel op Loc. V; middeleeuwse kleilaag aanwezig, hierop veel veen en dan zand met veel puinresten (deels oude baksteenfragmenten).

Burgwal VII. Locatie
Datum: 16 augustus 1977.
Oppervlakkige verkenning: klei nog aanwezig; hierop veel veen met kleidelen, daarboven weer zand met veel puin. Het profiel lijkt op dat van Loc. V; op de locaties V, VI en VII is overal de klei aanwezig; hierboven bevindt zich sterk venig materiaal met — waarschijnlijk van de middeleeuwse klei afkomstige — kleidelen. Dit is van boven afgedekt met sterk zandig materiaal en puinresten. Het gaat hier waarschijnlijk om een profiel met uit de direckte omgeving afkomstige uitgeworpen veen en klei.

Burgwal VIII. Locatie: 1 m ten zuiden van perceelscheiding nr. 98/100.
Datum: 5 september 1977.
Slechts verkenning. De middeleeuwse klei komt ter plaatse voor.

Burgwal IX.
Datum: 6 september 1977; 0.00 = + 0.52 m NAP.
0.00 - 1.00 m zandig ophogingsmateriaal; tot op ca. 0.60 m geelbruin gekleurd zand, daarbeneden lichtgrijs; verspreid puinresten (rood en geel), vooral geconcentreerd aan de basis.
1.00 - 1.30 m organogeen materiaal met rulle structuur, donkerbruin, houtresten en verder verspreid kleine harde deeltjes (mortel e.d.)
1.30 - 1.50 m organogeen, gyttjaächtig materiaal met verspreid enkele houtdeeltjes en een enkel hard restje (puin, mortel e.d.); aan de basis, deels overgaande in onderliggend pakket, waarbij de grens plaatselijk iets dieper tot op ca. 1.55 m ligt, meer puinresten, botfragmenten e.d.

1.50 - 1.75 m klei en organogene brokken gemengd; geen harde en andere bijzondere bestanddelen
1.75 - 1.90 m kleiig, organogeen materiaal; meer homogeen
1.90 - 2.15 m klei, donker van kleur; op 2.10 m een zandlaagje van enkele cm dikte (2 à 3 cm); 1.95 -2.00 m veel partikels van witte vivianiet
2.15 - 2.25 m veen.
Ter plaatse bevindt zich waarschijnlijk de eerste ophoging tot 1.50 m - maaiveld. Daarboven ligt waarschijnlijk een loopniveau variërend tussen ca. 1.45 - 1.55 m, waartoe eventueel ook het bovenliggende deel tot 1.30 m kan behoren. Dit bevat echter niet opvallend veel harde resten. Hierboven is de stratigrafie onduidelijk, afgezien van het tot het oppervlak reikende zand.

Burgwal X. Locatie: in rioleringssleuf Burgwal/hoek Antoniestraat (put)
Datum: 7 september 1977; 0.00 = + 1.27 m NAP.
0.00 - 1.10 m zand, deels vuil humeus, deels gelig; veel puinresten, vooral aan de basis
1.10 - 1.20 m zand, geelblond, duinzand; komt lateraal niet overal voor
1.20 - 1.90 m zandig, humeus materiaal met vrij veel grote baksteenfragmenten
1.90 - 2.30 m gyttja, iets zandig, vrij homogeen met kleine rode baksteendeeltjes
2.30 - 3.30 m gyttja, vrij homogene en dichte samenstelling
3.30 - 3.70 m rietveen
Dit is de beschrijving van de zuidzijde van de put. In de verschillende putwanden wijkt de opbouw van het profiel aanzienlijk af van dat boven gegeven. Aan de noordzijde bestaat het equivalente deel van 1.20 - 1.90 m uit een afwisseling van kleiige gyttjalagen en grijze zandlagen van 15 à 20 cm dikte. Hierboven (1.10 - 1.20 m) een niveau met baksteen en ander puin (straatniveau), waarboven zandige ophoging en eerst het equivalente deel van 1.10 - 1.20 m (geelblond zand).
In de zuidoosthoek, dus aan de zijde van de gracht, was een rest van een baksteenmuur ontsloten. Deze was gefundeerd op een paal (ca. 20 cm diameter); basis van het metselwerk op 1.85 m (= - 58 cm NAP). Diepte paal reikt tot 2.80 m. Deze is aan één zijde aangepunt, waarbij de rechte zijde naar de gracht is gericht.
In de put werd geen kleilaag aangetroffen. Wel kwamen plaatselijk kleidelen voor, die wijzen op doorwerking van de klei die in de omgeving op het veen voorkomt.

Lieve Vrouwengracht I.
Datum: 12 september 1977; 0.00 = + 1.75 m NAP
0.00 - 2.25 m grotendeels bekist; zand, merendeels blond, met deels rode puinresten
2.25 - 2.50 m gyttjaächtig materiaal; verspreid grijze zandpartijen en harde delen (puinresten)
2.50 - 3.35 m gyttja, vrij homogeen, geen harde of andere bijzondere delen opgemerkt

Spaarnwouderstraat I.
Datum: 15 juli 1978. Beschrijving vanaf onderkant wegdek; 0.00 = + ca. 1 m NAP (geschat).
0.00 - 0.80 m zand, vuil, weinig puin
0.80 - 1.60 m zand, vuil, met delen organogeen materiaal; hierbij mest, enkele puinresten en botjes; geen vaste organogene ophoging

Spaarnwouderstraat II. Locatie achter Spaarne 15.
Datum: 15 augustus 1978; 0.00 = + 1 m NAP (geschat).
0.00 - 1.20 m zand, ten dele vuil, opgebracht; zeer weinig puinresten
1.20 - 2.50 m organogeen materiaal, overwegend iets zandig, vaste materie veelal donkerbruin. Bovenin komen enkele lichter gekleurde geelbruine delen mest voor
Tot ca. 1.70 m enkele fragmenten aardewerk en enkele botjes en enkele stukjes baksteen aanwezig
2.50 - 2.80 m organogeen materiaal, lichtbruin, amorfe structuur met weinig grovere plantendelen
2.80 - 3.20 m zand, matig fijn, onderin fijn schelpgruis. Wegens de aanwezigheid van grondwater en de toegepaste boormethode was de waarneming van het zand beperkt
Tot 1.70 m opgenomen in rioolsleuf; 1.70 - 3.20 m gestoken met guts.
In de put kwamen 2 vertikaal staande paaltjes voor met doorsnede van ca. 15 x 15 cm; lengte niet kunnen waarnemen, minstens 50 cm, waarschijnlijk meer. Bovenkant op 1.70 m. Onderlinge afstand van de twee paaltjes ca. 0.80 m.

KRONIEK 1984

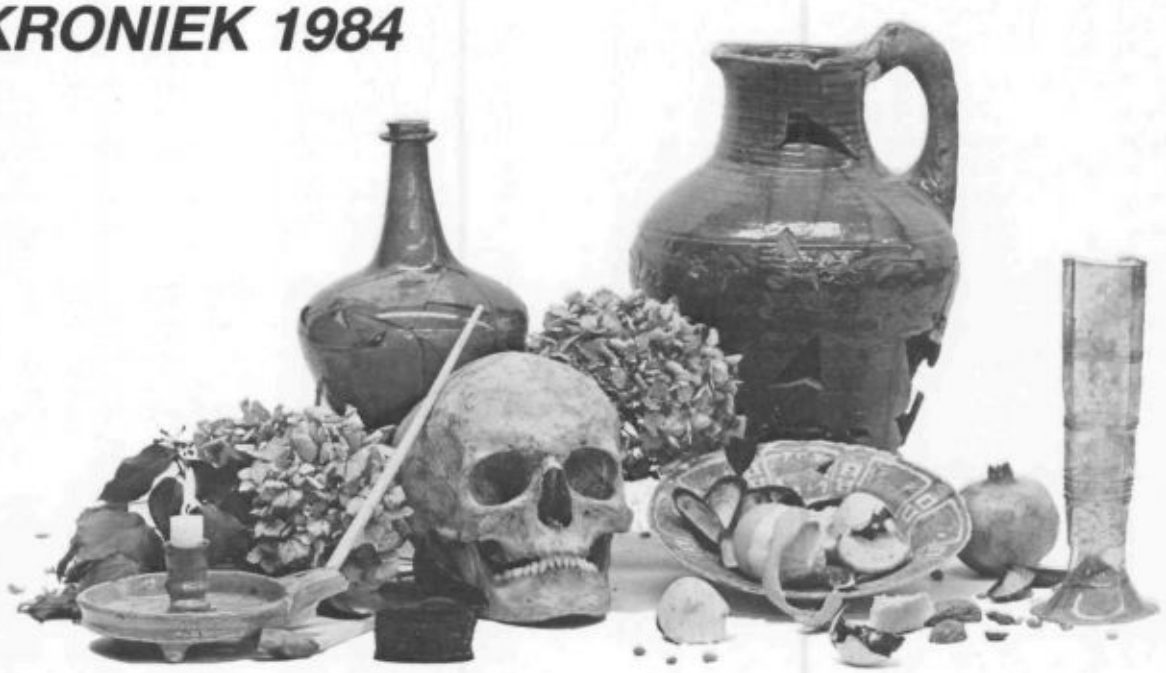

In de kroniek kunnen alle voor het Oudheidkundig bodemonderzoek in Haarlem en directe omgeving van belang zijnde gebeurtenissen worden vermeld. Het betreft echter overwegend archeologische onderzoeken, waarbij slechts de lokatie en een zeer korte beschrijving van de archeologische kontekst wordt gegeven. Het merendeel van de onderzoeken zullen op een later tijdstip meer uitgebreid worden gepubliceerd. De gegeven volgorde is chronologisch, waarbij geen datum van onderzoek voor iedere waarneming afzonderlijk wordt gegeven. Voorzover geen nadere aanduiding wordt vermeld, betreft het onderzoeken van het team van de stadsarcheoloog. In andere gevallen wordt dit per onderwerp apart aangegeven. Het gaat hier merendeels om onderzoek van de Archeologische Werkgroep Haarlem (A.W.H.).

Vogelkopsteeg 9-11 (A.W.H.)
Een tweetal proefsleuven leverde gegevens op betreffende funderingen, een beerput en een afvalkuil. De afvalkuil bevatte 14e eeuwse vondsten, terwijl het vondstmateriaal uit de beerput uit de 16e eeuw dateerde.

Jansstraat
Dit noodonderzoek leverde een waterput en twee beerputten op, waarvan één geen vondsten bevatte. Datering van het merendeel der vondsten: XVIII. Tevens werd een boring verricht.

Nieuwe Kerksplein (A.W.H.)
Een reeks proefsleuven en vlakken leverde gegevens op betreffende funderingen van de kerkhofmuur (XVII), een rij woonhuizen (XVII) en een restant van de kloostermuur (St. Anna klooster; XV). Naast het restant van de kloostermuur werd een regenwatergoot aangetroffen.

Begijnhof
Waarnemingen verricht tijdens rioleringswerkzaamheden. Diverse muurresten en twee waterputten gelokaliseerd.

Donkere Begijnhof
Waarnemingen verricht tijdens rioleringswerkzaamheden. Lokalisering van muurresten.

Bakenessergracht 45
Een stratigrafische opgraving verschafte informatie over de opbouw van de ondergrond en over de bewoningsgeschiedenis van Bakenes. De oudste bewoningssporen dateren uit het tweede kwart van de veertiende eeuw. Opvallend waren metaalresten en sintels uit de aanvangsperiode van de bewoning. Het onder de bewoningslagen aanwezige kleibandje leverde één Andenne scherf op (XII).

Jansstraat
Tijdens een noodonderzoek werd een prehistorische bewoningslaag aangetroffen. De oudste scherf kon geïdentificeerd worden als afkomstig van een Maritieme Klokbeker (ca. 4000 jaar oud).

Lange Hofstraat
Bij een niet-stratigrafisch vervolgonderzoek werden een waterput en een vijftal beerput-

ten, waarvan een zonder vondsten, uitgegraven. De vondsten, waaronder een Boheems glas, dateren uit de 17e- en de eerste helft van de 18e eeuw.

Donkere Begijnhof

Waarnemingen verricht tijdens rioleringswerkzaamheden. Lokalisering van een waterput.

De Witstraat

Bij een niet-stratigrafisch vervolgonderzoek werden twee beerputten, waaronder een zonder vondsten, uitgegraven. De vondsten, waarbij een strijkboutje (XVII A), dateren uit de 17e- en de eerste helft van de 18e eeuw. Naast één van de beerputten werd in een 19e eeuwse afvalkuil een grote hoeveelheid flesjes aangetroffen van de „onoprechte" Haarlemmerolie fabrikant Marseille Tilly.

Morinnesteeg

Bij een noodonderzoek werden twee waterkeldertjes en drie beerputten aangetroffen. Opmerkelijk was de vondst van een dertigtal hondenschedels (verschillende rassen, waaronder één wolf) uit een van de beerputten. Datering: XVIII.

Het onderzoek naar prehistorische bewoningssporen werd uitgevoerd door de A.W.H..

Morinnesteeg 11-15 (A.W.H.)

Een aantal vlakken leverde prehistorische sporen op, met name elkaar kruisende ploegsporen. Het vondstmateriaal is afkomstig uit de Late-Bronstijd en het Laat Neoliticum. Tevens werden de resten van een uit de 16e/17e eeuw daterende beerput gevonden.

Gierstraat 25

Onderzoek op de binnenplaats leverde een tweetal beerputten op. Uit één kwamen vondsten, o.a. een fayence kwispedoor, die in de 18e eeuw gedateerd konden worden.

Kleine Houtstraat

Waarnemingen verricht tijdens rioleringswerkzaamheden.

Lange Hofstraat

Waarnemingen verricht tijdens rioleringswerkzaamheden.

Groendaalsteeg

Waarnemingen verricht tijdens rioleringswerkzaamheden.

Zuiderpolder (A.W.H.)

Er werden grondboringen uitgevoerd en tevens werden de slootkanten op aanwezigheid van archeologica nagelopen.

Koudenhorn

Een stratigrafische opgraving verschafte informatie over de opbouw van de ondergrond en over de bewoningsgeschiedenis van Bakenes. De oudste bewoningssporen dateren uit het tweede kwart van de 14e eeuw. Opmerkelijk waren enkele ledervondsten waaronder een gaaf kinderschoentje waarvan het stiksel nog grotendeels intakt was. Vlak boven het onder de bewoningslagen aanwezige kleibandje werden enkele vondsten gedaan o.a. een Pingsdorf scherf (XII).

Jansstraat

Bij een noodonderzoek werden een waterput, een beerput en de fundering van een keldertje aangetroffen. Uit de beerput kwamen geen vondsten. Het keldertje daarentegen bevatte een beerlaag met aardewerk uit het begin van de 17e eeuw.

Koolsteeg

Bij een niet-stratigrafisch onderzoek werden een drietal beerputten en een 19e eeuwse stort aangetroffen. De vondsten kunnen als 17e eeuws gedateerd worden.

Kleine Houtbrug

Bij vernieuwingswerkzaamheden aan de Kleine Houtbrug werd een waarneming gedaan. Er werden muurresten aangetroffen die vermoedelijk toebehoord hebben aan de Kleine Houtpoort.

Lange Raamstraat

Bij een niet-stratigrafisch noodonderzoek werd een beerput, met vondsten uit de tweede helft van de 17e en 18e eeuw, aangetroffen. Ook werd een naast de beerput gelegen 17e eeuwse afvalkuil aangetroffen.

Gedempte Oude Gracht (A.W.H.)

Bij herprofileringswerkzaamheden, ter hoogte van de hoek met de Grote Houtstraat werd een zware fundering aangetroffen vermoedelijk behorende bij de overkluising van het Verwulft. Datering: ca. 15e eeuw. Vervolgens werden op het Verwulft zelf funderingsresten van 17e eeuwse bebouwing aangetroffen.

Botermarkt (A.W.H.)

Bij een reeks proefsleuven en vlakken werden funderingsresten en skeletmateriaal aangetroffen. De funderingsresten kunnen deel hebben uitgemaakt van het Oude Gasthuis en/of de Sint Gangolfskapel, die beiden bij de brand van 1576 verwoest zijn. Opmerkelijk was de vondst van een plavuizenvloer. Enkele plavuizen waren voorzien van een gegraveerd kruis. Tevens werd een fragment van een grafsteen gevonden versierd met een kelk met hostie. Datering: XIV-XVI.

Botermarkt

Bij de herprofileringswerkzaamheden op de Botermarkt werd assitentie verleend bij de

door de A.W.H. verrichte werkzaamheden.

Gedempte Oude Gracht

Bij herprofileringswerkzaamheden, ter hoogte van de Schagchelstraat, werden enkele waarnemingen verricht waarbij muurresten gelokaliseerd werden.

Gravinnesteeg

Bij een stratigrafisch onderzoek werden ondermeer twee keldertjes en een 15e eeuwse beerput van buitengewoon grote afmetingen aangetroffen. Tevens werd een mogelijk 15e eeuwse fundering gevonden. Een ca. 0.20 m hieronder liggende reeks staande palen doet aan een steigertje denken. Verband tussen fundering en palen is nog niet duidelijk.

Op het achterliggende binnenplaatsje werd een 3.25 m diepe beerput gelokaliseerd, die vondsten opleverde van de 15e tot en met de 18e eeuw. Bij het blootleggen van de beerput werden buiten de put een 12e eeuwse Andenne scherf en een benen graveerstift (XIV) gevonden.

De Witstraat

Bij een niet-stratigrafisch onderzoek werd een beerput voorzien van vondsten uit de eerste helft van de 19e eeuw aangetroffen.

Lange Begijnestraat

Bij verbouwingswerkzaamheden aan het Concertgebouw werden voornamelijk boringen verricht op de plaats van de kleine zaal en op het binnenterrein. De verkregen gegevens sluiten goed aan bij de resultaten van een in 1973 door de A.W.H. verricht onderzoek op het binnenterrein.

Barnesteeg (A.W.H.)

Door middel van een proefsleuf konden hier, in de nabijheid van het Spaarne, diverse ophogings- of aanplempingslagen bestudeerd worden. Eén van deze lagen bleek veel interessant pottebakkersafval te bevatten. Dit afval bestond uit rode- en grijze aardewerkfragmenten. Twee grote afvalkuilen waren geheel met dit materiaal gevuld: datering 13e en 14e eeuw. Tevens werd een beerput gevonden waarvan de inhoud o.a. bestond uit 17e eeuwse archeologica.

In de artikelen gebruikte afkortingen:

AWH	Archeologische Werkgroep Haarlem (van de AWN)
GOB	Gemeentelijk Oudheidkundig Bodemonderzoek (stadsarcheoloog)
IPP	Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae- en Protohistorie Universiteit van Amsterdam
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
GAH	Gemeentearchief Haarlem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland
NAP	Nieuw Amsterdams Peil
HB	Haarlems Bodemonderzoek

In *Haarlems Bodemonderzoek* worden verslagen gepubliceerd van opgravingen, boringen, waarnemingen en andere onderzoekingen die betrekking hebben op het ontstaan en de ontwikkeling van de stad Haarlem en de bodem waarop deze gelegen is. Centraal staat de dokumentatie van het feitenmateriaal en een verslaggeving op niet al te lange termijn. Dit brengt met zich mee dat ook waarnemingen van beperkte omvang en sterk lokale betekenis zullen worden opgenomen.
De bijdragen en konklusies zullen vaak een voorlopig karakter hebben en veel van de gepubliceerde gegevens zullen later in een breder verband opnieuw moeten worden bezien.
De opzet van de reeks — de publicatie van feiten — brengt met zich mee dat beschouwende artikelen niet worden opgenomen. Afleveringen van *Haarlems Bodemonderzoek* verschijnen wanneer er materiaal beschikbaar is. De verantwoordelijkheid voor de artikelen berust bij de auteurs. Overname van gegevens is toegestaan, mits bronvermelding plaats vindt en de naam van de auteur wordt genoemd.

Haarlems Bodemonderzoek is in losse afleveringen verkrijgbaar
— bij Boekhandel A. Vernout, Warmoesstraat 10, Haarlem.
— bij het Secretariaat van de AWN Kennemerland:
mevr. M. de Jong-de Groot, Jan Bontelaan 11, 2015 EH Haarlem. tel. 023 - 245132
— Gemeente Archief, Jansstraat 40, 2011 RX Haarlem, tel. 023 - 319337.
— en bij abonnement bij:
de Secretaris van de Beheerscommissie Oudheidkundig Bodemonderzoek,
Stadhuis, Grote Markt 2, 2011 RD Haarlem.
— Openbare Werken, t.a.v. de stadsarcheoloog
Zuider Buitenspaarne 22, Postadres: Postbus 562, 2003 RN Haarlem, tel. 023 - 319150

Archeologisch spreekuur:
Informatie over archeologie en archeologische vondsten, met name uit Haarlem, wordt iedere woensdagmiddag van 16.30 tot 17.30 uur verstrekt door de stadsarcheoloog.
Informatiecentrum, Koningstraat 14, tel. 315090.

Haerlem